

שפתון לל

ציור השער: דן קורר

אבישי מרגלית:
העם מהיר
ממנהיגיו

אריה רודריגז:
מנורת הנפט –
נובלה

מוזות
מוסך לאמנות בלסטית - עמ' 31

ירמיהו יובל על שפינוזה –
אנוסים במסיכה: רוחאס והזונה סלֶסְטִינָה

המתנה היפה ביותר
לחג החנוכה

חתימה על שטרון 77

עדיין במחיר העכשווי
עד ל-31.12.88

שיחת החודש

אבישי מרגלית:
העם מהיר ממנהיגיו

עמ' 26

מדור לאמנות פלסטית

מוזות

עמ' 31

דב ברינר:

המהפכה הצרפתית -
200 שנה

עמ' 19

ירמיהו יובל:

אנוסים: רוחאס
והזונה סלסטינה

עמ' 28

עמוס לויטן:

חשבון פתוח -
על ספרו של
בועז עברון

עמ' 20

אברהם בלבן: על

עמוס עוז

עמ' 36

חתום על "עתון 77"

לכבוד ת"ד 16452, ת"א
הנני מבקש להיות מנוי על "עתון 77"
לשנת 1988

שם ומשפחה

כתובת

טלפון

מצורף בזה שיק על סך 45 ש"ח עבור 10 גליונות, כולל משלוח המשוך על בנק

תאריך

חתימה

שירה וסיפורת

6	דן לוי: שיר;
7	יאירה גנוסר: בני משרת בעזה; שיר
8	ורה מייזלס: ראש; לוח תזכורות; שירים
11	לאה איני: גיל; שיר
12	אילן כושם: אדמה; שירים
13	אורה לוטן: חמניות; שיר
14	רחל אושרוב: מגע יד; שירים
17	עודד סברדליק: שיכחה; שיר
18	אביגדור גונן: כמה דלתות מקררים; שיר
22	דינה קטן: כרטיס ביקור, 1988; בין אנשים; בית; שירים
25	אמיר אור: עיר 1; עיר 2; שירים
39	שו: הטבעת; סיפור
39	אילן שיינפלד: שירה ארוכה; מחזור שירים
40	חווה חבושי: קשה להרוג קטוס; סיפור
41	דורי טרופין: מונולוג מוות; שיר
42	אריה רודריגז: מגורת הנפט; סיפור
48	יהודה ניב: זוהי עונת הייחוס; אזכרה לאביך; שירים
49	רחל גיל: הבחור מן השגרירות הצרפתית; סיפור; שירים

מסות ורשימות

15	רות לבנית: שתי סופרות צעירות
24	אמיר אור: אברי נימפות פזורים (על "שירים של עזרא פאונד")
28	ירמיהו יובל: אנוסים; רוחאס והזונה סלסטינה
36	אברהם בלבן: דברים ודיבורים ביצירת עמוס עוז

ביקורת ספרים

6	שלוש רצבי על מברק - שירים חדשים לשלמה טנאי;
7	אהוד פאפוריש על המסע הארוך - הסיפור שטרם סופר, להאריסון א. סוסלברי;
8	ידידה יצחקי על "דור בארץ" ו"דור המדינה" ביצירתו של מרדכי טביב;
8	ש. אלונים על השבוע שלי ליוסף לפיד
9	שמואל רגולנט על בשם אסור ללאה שניר
9	עמלה עינת על כלה עפה למירי ורון
10	שמואל שתל על תעודת מעבר ליהודה גור-אריה
10	שמואל שתל על סמרטוטה לרבקה פרלה
11	אהוד פאפוריש על קבלת החלטות כסוגיות הביטחון הלאומי: היבט ישראלי ליהודה בן-מאיר
12	אברהם בלאט על השטן בגורדי ליצחק כשביס-זינגר
12	ש. אלונים על פרנסואה ויון. רומן חייו לצבי הרמן
13	ידידה יצחקי על רומן רוסי למאיר שלו
14	אבי ליפסקר על הסיפורת העברית 1880-1980 לגרשון שקד
17	מרגלית ברילב על אושוויץ ובעלות הברית למרטיין גילברט
18	אברהם נוברשטרן על גבריאל פרייל ליעל ס. פלדמן
19	דב ברינר על אינטלקטואל בפוליטיקה לרוברט באדינטר ואליזבת באדינטר
20	עמוס לויטן על החשבון הלאומי לבועז עברון

שיחת החודש

העם מהיר ממנהיגיו; עם אבישי מרגלית משוחח יעקב כסר

מוזות

דורית קידר: מצבי נפש - פיסול של אורה שפרלינג; דורון כראדון: צובע משקופים: רב"ש ישי; אמן, מקום זמן, בהשתתפות: ד"ר גילה בלס; דוד וקשטיין: ד"ר גדעון עפרת: מנחה: מני פאר; ערך והביא לדפוס: חיים מאור

31-34

ITON 77

Literary Monthly

In collaboration with Beit-Berl

Editor: Jacob Besser

Assistant Editor: Amela Einat

Managing Editorial Board: Shimon Ballas, Josef Gorni, Aharon Harel, Sasson Somekh,

الإدارة وهيئة التحرير:

شمعون بلاس, شلومو بن عامי
יוסף גורני, סאסון סומיך
אהרון הארל

المحرر المساعد: عاملا عينات

המו"ל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות בישראל - עמותה

מזכיר המערכת: מיכה כסר

ניקוד: שמואל רגולנט

בסיוע: משרד החינוך והתרבות, המועצה לתרבות ולאמנות הסתדרות העובדים הכללית, המרכז לתרבות ולחינוך

המערכת והמנהלה: ת"ד 16452, טל' 03-456671

המערכת אינה אחראית לתוכן המודעות;

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבוטלת

הפונים למערכת מתבקשים לטלפן אך ורק למס' 03-456671. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל, כשהוא מודפס ברווח כמול על צד אחד של הנייר. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש

סדר, צילום, לוחות והדפסה: דפוס בארי, קיבוץ בארי הפצה: "אטלס" בע"מ.

עתון 77

ירוחן לספרות ולתרבות בשיתוף עם "בית ברל"

שנה י"א, מס' 105, חשון תשמ"ט

אוקטובר 1988

העורך: יעקב כסר

עוזרת עורך: עמלה עינת

מערכת והנהלה: שמעון בלס, יוסף גורני, אהרן הראל, שרון סומך

מועצת מערכת: יצחק אורבך אורפו, גילה בלס, מיכל גוברין, יוסי הדר, אהרן זיידנברג, א.ב. יהושע, יורם קניוק, עוזר רבין, ש. גיורא שוהם, אנטון שמאט

רן כוחן:

האלטרנטיבה - שינוי

רפורמה לעומק

להסתדרות יש כיום שלוש אלטרנטיבות - האחת, להמשיך ולהתנהל כפי שהיא מתנהלת. השנייה - לצאת לכיוון של מהלך חדש, מתוך כוונה ליצור רלוונטיות למציאות הפוליטית הכללית בה אנו חיים, והשלישית - לפוצץ את כל המערכת. בחרנו באלטרנטיבה השנייה, מתוך מודעות לכך שהמערכת ההסתדרותית זקוקה לשינוי, הן מבחינת הבעיות הפיזיות-כלכליות בפניהן היא עומדת, והן מבחינת הנוהלים, שיטות העבודה וכו'. כלומר הבעייה שלנו היא לא רק פוליטית-כלכלית, אלא בעיית עומק של ההווייה הישראלית. דברים אלה עשויים להישמע כסיסמה, והאמת - הם יכולים גם להישאר כסיסמה, אלא אם-כן ייעשו שני מהלכים: ראשית, תבוצע שורה של רפורמות משקיות, ארגוניות ומוסדיות במסגרות השונות; ושנית, רפורמות אלה תיקלטנה גם בתודעתו של כל אחד מהחברים, ותקבלנה ביטוי בשלב של מתן השרות על-ידו.

אני קורא לזה "טיפול קצה" (פיניש), משום שכל מה שייעשה במבנה הכללי, לא ישנה דבר לגבי חבר ההסתדרות הפרטי, אם, בסופו של דבר, יקבל אותו בקופת-חולים פקיד בעל פרצוף חמוץ שיטפל בו בחוסר יעילות. בסופו-של-דבר הזדהותו של החבר עם ההסתדרות, תלויה בפקיד זה הפועל נכונה ברגע שנוקקים לו.

לכן המהלך החדש והרפורמות חייבות להתרחש גם בדברים ה"קטנים", כי ברור שרמת אי-שביעות הרצון מההסתדרות לא עומדת בשום יחס לגבי כמות השירות הניתנת על-ידיה לחבריה. מסתבר שהבעייה נעוצה לא בכמות אלא באיכות, ובעניין זה חייבת להיות התפנית קיצונית.

ביזור לעומת ריכוזיות

באשר לרפורמות שנעשו עד עכשיו, אין ספק שהן משמעותיות. למשל, הניסיון שנעשה ב"הפועל" לנתק את מזכירי מועצות-הפועלים מהטיפול השוחק, העגום והבלתי-פוסק בהפסדים. במקום זה, הוקמה "עמותת הפועל" שעל מזכיר מועצת-הפועלים נאסר להיות חבר בה, שתתמודד עם כל הבעיות הנ"ל על בסיס עסקי פשוט. הזיקה למוסדות ההסתדרות תימשך, כמובן, גם תמיכה תינתן על-ידי האחרונה בשעת הצורך. אבל הגישה העקרונית לא תסתמך יותר על זה שמישהו "מלמעלה" ישלם את החובות. אם העמותה לא תצליח לכסות את ההפסדים שלה, לא יהיה מקום לקבוצת "הפועל" במקום. בנטשא קופת-חולים הרפורמה מורכבת יותר. אבל גם כאן

היא שואפת, בעיקרו של דבר להגיע לביזור מערכות. במקום שהכל יתנהל ממוקד אחד - כאשר כל מנהל-מחוז או בית-חולים חייב לקבל אישור לכל מעשיו מהמרכז, תעשה הפעילות במחוז על-סמך שיקוליהם ואחריותם של מנהלי המחוזות, שיקיפו את כל הבעיות עד ה"קטנות" שבהן, כמו דרך הזמנת התורים, בונסים לרופאים טובים וכדומה. הכוונה היא ליצור מוטיבאציה גבוהה יותר אצל כל השותפים בקופה.

אותם דברים נכונים גם ביחס לחברת-העובדים שבנתה את המערכת הריכוזית שלה בתקופת האינפלציה, בה צריכים היו לקבל החלטות מרכזיות לגבי ההשקעות והשימוש בפיננסים. אלא שגם כאשר נסתיימה האינפלציה, המשיכו באותה גישה, בזמן שהאחריות הניהולית צריכה היתה לעבור לרמת המפעל. אבל כל השינויים הללו לא יביאו לשיפור הניהול והאחריות העסקית והניהולית, אם לא תיווצר במפעלים תחושת שותפות, אם העובדים עצמם לא ירגישו קשר למהלך החדש. לצורך זה נבחן הרעיון של חלוקת המניות גם ביניהם. יתכן שבדרך זו ניתן יהיה להעלות את רמת האיכפתיות שלהם לגבי מכלול הבעיות של מפעלם.

תפקידו של האיגוד המקצועי

במצב חדש זה נשאלת, כמובן, שאלת תפקידו ותיפקודו של האיגוד המקצועי, שלא יוכל יותר להסתפק רק בייצוג הפועל מול המפעל, אלא יצטרך לפעול לקראת הגדרה מחודשת של יחסי העבודה, לקראת יתר דמוקרטיזציה של המערכות. ה"ליכוד" מדבר היום על כוונתו לפגוע בחברת-העובדים ומפעליה. הוא מדבר על קיום ההסתדרות רק כאיגוד מקצועי, ויתכן, אמנם, שבשלב כלשהו בתהליך ההסטורי-עתידי, עשוי דבר כזה לקרות. אבל בינתיים, במציאות של היום, של מדינה הנמצאת עדיין בתהליך של התהוות והתפתחות, שהבעיות הקריטיות שלה - היחסים עם הערבים, יחסי דת ומדינה, ועוד, עדיין רחוקות מאד מפיתרון; נראה לי שלהסתדרות הכללית יש מקום חשוב כאחד ממרכיבי הכובד בחברה. מרכיב שחייב להשפיע על התנהגויות, אמונות, ציפיות והתפתחות.

מדינת-ישראל, במצבה הנוכחי, לא מסוגלת עוד, לדעתי, לקחת על עצמה את כל הפונקציות הנדרשות ממנה. ובנושא שילוב האדם והחברה, הקהילה והמדינה, תפקידה של ההסתדרות העובדים הכללית הוא עדיין תפקיד מרכזי לטווח הזמן הנראה לעין.

להסתדרות הכללית יש מקום חשוב כאחד ממרכיבי הכובד בחברה. מרכיב שחייב להשפיע על התנהגויות, אמונות, ציפיות והתפתחות

נובל למחפוז - הכרה במקומה של הספרות הערבית המודרנית

נגיב מחפוז נולד בקהיר ב-1911. החל בפרסומיו הראשונים בהיותו תלמיד לפילוסופיה באוניברסיטת קהיר. הוא פרסם אז שני קבצי-סיפורים. מאוחר יותר התחיל בכתיבת רומנים היסטוריים שרקעם התקופה המצרית העתיקה. עד מהרה נטש נושא זה ועבר לכתיבת רומנים המשקפים את חיי החברה במצרים כיום. בראשית שנות ה-40 הופיעו ארבעה רומנים שלו בזה אחר זה שעלילתם מתרחשת בשכונות העממיות של קהיר. כמרכז התעניינותו ברומנים אלה הוצב הפרט המנסה לקבוע את דרכו ולהגשים את שאיפותיו בחיים, תוך הבלטת מערכת יחסיו עם סביבתו הקרובה, בעיקר בקרב משפחתו. ניתן לראות ברומנים אלה שלב ראשון בדרכו הספרותית שנעה בהמשכה בין הנאטורליזם לריאליזם, ותחנה ראשונה לקראת כתיבת הרומן המשפחתי הגדול שלו - הטרילוגיה "בית בקהיר", בעברית - בתרגומו של סמי מיכאל, המתאר את התמורות שהתחוללו במשפחה קהירית בשנים שבין שתי מלחמות העולם. (פרקים מחלקו הראשון של ספר זה, פורסמו בהמשכים ב"עתון 77", בתרגומו של פרופ' שרון סומך. היה זה פרסום ראשון מתוך ספר זה בעברית.)

חשיבותו של הרומן, כשקפו את המעבר שחל בחברה המצרית מדפוסים מסורתיים נוקשים לדפוסים חיים מודרניים. מעמדו הסמכותי של האב הולך ומתערער והמסגרת המשפחתית מפסיקה להיות עולם סגור המתקיים על-פי נורמות שאבד עליהן הכלח. רעיונות חדשים משפיעים על המבנה המשפחתי, וכבר בדור השני של הבנים מאבד ראש המשפחה את מעמדו כקובע יחיד. מעניין לציין בהקשר זה את האספקט האוטוביוגרפי שבספר, בו משקפת דמותו של הסטודנט המאמץ לעצמו השקפות סוציאליסטיות מודרניות, את עברו הסטודנטיאלי של מחפוז עצמו.

בשנות ה-50 וה-60 פרסם מחפוז רומנים קצרים בהם ביטא בצורה מרומזת את ביקורתו על השלטון המדכא את הפרט. בהקשר זה יש להזכיר את "הגנב והכלבים", את "מירמאר", את "פטופטים על הנילוס" (כולם תורגמו לעברית) ועוד אחרים.

לאחר מלחמת ששת-הימים, כאשר סופרים רבים במצרים ובעולם הערבי התגייסו להרים את המוראל הציבורי בארצותיהם באמצעות יצירות בעלות אופי תעמולתי, פרסם מחפוז סדרת סיפורים קצרים ומערכונים, בהם ביטא בסגנון אליגורי את תבוסתו של הפרט על-ידי השלטון, הרבה לפני שהובל לתבוסה מחפירה בשדה-הקרב. יצירות אלה עוררו התעניינות רבה, בעיקר בקרב הצעירים והחוגים האינטלקטואלים במצרים ומחוץ לה. מחפוז ניסה להסביר בהם שההתמודדות בין העולם הערבי לבין ישראל, היא בעלת אופי ציוויליזציוני יותר מאשר בעלת אופי מלחמתי. מוכן איפוא שהוא היה בין הראשונים, יחד עם תופיק-אל-חכים, אשר בירכו על יחמת השלום של סאדאת. ועל-כך "זכה" להתקפות ולהשמעות מצד החוגים הקיצוניים, עד-כדי החרמת ספריו בכמה מהארצות הערביות.

במסגרת יצירתו הענפה של מחפוז מן הראוי להזכיר את הרומן "בני שכונתנו", רומן אליגורי שעלילתו מתרחשת בשכונה קהירית טיפוסית משך שלושה דורות, ומשקפת, למעשה, את הולדות-האנושות מאז בריאת האדם ועד לתקופה המודרנית, תוך התעכבות מדגישה על הופעת שלושת הנביאים המונותאיסטיים - משה, ישו ומוחמד, שניסו להביא גאולה לאדם ללא הצלחה, וברמיזה לכך שרק איש המדע, כלומר איש ההמצאות, המייצג את התקופה המודרנית ברומן, הוא שעשוי לגאול את האדם ממצבו. יצירה זו שהתפרסמה בהמשכים באל-אהראם, נאסרה לפרסום בספר במצרים, בהשפעת החוגים הדתיים שראו בה מעשה כפירה. הספר התפרסם, לכן, בכיירות.

נגיב מחפוז הוא, ללא ספק, הסופר הייצוגי ביותר בספרות הערבית המודרנית ויש לברך על החלטת האקדמיה השבדית להעניק לו את פרס נובל. יצירתו, המעוגנת בעיר מולדתו, קהיר, משמשת מקור מהימן להכרת התמורות שהתחוללו בחברה המצרית משך חמישים השנים האחרונות. מתן הפרס לסופר זה, מהווה גם הכרה במקומה של הספרות הערבית המודרנית במשפחת הספרות העולמית.

"עתון 77", שמאז גליינו הראשון הראה התעניינות רבה בספרות הערבית בכלל, וביצירתו של מחפוז בפרט (בגליון מס' 1 פורסם מחזה מתורגם שלו - "ממית ומחיה" בתרגומו של כותב שורות אלה), שמח לשלוח את כרכתו לסופר על זכירתו החשובה.

שמעון בלס

המלצת עתון 77

- יצחק בן אהרן: שלטון משחית - סוף הדרך; ראינות ונאומים; עיון; הקיבוץ המאוחד.
- יונת ואלכסנדר סנד: אואיזו; רומן; הספריה; הקיבוץ המאוחד/סימן קריאה/כתר.
- לייב רוכמן: המבול; סיפורים; מיידיש; ק.א. ברתני; יהודה גור-אריה; מ. מיזליש; חנוך קלעי; אחרית דבר; אהרן אפלפלד; הקיבוץ המאוחד.
- יהודה עמיחי: ספר הלילה הגדול; אייר; אבנר כץ; לילדים; שוקן.
- שלוש-עליכם: יום-טוב שהופרה שמתו; כתבים; מיידיש; אריה אהרוני. ספריית פועלים.
- יהודה עמיחי: מבחר מאמרי ביקורת על יצירתו; ליקטה וצירפה מבוא וביבליוגרפיה; יהודית צוויק; הקיבוץ המאוחד.
- אפרים שמואלי: היהדות בין סמכות להשראה; מסות; עיון; ספרית פועלים.
- ד.ו. וייקוט: הילד, משפחתו וסביבתו; פסיכולוגיה; עיון; מאנגלית; יהודית כפרי; ספריית פועלים.
- איריס מנור: שנת הרוח; שירים; זמורה-ביתן/מקור. אגודת הסופרים. שלמה ויתקין; כרוח מאסף; שירים ורישומים; עם-עובד.
- יגאל בן אריה: טיפות של זמן; שירים; הקיבוץ המאוחד.
- אניטה ברוקני: לצאת אל החיים; רומן; מאנגלית; אילנה דן; סימן קריאה/הקיבוץ המאוחד/מעריב.
- וולטר אביש: עד כמה זה גרמני; עיון; מאנגלית; אופירה רהט; מעריב/סימן קריאה/הקיבוץ המאוחד.
- פרץ-דרור בנאי: בעבור חיי; שירים; ספריית פועלים.
- יהודה מרקוס, נעמי דורון: משפחות צעירות בישראל; מחקר; צדיקובר.
- מירה מינצרי-יערי: תמיד בפחד וגם באהבה תמיד; שירים; לילדים; שוקן.
- דליה ויינשטיין/יגאל תומרקין: ילדי מלחמה; לילדים; ביתן.
- ענר שלו: אופוס 1; הספריה; הקיבוץ המאוחד; כתר.
- יוהאנס המלבן: דארווין; ביאוגרפיה; מגרמנית; יהודה שטיינבך; כתר.
- יוהאנס המלבן: גלילי; ביאוגרפיה; מגרמנית; יהודה שטיינבך; כתר.
- וולפרם טישי: צ'אפלין; ביאוגרפיה; מגרמנית; דפנה עמית; כתר.
- בוריס שרייבר: הירידה לעריסה; רומן; מצרפתית; מרים טבעון; כתר.
- שמואל הכהן: כמו אבנים שותקות; זכרונות; כתר.
- אמנון לוי: החרדים; עיון; כתר.
- דוד רוקח: גבולות הערגה; מבחר שירים; כתר.
- קלייב סינקלר: עלילת דם; רומן; עברית; משה זינגר; כתר.

למה לצטט לא במדויק?

דאר נכנס

שתל "מצטט" (כביכול, ממני): "בהרבה סולמות של האין", אבל בשיר כתבתי: "האין הזה מפוגם בהרבה סולמות שעולים בו"... אלה שלוש דוגמאות בלבד, וכאמור רוב ה"ציטוטים" (מסומנים במרכאות ובציון מספר העמוד בספר) אינם לקוחים משירי.

כמי שיודעת ששירים אינם נכתבים בהסח-הדעת, כמי שנונתת משקל רב למלים (למרות מוגבלותן), לא מובן לי באיזו זכות מייחס לו שתל דברים שלא כתבתי. נסחרת ממני מטרתי בהתייחסו לשירים כאילו נכתבו בהסח-הדעת, כעשותו בהם ככתוב של.

בגליון אוגוסט-ספטמבר של "עתון 77" כתב שמואל שתל רשימת ביקורת על ספר שירי - "מות האייל".

בין הציטוטים משירי זיהיתי, אמנם, פה ושם ביטויים מוכרים לי, צירופי מלים שאכן כתבתי ב"מות האייל"; אבל מתוך יותר משישים ציטוטים, עשרה (!) בלבד היו מדויקים.

"האייל הוא חותם הערגה" - כתב שתל; אבל אני כתבתי: "חותם הערגה הוא אייל" (זו אינה משוואה ולא קשה להבין זאת). שתל כתב (בשמי): "שאין להם שברי חלום בקרקעית המחשבות"; אבל אני כתבתי: "משהו, כמו שברי חלום, מונח להם בקרקעית המחשבות".

ספי שפר

רצף חווייתי-קיומי

שלמה טנאי : מברק - שירים חדשים ; כרטא ; ירושלים 1988 ; 82 עמ'

שלמה טנאי

אסופת שיריו החדשה של שלמה טנאי מאורגנת במעין מבנה דיאלקטי סביב שלושה שערים. השער הפותח את האסופה - "הנהר", עוסק בעולמו האינטימי ביותר של ה"אני", או ליתר דיוק בנסיון חדל-תקווה לתפיסה ולהגדרה של ה"אני" האחד והיציב, כביכול, על רקע העולם הזורם והמשתנה. עניינו של השער השני - "להד"ם" - הוא כיחס שבין ה"אני" והעולם, וזאת כמובן תוך התייחסות קונקרטי לזמן ולמקום.

בשער זה נמצא שירים שמקורם בפגישות קונקרטיות מאד, שיר על יחסו של ה"אני" לתל-אביב הריאלית, או בהגדרת היחס שבין חייו של ה"אני" לבין דימויוניו, לעומת השער הראשון שבו גם כאשר קיימת התייחסות למקום קונקרטי כמו סרטבא, דרך משל, הרי שהיא מופשטת ואידאית. סרטבא הופכת ליותר ממקום. כי הרי "הרי הבתר, כאברי גוף, / כה יקרים, כה יקרים/ שם מחזיקים באיזו נשמה. / אבל עוד לא חזרת בה. / קלפה או תוך היא. סרטבא // ובשפר הבקעה מוטר - / כמו חטא היה, ערווה (עמ' 25-26). תיאור הנוף בנוי על תשתית מקראית של ברית בין הבתרים מחד-גיטא, ומאידך-גיטא על מושגים כמו חטא, ערווה, על כל הקונטציות הנובעות מהן, הלקוחות מתוך המילון הדתי.

על-מנת לעמוד על התהום שבין שני השערים די להביא שורות כמו "יום החורף הצח/ שבע רוגע, ער/ האויר - חריף, אך למטה/ אפילו המרצפות ספוגות רכות/ ממטר לילה רצוף// סבא ונכד צומחים. / הפעוט אפרקן בעגלת-

עריסה, / מחליף קרני שמש זהובות/ ללחיים חמות, וורודות." (עמ' 55), מהשער "לה"ם. תיאורי המקום והזמן קונקרטיים ונקיים. הם הווה ומקום בלבד. עיון, ולו מרפרף, בשני שירים, כדוגמת "דמינות" (עמ' 54) מהשער "להד"ם" ו"סיפור" (עמ' 40) מהשער "הנהר", הדומים מבחינת העיצוב האמנותי, יש בו כדי ללמד על יחס זה של תיזה ואנטיתזה בין שני השערים. השיר "דמינות" מנסה להגדיר - באמצעות משפטים אמוטיביים בעלי תפקוד פואטי ולא דוקא רפרונטיבי - מספר יסודות נפשיים, כמו תאוה, חלום, בדידות, הזייה ועוד, שסביבם מתארגנים חייו הריאליים של ה"אני", ואילו השיר "סיפור" (עמ' 40) אף הוא נסיון לברוק, להגדיר כמסקנה את היחסים שבין נפש, גוף ו"אני".

אולם בעוד שהשיר "סיפור" - כפי שקל להיווכח מקריאת השורות "שנים עשתה הנפש בי/ כמו בתוך שלה/ ענתה, פייסה ושעשה // עכשו הגוף אורב לי/ מבלי להסתתר. / יודע, לא יודע // אני ישן וער // הנפש מתבוננת בי/ כמו באדישות. / היא סוד הגוף, / אינה יודעת איך למות" (עמ' 40) - הינו בעל אופי סוגסטיבי, הרי השיר "דמינות" - "התאוה מעוררת דמינות מכאיבים, / הגוף מתלהט כחדות קיום: / היא אושר עד-אין שאת. // גם הבדידות מלבה הזיות/ כמו המחלות המקדיחות. / מה לא יכול אדם לראות/ שלא היה ולא נכרא מעולם. // וגם בחלום. / אבל החלום חי לעצמו בלבד, / אינו רוצה מן הנפש דבר. / די לו שתהיה שקועה בעומק השינה." (עמ' 54) אינו בעל

אופי כזה. יתר-על כן: בעוד שהתחושה המלווה את קריאת השיר "סיפור" הינה של מסתורין ואי-ודאות, ובעקבות-כך הוא נתפס כבעל אופי אמירתי-מטאפיזי; הרי אופיו של השיר "דמינות" הינו פסיכולוגי ואמפירי בלבד וכתוצאה מכך מעורר אצל הקורא תחושה של ביקורתיות-אנליטית, היוצרת חיץ מסוים בין השיר לבין אמירותיו. כלומר, את עולמו הפנימי מנסה שלמה טנאי להגדיר לא באמצעות הראליה. נהפוך הוא. הוא חותר להגדיר את ה"אני" באמצעות הסקלארי. משום-כך כבר בשיר הפותח את האסופה - "חוני המעגל" - (בשיר מרוכות מטבעות הלשון הגזרות מ"אגו" והבאות להעיד על תפיסתו של המשורר את ה"אני" האמפירי משתעשע בעולם) מבטל שלמה טנאי את כוחו של האדם. גם אם מדובר באדם כדוגמת חוני המעגל, בתוך עולם שכולו תמורה.

אין אדם חורג מגבולותיו של ה"אגו" ואף בתחומיו של ה"אגו" הערטילאי אין הוא יכול להאמין בהזיותו, או להיות שבו בקסמיהן לאורך זמן. שהרי אף חוני המעגל יום אחד התערור מכוחו של הזמן "גו כחוש. זקן שיבה כסוף. / גשמים באים, או לא באים, כרצונם. / אין מרפא לחללים אין-שם, / ואין מנוחה לו במקום/ ואיזה אגו תש/ עוד מתעתע בזמן לשווא. / והאדמה, היא כבר כראבת/ ככל העצמות. // שבעים שנה יישן את חוני/ האגו המטורף. / ויום אחד הוא התערור. / כה מאוחר." (עמ' 10). יותר מכך, בסופו של דבר לאחר שבעים שנה אף ה"אגו" או אם תרצה האדם על כל כשריו האינטלקטואלים, מקור פעלו וגאותו מגלה שמסביבו "...דממה גדולה וכוכבים. / אולי רצית לזנק אל רוח, / לא לחשב את רעבך הלא-נלאה, / לשבור אותו ולנתץ או לעקור. / אך מתחת לידי לא תעבור. / ובלא שובע גם בלא חמדה/ כך תשאר, תמתין לשעת שלוה." (עמ' 13).

כמקום אמונה בכוחו של ה"אגו" מוצא שלמה טנאי אלמנטים יסודיים ופשוטים יותר כדוגמת נפש וגוף המקבלים את חוסנם על ידי עולם המושגים הדתי של קדושה, חטא, טהרה וכדומה, עולם מושגים הלקוח מהמילון היהודי הדתי. כדי לעמוד על תפיסה דתית זו המקדשת את החיים לא לשם מפעלים ראציונליים איזה שהם, די להתבונן בשירים כמו "סיפור", שצוטט לעיל ובשיר "התכונה" (עמ' 23), הכנוי על מושגי המוות והטהרה מהמילון היהודי-דתי. אולם מאחר ואין שלמה טנאי מקבל את

העולם הדתי על מושגיו ככתבם וכלשונם, הרי שדתיות זו הופכת לקידוש החיים והעולם: "בהר הזיתים מצפים, / ולא יהיה בו רבב, / אולי עוד זיק כוכב, / לטוף ירח מכושף, / צמרמורת מצריחת ינשוף, / או משקשוק נחש. / יותר טהור הוא לא יהיה. // להיות שם בשעה הנכונה. / ולוותר על לטיפה רכה, / על הבל ניחוחי גן-עדן, / על אור האלוהים החם, / על רך נוצות המלאכים, / יותר מאושר הוא לא יהיה" (עמ' 23). שורות אלה מעתיקות מושגים כמו טהרה, אושר, מלאכים אל הספירה האנושית, וזאת מבלי לחללם (מלשון חולין).

על רקע זה ניתן להבין אף את שירי השער השני, העוסקים, כאמור, בריאלי ובקונקרטי. לאורך כל שירי שני השערים מציב שלמה טנאי חיץ בין הריאלי ובין שמעליו. לכן גם כשהוא מתמכר לזמן ולמקום הקונקרטיים, הוא מודע למימד הנוסף שהמציאות הריאלית, כדוגמת הגוף שהוא נציגה המידי, עשויה לקבל בזכות הקודש שמקורו בתפיסת העולם היהודית המקדשת את המציאות אגב עשייה.

השער השלישי, לעומת-זאת, זה הסוגר את האסופה - "ולא ישמע" - אינו אלא מעין מסקנה שמעבר לאופטימיות ופסימיות, מסקנה שאת מקורה יש לחפש בתוצאות מסעותיו של ה"אני השר" הן בעולמו הפנימי והן בעולם ובזמן הקונקרטיים. ומכאן הוא מקבל את אופיו הקרוב לתפילה ולהתפייסות כפי שכולט בשיר המסיים את האסופה - "ולא ישמע" - "אנחנו נתחרט/ עד קצה העצמות המלבינות, / חרטה יבשה כאבק/ ולא ישמע הבוכה והנאנק. // נתחרט/ בשלשים וברבעים, / חרטה הנסדקת כקיר/ ולא רעד ארץ, ולא נשרפה עיר. // אנחנו נתחרט/ וכבר לא נדע, לא נחוש. / וזאת תהייה שווה פרוטה הנשמה. / ואת הגוף תשכח האדמה" (עמ' 82).

את אסופת שיריו החדשה של שלמה טנאי יש לקרוא, איפוא, לא כאסופת שירים בודדים אלא כרצף חווייתי-קיומי, ההולך ונבנה משיר לשיר ומשער לשער, דבר המעניק לה עוצמה רבה. תכונה זו, כמובן, בנוסף לתכונות אחרות כדוגמת הלשון, השימוש המתוחכם בתשמיות מקראיות אחרות, האופי האפוריזמי הבשל של רבים משיריו, שמפאת קוצר היריעה לא עמדתי עליהם, מעצבים שיא חדש בעולמו השירי של שלמה טנאי. ■

שלום רצבי

דן לוי

צְהָרִים, חֶצֶר כְּנִסְיָה
 מִי־שֶׁהוּ קוֹלֵם אוֹתָךְ מִן־חֹךְ
 מִחֲרוֹצֵץ לִסְפֵף עֵין עֲשׂוּבִים יָרִיקִים
 צִיד או טִים קָרָם?
 גַּם כֵּן סַלְלֵי הַמִּשְׁחָק נִקְשָׁים:
 צְפָרֵי הַמִּטְפָּחָה הַמְּנֹקְרוֹת מִקְרָקַע לֹא תַעֲתָרְנָה לָךְ
 אִם לֹא תַחֲתִים פְּגִלְגוּלָה שֶׁמְנַנֶּה קְלֵאסִי
 בְּיָדִים פְּחוּשׁוֹת מֵאֲחוּרֵי עֵץ או מַצְבָּה.
 הָעוֹלָם אֵלֶיךָ מִחֲפוּנֵי מַבְלֵי דַעַת מַצְטַנֵּעַ. מְרַחֲבוֹת סָבִיב
 קוֹנִים מוֹכְרִים נֹסְעִים וְהוֹלְכֵי רֶגֶל
 הוֹפְכִים לְמַזְנוֹם אֲחִיר. מִמֶּנּוּ הַדְּבָר הַמוֹצֵק שֶׁאֵינוֹ נִקְן לַחֲסִיסָה
 וּמֵאֵין מְרֻשָּׁת הַסֵּדֶר?
 צֹא ! אֲתָם אוֹסֵף אֶת הַיִּלְקוּטִים נֹאֵת תִּיק הַאֶבֶל
 וְצוֹלֵל קְרִיטָה, אֵל תֹּהֵף הַמְּשֻׁשׁוֹת הַמִּפְנָה
 שֶׁשׁוֹב בְּמִשְׁחָק כְּנִסְיָה חוֹסֵקָה לְסַלֵּל
 רֶגֶל וְנִעְלָם מִן הַעֵין:
 לְמַעֲלָה, מִמְּחוּרֵי זְכוּיָה הַנֶּבֶה רַב מִדֵּי
 מִשְׁקָרֵי אֵל מְעוֹלֵם הַמְּחוּרֵי אוֹתוֹ מְבָאֵם
 הַהֵבֵא קְרָחוֹק קֵוֶה רֹעַת לְחִיּוֹת לָךְ הָאֵם.
 אֵיכָה ?
 אֵמָּה מִחֲפָה לָךְ בְּשַׁעַר:
 לְקַחְתָּ ? שִׁכְחָתָּ ?
 כֹּה הַבִּיתָה.

מסע מול מסע

האריסון א. סולסברי: המסע הארוך - הסיפור שטרם סופר; מאנגלית: נעמי כרמל; ספרית מעריב; 423 עמ'

כל אדם והמסע הארוך שלו. מסעם של בעלי השכלה קאלסית, הוא "מסע הכרבה"; צעדתם של החיילים השכירים היוונים כמאה הרביעית לפני הספירה, לאחר מפתל כורש השנייה במלחמות היוושה בפרס. הם עברו דרך הרי ארמניה ואסיה הקטנה כדרכם למושבות היווניות לחוף הים השחור, תוך קרבות בלתי פוסקים. פועלם נשמר בארכיון ההיסטורי בזכות כסנופון וספרו אנאכסיס. מסעם של בני דורנו בעלי השכלה "שמאלית", הוא המסע הארוך, הגדול, כפי שנקרא בשעתו, של הצבא האדום הסיני כ-1934-1935 מהסובייט המוכה בג'יאנשי בדרום מערב סין לצפון שאנשי בצפון מזרח סין. את סיפור המסע הארוך ואת סיפורם של הסובייטים הסינים בשנות השלושים, מביא אדגר סנאו. כ-1936 ביקר בצפון שאנשי ואת ספרו פרסם ב-1937. בעברית הופיע הספר "כוכב אדום בשמי סין" בתש"י לאחר הקמת הרפובליקה העממית הסינית. בהוצאת הקיבוץ המאוחד. הספר הראשון שפורסם בעברית, פרי עטו של אדגר סנאו היה "העומדים לצידנו". הוא הופיע ב-1945, בהוצאת ספרית-פועלים, למרות שנכתב לאחר "כוכב אדום בשמי סין". בספר רשמי עיתונאי כמלחמת העולם השנייה ועיקרו מוקדש לכרית-המועצות. סין זכתה בו לקטע קצר בלבד. בהערה מטעם ההוצאה, נאמר שאדגר סנאו הוא רפורטר מתקדם, בעל מוניטין, וכן "שאינו כמובן להסיק על הזדהות עם כל השקפות המחבר בענייני העמים ובעיותיהם הסוציאליות". ואכן, "טוב עשתה" ספרית-פועלים שלא הזדהתה עם השקפותיו שכן מאוחר יותר גילה האיש "נטיות טיטואיסטיות". מד-הקידמה הצביע על כך שהפרוגרסיביות שלו הלכה וירדה עם חלוף השנים. ספרו "סין - הענק במזרח" הפיע (בעברית) כבר בהוצאת שוקן. כך חלפה לה תהילתה של ספרית-פועלים. אדגר סנאו הגיע לסין ב-1928 כאדם צעיר, בן עשרים ושתיים, ועזב אותה ב-1939, חזר לביקור ב-1944 ושוב ב-1960. את שנות בחרותו בילה בסין ואת תהילתו כעיתונאי רכש שם. האריסון א. סולסברי, בן גילו של אדגר סנאו, שירת במשך מלחמת-העולם השנייה כעיתונאי בלונדון, ובשנים 54-1949 ככתב הניריוק טיימס במוסקבה. סולסברי שלא זכה לבקר בסין עד 1984, כתב ספר אודות מסעו לאורך גבולות סין: הונג קונג, הודו סין, הודו. הספר הופיע בעברית ב-1968 בהוצאת מערכות. ספר נוסף ורבי-ענין שלו הוא "תשע מאות הימים - המצור על לנינגראד", שפורסם ב-1996 ושלא תורגם עדיין לעברית. יש כמובן מהמושג בספריו. האחד - עוסק במצור על לנינגראד כמלחמת-העולם השנייה, והשני - במסע הארוך בסין. בדומה לסנאו מביא סולסברי את תיאור

המסע הארוך: קרבות, מאבק בקשיי הדרך, מאבק בטבע וניצחון האדם. כסנאו הוא מתייחס בהערצה מוצדקת למשתתפי המסע הארוך, שנמשך מעל לשנה לאורך תשעת אלפים קילומטרים (המגיעים ל"קו הגמר" היו כעשרה אחוז מאלו שהחלו במצעד). אדגר סנאו ביסס את ספרו על עדויות ראשוניות של משתתפי המסע, כשנה לאחר סיומו. ואילו סולסברי מבסס את ספרו על עדויות משתתפי המסע בני השבעים, חמישים שנה לאחר סיומה. בנוסף, הוא מביא מקורות ככתב - עדויות ומחקרים שפורסמו בסנינית, ברוסית ובשפות אחרות, כאשר ספריו ומאמריו של אדגר סנאו כלולים בהם. סנאו היה צעיר בן שלושים, עשה שיוחח עם משתתפי המסע הגדול, בני גילו וצעירים ממנו. רק בודדים היו "זקנים" בשנות הארבעים לחייהם, ב"כוכב אדום בשמי סין" הוא מביא תיאור תמציתי של המסע. כפרק בספר העוסק בסיפורה של המפלגה הקומוניסטית הסינית בסוף שנות העשרים ובתחילת שנות השלושים ובתיאור חיים היומ-יום בסובייט בצפון. סולסברי לעומת-זאת מקדיש את כל ספרו למסע הארוך. הוא מביא פרקים רבים שאינם מופיעים אצל סנאו: קורות הנשאים בג'יאנשי לאחר תחילת המסע הארוך, שגבורתם לא זכתה לציון נאות, למרות שלא היתה קטנה מגבורת הצועדים. הוא מביא את מסעות הארמיות בפיקוד שיאו קה והה לונגק וארמית החזית הרביעית, שלא הוקדשה להן תשומת לב מספקת; את סיפורם של משתתפי המסע כפרטים ולא דווקא כחלק מההמון, ולא שוכח להוסיף גם את כל אשר קרה להם לאחר המסע עד עצם ימינו אלה. גיבורי המסע הארוך בספר זה אינם אנונימיים, בדומה לגיבורי לנינגראד שזכו לציון בספר "תשע מאות הימים". סיפורם של תושבי לנינגראד כמצור, הוא סיפור גבורה עילאית, הקרבה וניצחון. הרקע הגיאוגרפי שם שונה. שונים גם הרקע הלאומי ותנאי המלחמה. עם-זאת, גבורת האדם דומה בשני המקומות.

סולסברי ביקר בסין לאחר מות מאו, כאשר דנג שיאופינג היה (והוה) המוביל המדיני-חברתי. המחבר אינו שוכח לחלוק כבוד ל"בעל הבית". בדונו במאו ובחלקו במסע הארוך, אין הוא שוכח לצייין: "רק עם מות מאו... עם מעצרו וחיסולם של חברי כנופית הארבעה, עם עליית מלומדים חדשים, ריאליסטיים יותר, בתקופתו של דנג

מארה-טונג

שיאופינג. רק אז נוצרה האפשרות להפריד בין מאו האמיתי לבין הקריקטורה האפופה הילת-קדושים פרי עטם של הביורגרים המערביים שלו " (עמ' 79). עם-זאת, אין סולסברי ממעיט בערכו של מאו, שלמרות שלא נכלל בהנהגה המרכזית של המפלגה ערב המסע הארוך ולא היה מיחמיו, הפך במהרה לדמות מובילה. בעיקר הושפע סולסברי בספרו זה מפירוטיה הכאושים של מהפכת התרבות במישור האנושי, מגורלם הטראגי של חלק ממשתתפי המסע הארוך. קיצם הטראגי של פנג

דהואי, הה לונג ואחרים מרחף בין דפי הספר, כפי שגורלם של גיבורי לנינגראד בעקבות הטיהורים ב-1948-53 מרחף בין דפי הספר "תשע מאות הימים". "המהפכה אינה דומה להזמנת אנשים לסעודה, כתיבת מסה, ציור תמונה, או עיסוק במעשה רקמה אמנותי. היא אינה יכולה להיות מעודנת, שקטה ואדיבה..." אמר מאו (סין - הענק במזרח, עמ' 133). מאבקים פני-מפלגתיים וטיהורים התחוללו במפלגה בסוף שנות העשרים ובמחצית הראשונה של שנות השלושים. פנג דהואי, שהיה מאוחר יותר מפקד הצבא הסיני במלחמת קוריאה, קבע בזכרונותיו אודות הטיהורים בשנות השלושים המקודמות: "כל אחד חשש לחייו" (סולסברי, עמ' 251). אפשר והסיפור הקשה הוא טיהורו של לין ג'ידאן ב-1935. לין עמד אז בראש הסובייטים בצפון שאנשי. רק בואם של טורי הצבא האדום בראשות מאו, עם סיום המסע הארוך, הציל את חייו. סנאו מעיד שמאו "היה כח ממתן בכל הנוגע לדיני נפשות" (כוכב אדום, עמ' 73). קביעה זו לא היתה נכונה בשנות השישים.

למרות שעפ"י סנאו "היו כמובן חילוקי-דעות וחילוכים הרסניים בקרב הקומוניסטים" (כוכב אדום, עמ' 235), הרי שהוא ממעיט לעסוק בכך ועוקף אירועים שלא היטיבו עם גיבורי המסע. סולסברי - במקביל - מביא תיאור מפורט של המאבקים הפנימיים, ושל ישיבות הפוליטבירו והמפקדים הצבאיים הבכירים בדונוי, בעקבותיהם החליף מאו את בו גו כדמות המובילה במפלגה. הוא מתאר במפורט את המפגש בין הצבא האדום שהגיע מהדרום לבין ארמיית החזית הרביעית הקומוניסטית בראשותו של גואנג גואטו, מפגש שהגיע עד משבר שממנו התעלם סנאו הצעיר לחלוטין. סוד קיסמו של סנאו היה רישום היסטורי של תנועה ללא קונפליקטיים פנימיים ולא משברים חברתיים. רק בספרו "סין - הענק במזרח" שנכתב כשלושים שנה לאחר "כוכב אדום בשמי סין" שינה את טעמו והביא את מירב הפרטים על מאבקים אלה.

אוטו בראון שהיה אחד משליחי הקומנטרן בסין ויועץ צבאי לצבא האדום, היה האירופאי היחיד שהשתתף במסע הארוך, וספר זכרונותיו מהווה אחד המקורות לספרו של סולסברי. בו הוא מופיע כדמות מרכזית. עליו מטיל המחבר את האחריות לכשלונות הצבאיים בג'יאנשי. הוא לא היה אהוד על הסינים, אליבא דסולסברי. סנאו, לעומת זאת, מזכיר את האיש בספרו, משבחו אולם מקדיש לו מקום שולי בלבד.

האנשים שעמדו בראש המסע המשיכו לפעול יחד עד לניצחון המהפכה. מאו, ליו שאנוצ'י, ג'ו דה, ג'ו אנלאי, לין ביאו, דנג שיאופינג ואחרים. משתתפי המסע עמדו בראש הרפובליקה העממית הסינית. הצבא האדום שהגיע לצפון שאנשי היה מורכב בעיקר מקאדרים. השמירה על הקאדרים, על ההון האנושי, היה ההישג הגדול במסע הארוך. מסע שהתרחש במרחק אלפי קילומטרים מאיתנו, ועם-זאת, משום ייחודו כמפגן לגבורת האדם ובשל חשיבותו ההיסטורית ראוי לחזור ולקרוא עליו.

■ **אהוד פאפוריש**

איירה גנוסר

בני משרת בעזה

בני משרת בעזה.
אני מאזינה לרדיו.
מבקשת שקט.

ומראש אני יודעת -
בעלי-המקום מבקשים
לפגוע בו.

ועוד אני יודעת
המשרת בעזה
מלקה בצועקה
את אדוני-המקום.

חלצת טלויזיה קרועה
מראה לצופה פה
איך הגוף מסמן.

סופר של בין הזמנים

יוסף הלוי: עם הזרם ובאפיקיו; "דור בארץ" ו"דור המדינה" ביצירתו של מרדכי טביב; "משגב ירושלים"; המכון לחקר מורשת יהדות ספרד והמזרח; ירושלים תשמ"ח; 370 עמ'.

מרדכי טביב היה מספר מחונן, שכתב החל מראשית שנות הארבעים סיפורים ורומנים מחיי העדה התימנית, ששיאם הוא ברומנים "כעשב השדה" ו"כערער בערבה", שיש בהם יסוד אוטוביוגרפי מובהק. מאוחר יותר ניסה טביב להיחלץ ממסגרת מגבילה זו של "ספורים תימניים", ומהתואר של "מספר תימני" שדבק בו, וניסה להתמזג ב"נוף הספרותי" של מספרי "דור בארץ" ("דרך של עפר"), ולאחר-מכן ניסה את כוחו גם בנוסח המטאריאליסטי המיוחס ל"דור המדינה" ("שער המסע"). אפשר

מרדכי טביב

לראות בטביב מעין מיצוי של ההנחה שכלל שסופר קרוב אל עצמו ואל שורשיו, יצירתו טובה יותר. הסיפורים ה"תימניים" שלו מצטיינים במידה רבה של אותנטיות, והם ייחודיים בספרות הישראלית. סיפורי האחרים נופלים מהם הרבה באיכות, ואין בהם אותו ייחוד, המבטיח את מקומו של טביב בספרות הישראלית. בהיותו יליד-הארץ, דובר עברית כשפת-אם, שיצירתו הבשילה בשנות הארבעים, שייך, אכן, טביב למספרי "דור בארץ", אחד מסיפוריו גם פותח את האנתולוגיה הייצוגית "דור בארץ". עם-זאת, קרובה כתיבתו בצורתה ובתכניה לסיפורת של דור "מספרי ארץ ישראל", שעיקר יצירתם ראה אור בשנות השלושים, ושתיארו בה את המתהווה ביישוב היהודי הקטן שבארץ-ישראל באותם שנים. מהם, בורלא, למשל, או יהושע ברי-וסף, שחלק מיצירותיהם מתמקד בהווי השכונות ובהווי העדתי. טביב מצוי אס-כ"ן בין שתי תקופות בהיסטוריוגרפיה של הספרות הישראלית, ולמעשה אינו שייך בממש לאף אחת מהן, כשם שהוא שייך לשתייהן. מקומו, כאמור, מובטח לו בכוח הייחוד שביצירתו. מחקרו המונוגרפי המקיף והמרתק של

יוסף הלוי ביצירתו של טביב, בנוי על ציר זה של שייכות קבוצתית. יצירת טביב נבחנת לכל אורכה ביחסה עם הסביבה הספרותית שלה, בהבלטה של המשותף לטביב ולסופרים אחרים בני-דורו, אך בהדגשה משמעותית של המיוחד אותה. הלוי רואה את ביכורי יצירתו של טביב בהקשר להופעתם של מספרי "דור בארץ", ומראה כיצד אימץ לו טביב, אולי כבלי-דעת, את הפואטיקה שלהם, המבוססת על המצע הרעיוני של הריאליזם הסוציאליסטי. הלוי אכן מראה הקבלות תימאטיות וסגנוניות רבות בין סיפורי טביב לסיפוריהם המרכזיים של מספרי "דור בארץ", ועומד גם על השפעת שלונסקי, פטרונם של "דור בארץ", על טביב, ועל הקשרים שהיו ביניהם. הוא עומד בהרחבה על דרכי יצירתו של הרומן "כעשב השדה", על מקורותיו וההשפעות שספג, ומצביע על היסוד האוטוביוגרפי שבו. בהמשך הדברים עובר הלוי לעיון מדגים בכמה מסיפורי "דרך של עפר", תוך הכללה של מסקנותיו והחלתם על הקובץ כולו. את הרומן "כערער בערבה", שהוא חלק שני בטרילוגיה המתוכננת של טביב על חיי התימנים בארץ שלא הושלמה, בודק הלוי בהשוואה לחלקה הראשון של הטרילוגיה, "כעשב השדה". בסופו של מחקרו הוא מגיע לספרו האחרון של טביב, ומצביע על היסודות המטאריאליסטיים שלו כגורם המקרב את יצירתו זו של טביב לסיפורת של "דור המדינה".

מחקרו של הלוי הוא ניסיון ראשון להתמודד עם כוליות יצירתו של טביב. אין לומר שהביקורת והמחקר לא התייחסו אליה כלל. טביב זכה לביקורת אוהדת כבר עם ראשית צעדיו בסיפורת, וגם בהמשך דרכו ליוותה אותו הביקורת, ולימים גם המחקר, באהדה רבה, אם כי לא בכמות הראויה לו. אלא שמבט דיאכרוני מקיף וכולל, המראה את דרכי התפתחותה של יצירת טביב על קשריה המיוחדים לסביבתה ההיסטורית, החברתית והספרותית, ותוך ניתוח מעמיק של היצירה עצמה, מונח לפנינו כאן לראשונה. חשיבותו של המחקר, מלבד איכותיותו הסגולית כשלעצמן, הוא קודם-כל בחשיבותה המיוחדת של יצירת מרדכי טביב, גם במסגרת הז'אנרית של ספרות העדות בישראל, גם במקומה המיוחד בהיסטוריוגרפיה של הסיפורת הישראלית, בהיותה נתונה בתחום ביניים, כסופה של תקופה ובפתיחתה של תקופה חדשה. נראה לי, לפיכך, שראוי היה כמחקר מעין זה לבדוק גם את זיקתה של יצירת טביב המוקדמת ליצירתם של "מספרי ארץ-ישראל". כאמור, טביב היה קרוב מאוד למספרים אלה, גם בצורתם של סיפוריו וגם בתוכנם. ראשיתו אינה קשורה ביצירתם של מספרי הפלמ"ח, ואפשר שהנוסח הריאליסטי, ששלט בעיקרה של יצירתו, קשור גם למקובלות של דור "מספרי ארץ-ישראל", שהדרישה ל"ריאליזם חיובי" היא אחד ממאפייניו החשובים (וראה בענין זה והבוקר שלמחרת, עמ' 13), ולא רק לנוסח ה"ריאליזם הסוציאליסטי" - שממנו ומעמדותיו היה טביב, למעשה, רחוק למדי בראשית דרכו, כמו גם בהמשכה. עוד הערה, אס-גם מעוטת חשיבות -

תמוה בעיני, שכדינו המקיף בלשונו של טביב המוקדם, וביחסה ללשונו של יתר מספרי "דור בארץ", נעלמה מעיני הלוי מסתו של גרשון שקד "בהרבה אשנבים, בכניסות צדדיות" (נדפסה בספרו "גל חדש בסיפורת העברית"), העוסקת בהרחבה גם בלשונו של מספרי "דור בארץ" ובסגנונו.

ידידיה יצחקי

השבוע של הדור

יוסף לפיד: השבוע שלי; עטיפה וציורים: זאב; הוצאת כתר; 1988; 254 עמ'.

היה זה תענוג להקשיב לשיחותיו של יוסף לפיד במדורו "השבוע שלי" ברדיו. כל קטע היו בו לפחות שלושה אלמנטים: הוא מסר מידע מעניין, היתה בו תגובה נוסח א-פרופו על מקרה שקרה באותו שבוע והוא היה על פי רוב מצחיק או משעשע. יוסף לפיד הוא סופר ועיתונאי רב-צדדי, מחבר מחזות, ספורים, מדריכי-ניסיעה. בכל דבר בו הוא נוגע מושקעת רצינות ואחריות רבה, והתוצאה היא, בדרך-כלל, חיך טוב מתוך הנאה.

כשלקחתי לידי את מבחר השידורים, שהופיעו בדפוס, חששתי, כמובן, לדרך מעברו של החומר ממדיום למדיום. ברדיו הוא ניתן במנות קטנות - 4-5 קטעים בשבוע, תמיד א-פרופו, ואילו בספר - במרוכז, בלי שהקורא זוכר תמיד את האירועים שהצמיחו אותם. כבר בהקדמה לספר עמד לפיד עצמו על חלק מחשבותיו: "מאז החלה התכנית שידרתי כ-1,500 קטעים על כל נושא שבועלם. רובם התיישנו רגע אחרי שידורם. התייעצתי עם המחשב שלי והוא פלט מקבץ של קטעים שנראו לו עדיין ראויים לפרסום" (ע' 9).

חששו של לפיד מפני התיישנות היה מוגזם, לדעתי. נכון, שקטע של תגובה הומוריסטית או פולמוס, הקשורים לאירוע עשויים לאבד מחיננותם. אלא שיש לקחת בחשבון את המחזוריות הגורלית, לעתים המשעשעת, של האירועים. הגלגל מתגלגל, לכאורה, קדימה, אך לאמיתו של דבר הוא נע במקום. היינו, כמובן מסויים האירוע רץ אחרי התגובה. ולכן תגובתו של לפיד על אירוע מפברואר 1985, למשל, עשויה להיות אקטואלית, גם במארס 1992, כאשר יקרה אותו אירוע שנית (או אולי כבר בשלישית). בשינוי זה או אחר, והעבר מוכיח: שורות אלו שלי נכתבות עם מעצם של חשוני האונס בקיבוץ שומרת. הקטע "אונס חברתי" (עמ' 64) נכתב על אונס אחר, מי זוכר איזה? אבל הוא אקטואלי כעת בדיוק כפי שהיה אז. או "איך יודעים?" (עמ' 83) על שביחת העובדים בשיירות הציבורי, או "מלאכים על ראש סיכה" (עמ' 98), שבו מובעת התמיהה-התפעלות על מלאכת המחקר לשמה, הנעשית באוניברסיטאות שלנו (לרגל חלוקת תארים) על רקע האקטואליה הקשה. האם בחלוקת התארים הבאה לא תהיה האקטואליה קשה? או "בוסתן התפוחים" (עמ' 135), על תפיסת פושעים בידי המשטרה.

יוסף לפיד

לפחות חלק מהשבוע של דור זה יהיה, למרבה הצער, גם השבוע של הדור הבא, או של כל דור. קטעים אחדים מוקדשים ללשון העברית מזויות אחדות. כל עוד נקלוט עולים, מעט או הרבה, יהיו קשוי העברית נושא טוב לחידוד. וגם אם יהיו בסופו של זמן קטעים "בלתי מובנים" אחרים - הרי עצם אורח-המחשבה הלפידית יש בו לשוכב. את הציורים לספר הוסיף, במקום קטעי המוסיקה שברדיו שנבחרו בידי עליזה דישטניק, הצייר זאב, בקוויו הסאטיריים הנודעים.

ש. אלונים

ורה מייזלס

ראש

למרות האסיקל אפשר להבחין בנקות הלמות הישות כמו בקצב מטרונום.

במראה ממול עינים קמות הלסתות מהדקות והפה מתמלא גרש

רק הגורגרת וזה בעת פליעת המלים.

לוח תזכורות

לתוף לוח ששם התלוי במטבחי מול קפה הבקר נעוצות סכות צבעוניות בפתקים.

המראה - כאסף פרפרים לתצוגה או ציורי ילדותי בין החומות.

הפרפרים!

גם לו ראיתי אותם מרחפים נואשות אחר אבקנים, תוחלת חיהם רק יממה.

פלוח אצלי התאריכים הם עד.

כתב אישום חריף

יהודה בן-מאיר: קבלת החלטות בסוגיות הביטחון הלאומי; היבט ישראלי; הוצאת הקיבוץ המאוחד; המרכז למחקרים אסטרטגיים ע"ש יפה; עמ' 191 1987;

יהודה בן-מאיר

"אכן תהליך קבלת החלטות בישראל בכל הקשור לבעיה הלבנונית יכול להיחשב למקרה קלאסי המדגים כיצד לא לקבל החלטות בנושא של ביטחון לאומי. מקרה קלאסי הממחיש בצורה חדה ובהירה עד כמה חמורות וטראגיות הן התוצאות כאשר כמעט כל התקלות מופיעות יחד, ובעקבות כך נעשות כמעט כל השגיאות" (עמ' 27).

כמפט "גרמני" זה, חורץ יהודה בן-מאיר את דינה של מלחמת לבנון. בספרו העוסק בתהליך קבלת החלטות בסוגיות הביטחון הלאומי, מביא המחבר מספר רב של דוגמאות למחדלים בקבלת החלטות. מבצע סיני, תקופת ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה, ההפצצות בעומק מצרים, גישושי השלום של סאדאת ב-1971, מלחמת יום הכיפורים, הרי זה מבחר קצר מהאירועים המזכירים בספר. יהיו קוראים שיחשכו וידהו את אמרו: אמרנו לכם. יהיו קוראים שיעקמו את אפס.

בשני מקרים בלבד פוסק יהודה בן-מאיר במלים חריפות - אירוע טראגי. הוא עושה זאת, עשה שהוא דן בהחלטות הקשורות למלחמת יום הכיפורים ובהחלטות הקשורות למלחמת לבנון. כפוליטיקאי, לא דווקא כמדינאי, וכאיש-מדע נוקט המחבר לשון זהירה. הביטחון הלאומי מושפע מגורמים רבים: צבאיים, פוליטיים, כלכליים, מדיניים, חברתיים וכיוצא-באלה. מערך ההחלטות והמחליטים נקבע בהתאם לגורמים המשפיעים. הספר מתרכז במנגנונים ובהליכים הנדרשים לניתוח ולהערכת מידע, לפיקוח ולתיאום בין מערכות הביורוקרטיה השונות.

אלכסנדר ג'ורג' מהווה מקור עיקרי לסקירה הכללית. הוא מגדיר החלטה בעלת איכות, כזאת אשר האינטרס הלאומי נשקל לפני קבלתה בצורה הנכונה. החלטה בעלת איכות היא בעלת סיכויים גדולים יותר להשגת האינטרס הלאומי, בעלות ובסיוחן קבילים (עמ' 21). יש מכשול בהגדרה, באשר

"האינטרס הלאומי" אינו בהכרח מושג רציונאלי או פחיתבי, ב"אינטרס הלאומי" ניתן לשלב מושגים רגשיים, מיתיים ואחרים. בין המשימות החיוניות לתהליך יעיל של קבלת החלטות, על-פי ג'ורג' - לשמור על פתיחות מירבית לסימנים המעידים שהמדיניות הנוכחית אינה עולה יפה.

אלכסנדר ג'ורג' מונה תקלות בתהליך קבלת החלטות. כל התקלות, אליכא דבן-מאיר, אירעו למלחמת לבנון: בקונצנוס המדומים ובאי פתחון-פה לחלופה לא פופולרית, בתלות בערוץ-מידע בודד, ב"בעל-בית" מטיל מורא, באנלוגיות היסטוריות שאינן אלא פארסה. תקלות בעלות משקל, מקורן בריכות בין אירגונים ומנגנונים, בניהול מדיניות עצמאית בידי אחת ממערכות הביורוקרטיה, וכיוצא באלה.

מקום מיוחד מוקדש בספר לתיאור התפתחותה של המועצה לביטחון לאומי בארצות-הברית, בתפקיד היועץ לביטחון לאומי בארצות הברית ובמנגנוני החלטות בנושא הביטחון הלאומי במערב-אירופה. מנגנון החלטות פורמאלי בעל ותק, אינו מבטיח הימנעות מתקלות. דוגמאות לכך: מלחמת קוריאה ומלחמת וויאטנאם. למלחמת וויאטנאם ולחלטות הקשורות בה, הקדישה ברברה טוכמן את הפרק המרכזי בספרה "מצעד האיוולת".

בישראל לא קיים מנגנון החלטות מסודר. בספר כתב אישום חריף בנושא: "אין בישראל תהליך קבלת החלטות מסודר בשום שטח... בנושאי חברה וכלכלה ועד לביטחון אין שום תהליך מסודר, הכל שולפים מהשרוול...". (מאיר עמית, עמ' 88-87). יוסי ביילין מעיד שההכנות לשיבת הממשלה לקורות, ששרים אינם מצויידיים במידע לקראת ההצבעה, על-מנת שיוכלו להצביע מתוך הבנת המשמעות (שם).

למרות קיומה של וועדת שרים לענייני ביטחון, הרי שההחלטות החשובות התקבלו במסגרות לא-פורמאליות, במטבחים למיניהם, במועדונים כפרוים ראשי הממשלה, במקרים אחרים התקבלו ההחלטות בידי אדם בודד.

יהודה בן-מאיר חולק שבחים ל"מטבחה של גולדה": "על-אף המגרעות היתה בו התקדמות מסוימת ותרומה חיובית לקבלת החלטות בנושאי הביטחון הלאומי" (עמ' 130). אין המחבר מציין ששרשרת ההיררכיה הדמוקרטית עוברת מהאזרח והקלפי לכנסת ולממשלה ולא למטבחים אלה או אחרים. החלטה אינה יכולה להיות "בעלת איכות" בלא לשמור על ההליך הדמוקרטי.

לצ"ה ולאמ"ן מקום מרכזי וכמעט בלבדי באיסוף המידע ובהערכתו, בקביעת האיסטרטגיה והטקטיקה המדינית. בהיות צה"ל גוף בעל אינטרסים משלו, לא יציע, למשל, קיצוץ בתקציב הביטחון. מונופול על איסוף והערכת המידע, הוא רע ככל מונופול אחר, משום שיש בו פתח לבניית קונספציה. יראת-הכבוד שרוחשים האזרחים לצה"ל, וקבלת דברי הקצונה הבכירה ללא ביקורת כתורה מסיני, הינם פגם שיפוטי מובהק.

יהודה בן-מאיר קובע שאין שליטה אזרחית יעילה על צה"ל. סדר הכוחות, פיתוח והרכשת מערכות נשק וחלוקת תקציב הביטחון, נקבעים במערכת הביטחון ללא השפעה אזרחית (עמ' 110). ביטחון ומדיניות חוץ בישראל טעונים מטען רגשי ואידאולוגי.

אכן מקור להערכת מידע בנוסף להערכת אמ"ן (בנוסף ולא כתחליף), הרי שההצעה נכונה. המחבר אינו דן בדרכי קבלת החלטות, העוסקות בצדדים הכלכליים של הביטחון הלאומי. לאור עלותם הגבוהה הישירה והעקיפה של כל מלחמה ושל כל מבצע צבאי, ולאור משקלו הגבוה של סעיף זה בתוצר הלאומי, היה מקום להתייחס לנושא בהרחבת-מה.

חלקו השני של הספר, העוסק בהיבט הישראלי של קבלת החלטות בסוגיות הביטחון הלאומי, מבוסס על ראיונות עם שלושה-עשר אנשי-ציבור וחוקרים. (יש להתייחס להערות, לביקורת ולהמלצות, על ובעיקבות האירועים בהיסטוריה הבטחונית-מדינית של ישראל, כאל הערות, ביקורת והמלצות סובייקטיביות). מרואיינים אלה מהווים את כלל אוכלוסית המשאל לגבי השינויים הדרושים במנגנוני קבלת החלטות בנושאי הביטחון הלאומי.

הרכב התפקידים שנשאו המרואיינים: מנכ"ל משרד ראש הממשלה ומשרד החוץ - שישה, חוקרים - חמישה, שגרירים - ארבעה, ראשי אמ"ן - שניים, שרים - שניים, יושבי-ראש וועדת החוץ והביטחון - שניים, מזכיר הממשלה - אחד.

לסיכום, מדובר בספר ראשון העוסק בנושא זה בעברית, והמיועד לקורא האנונימי והמפורסם - "הקורא המשכיל". בתור שכזה הראוי "לבחינה ולעיין על-ידי הציבור", כדברי הוצאת הספרים.

אהוד פאפורי

לאה איני

גיל

בסוף החרף תעמדי ארְכְּנִית
לִיד החלון העור
במעיל כבד של אֲדָמָה שחורה
מתנות הגֶשֶׁם בכיסוי
רקבון פורה, תפור היטב
לעצמות
בְּכָל רגע, מיִנְקוּת, מְקַצוֹת אֶצְבְּעוֹתֶיךָ הַנְּקֻשׁוֹת
לְהַקֵּת אֲנָפוֹת מְמַרְאֵה לְגִבָּה
לְהַחֲרִיךְ אֶת תְּחֻבוֹשׁוֹת הָעֲנָנִים
מִהַשְׁמִים
חוֹף שְׂמִירַת מְרַחֲקִים סְבִירִים
מְעוֹנָה לְעוֹנָה
וְעֵרִין, אֵיךְ אֵת יוֹדַעַת בְּאֵמַת שֶׁהָאֵיב שָׁב לְתַסֵּס
בְּלֶשֶׁת הַפְּרוֹת?
שְׂמֵלֶנֶת הַקִּיץ הַרְפוּיָה שֶׁלְךָ
יוֹצֵאת בְּהֻבָּא מִן הָאָרוֹן
וְתוֹהָה פְּרִיחַ רְפָאִים שׁוֹטָה
אֲחַר גּוֹפֶךְ
הַמְנַמֵּיךְ טוֹס בְּמַעֲרָכִים
כֵּל שֶׁנָּה
היא מְחַטֵּאָה אוֹתוֹ יוֹתֵר.

עיר ומיתוס

יצחק בשביס-זינגר: השטן בגוריי; מיידיש: מ. ליפסון, חידושה: שולי נוסבאום; דביר; תשמ"ח

שנות ת"ח ות"ט היוו מוקד טראומטי בדבריימישראל למגלי קץ הימים ולזוועות של פורענות. גם שלום אש נזקק ל"חייט הקדוש" ולגבורה על קידוש-השם בצל מסע הכיליון של הפוגרומים. יצחק בשביס-זינגר הושפע מאותה אטמוספירה של תהוה וכוהו וניסה על דרך הדימונולוגיה לחדור לנככי אותו זמן. "השטן בגוריי" משקף בעצם את ההיסטוריה ואת הכמיהה במידה שווה כמו שהוא מגלם את הדור ש"כולו חייב" עם הדור ש"כולו זכאי"... אצל יהודים היו תמיד "מחשבי קצין" והגמרא כ"סנהדרין" צ"ע עמוד א' היא מאוד ציורית בעיני הגזירות והישועות: "יבי יהודה אומר: דור שכן דוד בא בו בית הוועד יהיה לזנות, והגליל יחרב, והגבלן (הבשן) יאשם (יהא שומם) ואנשי גבול יסוכבו מעיר לעיר ולא

יחוננו, וחכמת הסופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו, ופני הדור כפני כלב, והאמת נעדרת". מאפיינים אלה, שמושכים את הלב והעין, צדו את קולמוסו של בשביס-זינגר בתארו את כל הכתחוליה של הפסיכואנליזה ההמונית היהודית במאה השבע-עשרה, באווירה מיסטית וחושנית. את ההיגד התלמודי המחיש הסופר בהווי תעוועים מבעית בגוריי כאשר חלה שם תמורה תהומית עד שאפילו האכרים הוקירו רגליהם מהעיריה הנידחת מאימת כל אותם שדים ומזיקים שנשתלטו עליה. הרב הישיש הסמכותי ר' בינוש אשכנזי איבד את הרסן. הוא ביקש להוציא את ימיו במקום שנמסר לו בו כס הרבנות מאבותיו, והיה סבור שמשיעבור הגזירות תחזור עטרה ליושנה, אך כאשר ציפיותיו לא נתגשמו רפו ידיו, והוא בעצמו שאל: "מה יהיה הסוף? מהו רצון האל?" מצוקה זו של הרוח הפנימית נושאת כאן אופי דרמטי כי נוכח גלויי הדימוני, התהומי והכאוטי בורח הרב הישיש ועוקר לעיר אחרת. ברעג שמופיע השטן, אין מקום לרגש התכונה ולהיסטוריה המסורתית. בזמן החדש הזה מאבד היהודי את מעמדו האבטונומי. גם ר' אלעזר באבד

מהעוסקים בצרכי צבור באמונה יצא לגלות. הדמות הגבוהה, הדקה נתכופפה כנר, הזקן האפיר והוא החל לשוטט ולדבר בקול נכאים, ויש שלחש שר' אלעזר אינו שפוי בדעתו. הדינאמיקה פועלת, ואת מקום הקדושה תפסה הטומאה. רחליה' בתו של אלעזר באבד שהיתה קוראת בקונטרסים בלשון הקודש נסתלקו ממנה חסידות ונחת רוח והיא הזתה הזיות והרהרה הרהורים פסולים. העיר כמקרה, ודמויות זרות מגיעות אל גוריי. רוכל ספרים ששופע מאמרות מן הזוהר מסגף גופו והוא הפועל בכוח ה"סיטרא אחרא", החיצונים משבשים את גלויי הטבע ור' גדליה השוחט עושה אותות ומופתים, ובטוח שימי הגלות ספורים והגאולה קרובה. זהו הזמן של האשליה הגורף אחריו את כל העיירה בעזרת השדרים לביאת המשיח של שבתי צבי... כאן מופיע המיתוס, האדם בשותפות עם הבריאה, ורחליה' מעוברת מן השטן. שטניזם זה התפתח מתורת הדואליזם שראתה את הטוב והרע כישויות עליונות, מנוגדות וגם שוות. השטן, הרוחות, השדים ומלאכי החבלה תפסו מקור נרחב בפולקלור העמים בני שלוש הדתות המונותאיסטיות. השם שטן ככיניו למלאך מיוחד, באו רק בספרים הנמנים עם חיבורי תקופת הבית השני. בזכריה ג' א"ב - הוא מעין קטיגור בבית-דין של מעלה. באיוב א"ב מקטרג השטן לפני ה' על איוב, ומבקש לנסותו בייסורים.

בכואה זו של השטן עם כוחות של מזיקים חיצוניים הולכת וחוזרת בכתבי בשביס ואף הופכת לתיזה ספרותית ופילוסופית על העולם ששוקע בשערי הטומאה כדי להגיע משם אל הגאולה. "השטן בגוריי" אינו פלאנטה קוסמית, כי אם שואה אנושית שבאה והתרגשה על הקהילה היהודית אחרי הפורעים של חמלניצקי, ובעניו ר' כינוש היה זה בעקבות חטאי הדור של האדם שקילקל. גוריי היא עיר המצויה בין שני קטבים של בקשת-דרך ואבדן-דרך, ויצחק בשביס-זינגר הכניס תכנית בעלת כוח פרוזאי ולשוני רב ורקם עלילה אירוטית שהיתה זרה לחלוטין לאורח חייהם והתנהגותם של יהודי פולין. עם יצחק בשביס-זינגר חזרנו אל שנות ת"ח ות"ט ("השטן בגוריי" "העבר"). הוא גם הביאנו אל תקופת המרד הפולני בשנת 1863 ב"עושה הנפלאות בלובלין", גולל את תקופת מלחמת-העולם הראשונה ואחריה ("משפחת מושקאט") ומשם אל "האחזה-הנחלה", "שושה", "המפתח", "בעל תשובה", "בית-הדין של אביו" ונובלות רבות שחשפו מציאויות שונות מן המסתורין ועד לריאליזם שיש בו מידה גדושה של גרוטסקה וקריקטורה. יצחק בשביס-זינגר התנתק מן ההיסטוריה החדשה ונותר עם אוכלוסייתו הבריונית שקוע בורשה מעבר לים, או בניו-יורק שאבד עליה הכלת אך המסע הפסיכודלי עדיין נמשך. שם הוא נקלע לסימטא צרה של ספירה דימונולוגית. מפרקי הזמן של אובדן המציאות הוורשאית שהיוותה את הלוח הסיפורי במסכתו, נשאר הוא ועולמו קשורים בחזון תעוועים של אנומליות שלבשה מימדים ריאליים וסוריאליים. "השטן בגוריי" קרא דרור לדימוניזם שבו. השטן בקליפתו משפיע על התנהגותם של בני אדם. יצחק בשביס-זינגר שנאבק עם הזרמים האסטיטיים

הספרותיים באופנות האכספרסיוניסטיות, בריאליזם, ובאיזמים האחרים. ביקש דרך חדשה כדי לחדור לנפש גיבוריו, וההליכה אל המיתוס היתה התשובה, ויותר מאשר ריתקה מהבחינה האמנותית, הממה מהבחינה הדימונית. נושא המסתורין בספרות היידיש נדיר היה בגלישתו משום שקו מחשבה פנטסטי זה, לא מצא אחיזה בחברה היהודית. קריאה חדשה ב"השטן בגוריי" אינה מגלה לנו כיום סיטואציה חדשה, כי-אם עולם מאגי קרוע אשר כסיפור הוא אולי נחשב כיום לקלאסיקה, אך ככרוניקה הוא מציג את האדם כתהום של ירידה מההדרה המתורגמת של "השטן בגוריי" שהופיעה עכשיו הולכת בעקבות מ. ליפסון מטובי בעלי הסגנון בדורו, ושולי נוסבאום - המחדשת רק מרחיבה את המודל הלשוני ושותלת מקבילות ללא שדר מיוחד.

אברהם בלאט

חיים שהיו חשובים מהשירה

צבי הרמן: פרנסואה וויין, רומן חייו; הוצאת ספרית פועלים; 1988; עמ' 212

"במסילה החורפית השוממת צעד פרנסואה וויין בצעדים מדודים אל עבר האגדה" (עמ' 212) - במשפט זה מסיים צבי הרמן את הרומן הביוגרפי עליו. ואכן וויין המשורר-הפושע אפוף הילת-אגדה. גרמו לכך בעיקר מעללי המתוארים ברומן לפרטיהם וגם העובדה, שאין ידיעה ברורה על קיצו: הוא נידון לתלייה, אך זכה לחנינה ולגירוש מפרזי ל-10 שנים. והידיעה האחרונה על מה שקרה עמו היא מיום גירושו והיא כלולה במשפט האמור: "במסילה החורפית" וכו'.

גרם לאגדה גם מרחק השנים: למעלה מ-500 שנה. וויין בן ימי-המעבר שבין ימי-הביניים לרנסאנס, חי את חיי העולם-התחתון הגסים וחש ואף ביטא, גם את משיבה של התקופה החדשה, שעל הסף, תקופה שחירושה - הגילוי העצמי של האדם והיחס החדש בין המציאות לאמנות. בתוקף מוצאו שייך היה וויין למעמד הנמוך, בו שחה כדג במים. אך עם-זאת זכה להשכלה משפטית וכללית, בה לא עשה כל שימוש בחייו הקצרים. ישצף החיים משך אותו אל הרחוב, אל הנשים, המסבאות והיין וכדי להשיג את הפרוטה - בהרבה בהשפעת חבריו ולא מנטייתו-הוא - נמשך גם אל הפשע.

ברומן, הנע בין סיפור דוקומנטארי לסיפור לכנייה-נעורים מתאר הרמן בצבעוניות את עולם הסטודנטים, הכמורה והכנסייה, ואת פריז שבגמר מלחמת מאה-השנים; עולם שבתוכו חי וויין כאורח הנמצא בשפל המדרגה, וכד בבד כמשורר בעל מוניטין, שבעזרתם ניצלים חייו לא פעם.

תוך מעשי הוללתו, וסכיאתו, בין השאר בחיקה של מ'ק'גו השמנה הנודעת (ביכות וויין, כמובן) מגיב האיש הצעיר על הנעשה סביבו כחרחים חושניים וחרשפניים, שעושים להם כנפיים, בהם

הוא מתגלה כמשורר בעל שתי תכונות עיקריות: א. חוסר כל סימן של "ליטראט", שמקצועו שירה, החיים חשובים עבורו מן השירה שהיא רק (או לכל היותר) עדות. תגובה, כלי-עזר במאבק החיים. ב. מעורבות חברתית. וויין נלחם ומצליף בדרך הסאטירה והאירוניה באישים ובתופעות. הוא לוחם בצבועים ובצביעות למרות שהוא משלם לעתים ביוקר על גילוי-רוח אמיצים אלה שלו ובתור שכזה שימש בוודאי דוגמה, אם גם לא ישירה, למשוררים כהיינה, כשם שבאורח-חייו שימש דגם לבני-ארצו ארתור ד'מבו ובימינו - לז'ן ז'נה.

אצלנו, יש לשער שאלתרמן קיבל השראה מסוימת משיריו, הן בתחום הפזמון והן בשירי-העתון האקטואליים, פולמוסיים. ספרו של הרמן נקרא בשטף והמובאות משירי וויין, חלקן בתרגום עברי משל ראובן צור (מתוך ספר תרגומי לשירי וויין שכהוצאת "עקד") וחלקן - מעשה-ידי רחל שביט. בין האחרים שתירגמו מעט משיריו לעברית, המספר יצחק שנהר. הופעת רומן ביאוגרפי מסוג זה מעוררת רצון לפגוש גם ספרים המביאים סיפורי חיים ויצירה של סופרים עבריים. בעריכת הספר ניתן היה להקפיד יותר ולמנוע פה ושם הגזמה ב"חידושי" לשון כגון "פעמוני הסורכון רימרמו" (עמ' 63). בנוסף לא שם לב, כנראה, מי שחיבר את שורות ההסבר על גב-העטיפה לכך שחיי המשורר לא הסתיימו על עמוד התליה, אלא בחנינה, שאחריה נעלם ולא נודעו עקבותיו.

ש. אלונים

אילן בושם
אדמה
 סוללים כביש
 בונים בית
 חונקים פקר
 מרצפים מדרחוב
 מגביהים מדרכה;
 מטאטאים מתחת לשטיח;
 אם קל מת.

לפי מה שפשאיר מאחוריך.
 כמו טביעת-רגל או צואה
 של חיה, יזהו מי עבר;
 ציצי מזכרות (קרובים,
 מקרים) או חוקרים.

מיתולוגיזציה של המיתוס

מאיר שלו: רומן רוסי; ספריה לעם; הוצאת עם-עובד; תל-אביב 1988; 394 עמ'.

מאיר שלו

רומן הביטורים של מאיר שלו, "רומן רוסי", מבקש לתאר על דרך העיצוב הפנטאסטי את דרכה של ההתיישבות העובדת בארץ-ישראל בשנים השנים האחרונות. הוא מספר על שלושה דורות הנאבקים על מימוש של חזון הגאולה, גאולת-העם וגאולת-הארץ, על מפעלם של הראשונים, שהוא קורא להם "האבות המייסדים", משום-מה, ועל הקשיים שעמדו בהם באותם ימים, על ירידתו של הדור השני עקב הקושי העצום שבהתמודדות עם תדמיתם הנפילית של "האבות המייסדים", ומרמוז לאפשרות של התחלה חדשה, לאחר חורבן גמור של כל מה שנבנה ונוצר על ידי אותם אבות, בידי הדור השלישי.

הטכניקה הסיפורית של הרומן היא סמלנית, הרצף האפי בנוי על קישורים סמלניים, הסיטואציות הבונות רצף זה מרמזות למשמעויות שמעבר למישור הסיפורי שלהן, על דרך הסמל, גם הדמויות עצמן ומעשיהן עמוסים במשמעויות סמליות מרובות. אין אלה סמלים מורכבים ורבי-פנים או רבדי משמעות, ארבעה, אלה סמלים חד-משמעיים, לרוב גם פשוטיים מאוד. נראה כאילו הפשר שלהם מציץ אל הקורא ומכריז על עצמו עוד כטרם הבין את מקומו של הסמל ברצף האפי שלו. מצד שני, סיטואציות אפיות אלה כתובות היטב, ביד אמונה ובעט מהיר, ובעיקר, בהומור רב, ובדמיון מבורך וקל מעוף. שלו יודע כנראה היטב כיצד צריך להיות בנוי "רומן טוב", ומיישם ידע זה במיומנות רבה, מפתיעה אפילו, אם נזכור שמדובר ביצירת ביטורים. הוא שולט היטב בטכניקה של שבירת רצף הזמן, לפי צרכיו של רצף הטקסט, הוא יודע לקשר את הסיטואציות השונות באחדות סגנונית ותימאטית, לסגור קצוות, להעמיד דמויות שונות במקומות נכונים ברצף המורכב של העלילה, המתפרסת על מעשיהם של שלושה דורות ושלוש משפחות, על-פני עשרות שנים, ולרכז חומר רב זה באמצעותו של מספר אחד, ספק מספר-גיבור ספק מספר-עזר, כדאי ליצירה הנושאת את הכותרת היומרתית של "רומן רוסי". מבחינה רעיונית מתמודד הרומן עם מה שנוהגים לכנות "עולם המיתוסים של ראשית ההתיישבות", לאמור, עם אותן "אגדות" המהלכות זה עשרות שנים אודות גבורתם העל-אנושית של ראשוני העלייה, ההתיישבות וההגנה. הבעיה הכרוכה ב"מיתוס" היא בכך, שכני הדור השני והשלישי אינם יכולים לעמוד מול תדמיתם של הראשונים בלא לבטל את עצמם ואת מעשיהם הקטנים, הפשוטים, והם נאלצים, אם-כן, להילט מפניהם על נפשם ועל חייהם, ואפילו מפעל הראשונים נהרס והולך בעוצמתו, באין לו ממשיכים. טיפוח ה"מיתוס" לפי "רומן רוסי" גורם לכך שהמטעים החיים הופכים ל"בית-עולם לחלוצים", או לארכיון מפוחלץ של ניירות רבים מספור. "רומן רוסי" אינו בא לנפץ את האגדות ואת המיתוסים הללו, הוא מבקש להתמודד איתם, והוא עושה זאת בכמה כיוונים. אחד מהם יעלה את הטענה, שמפעלם של האבות מעולם לא הושלם, הביצה והיבלית עדיין מצויים מתחת לאדמת המטע הדשנה, ומצפים לאפשרות לפתח ולכסות שוב את הכל. המאבק נגדם הוא מאבק מתמיד, עדיין נותרה עבודה חלוצית רבה וגדולה גם לבנים ולנכדים. כיוון אחר יראה את האבות הנפיליים במימדיהם האנושיים, מעבר ל"מיתוסים" ול"אגדות". אלה עוברים כאן בדיעבד תהליך של פיהות מרחיק לכת, ההופך אותם לגרוטסקה, במידה זו או אחרת. למעשה, גם דורות הממשיכים ומעשיהם מתוארים כגרוטסקה. היחיד שניצל מגרוטסקה זו הוא אורי, בן דור השלישי, שקורא תיגר על ה"מיתוס" בכל צורותיו, ומממש את האופציה הנתונה תמיד להתחלה חדשה, משוחררת ממשא העבר.

מבחינה ספרותית מנסה "רומן רוסי" לעמוד במשימה היומרתית שנטל על עצמו על ידי מיתולוגיזציה של סיפורי הכפר, גם אלה המתוארים כ"מיתוס", גם אלה שהם בבחינת מעשים של יום-יום. אלה ואלה מקבלים מעוף של בדייה מופלגת, המקרבת אותם אל צורותיו של העולם המיתולוגי. ברוב המקרים מתממשת הבדייה המופלגת בכך שהיא מיחסת לגיבורים אובססיביות גמורה ככל מעשיהם, המשתלטת עליהם כליל. כך מתוארים, למשל, האובסיה הבטחוניסטית של רילוב, או טירוף הנקיון הכפייית של ריבה. גם יתר הדמויות משועבדות לאובססיות שונות המכתיבות להם את מעשיהן ואת אופן ראייתן את העולם. בכלל זה גם המורה יעקב פינס, המשמש כאמת-מידה קבועה ויציבה, המראה את ירידת הדורות והערכים. אובססיביות זו, שאף-אחת מדמויותיו של הרומן אינה סתרה אותה, עושה אותם מיניה-זביה לדמויות סטריאוטיפיות, אין בהם שום רב-פניות אנושית, אין הם משתנים ומתפתחים במהלכה של העלילה. ועוד, בגלל המעשים והמאורעות המתוארים ברומן כשהם כפופים מצד אחד לכפיייתות גמורה, שאינה מותירה מקום לשינוי או להתפתחות, הם מפליגים מצד שני בבדייה שלהם אל עבר הפנטאסיה האבסורדית. גם המקום המתואר, ה"כפר", נראה כתפאורה חד-ממדית, כציויר על קלעי בד וקרטון ללא עומק של ממשות כלשהי. המקום והדמויות מלאים אמנם בקסם של אגדה, אבל אין בהם כדי ליצור בקורא תחושה של מציאות בדיונית שיש לה יחס כלשהו אל הממש. אווירה "תיאטרונית" זו עושה את הרומן כולו למשל אחד גדול, המורכב מהרבה מאוד משלים קטנים, שפשרם אינו מוצפן כמעט, אלא בוקע מהטקסט במישרים, להנאתו של הקורא הלא כל-כך מתוחכם. המיתולוגיה הבונה את סיפורו של הרומן אינה בנויה על זיקה למיתוסים הקלאסיים השונים, זאת היא מיתולוגיה פרטית לחלוטין, בדויה בעיקרה, מהחל ועד כלה. עם-זאת, היא אמורה להתייחס ל"מיתוסים" המיוחסים ל"אבות המייסדים", וכוננתם היא לרדד ולהפחית אותם על-ידי העצמה גרוטסקית, מיתולוגית, כביכול. למעשה נוצרת כאן מבחינה ספרותית התנגשות מהרסת בין שני מובנים שונים של המלה "מיתוס". במקורה היווני פירושו המלה הוא כידוע סיפור, אגדה. בתולדות התרבות מתייחסת המלה לאגדות קדומים של העמים השונים, שנתנו ביטוי סימלי לדרך תפיסתו של האדם את עולמו ואת מקומו בו. מיתוסים אלה מפליגים, כידוע, בבדינותם, והגורם הפנטאסטי הוא אחד מהיסודות הנושאים את סמליותם. מאוחר יותר קיבלה מלה זו גם משמעות מושאלת, המתייחסת לגחמאות שב"אגדות" רווחות אודות אי-

אלה דמויות מפורסמות - מצביאים, מדינאים, אמנים, ספורטאים וכיוצ"ב, משהו קרוב למה שכינו בשנות החמישים "ציזובאת". שתי משמעויותיה של מלה זו, על-אף הזיקה האטימולוגית שביניהן, רחוקות מאוד זו מזו, עד-כדי כך שנוכל לומר שלפנינו בעצם הומונימים. המיתולוגיזציה של ה"מיתוס" אינה אם-כן רק העצמה כמותית של מהות אחת, זוהי העתקת המשמעות של הדברים מתחום אחד של הבעה אמנותית אל משנהו. העצמת ה"מיתוס" על-ידי הגזמה אבסורדית אינה מוליכה אם-כן למיתולוגיזציה שלו, אם-גם מבחינה צורנית נוצר דמיון מרשים בין השניים, אלא להפחתת ערך היוצרת בסופו של דבר מהתלה פארודית, לא יותר. נסיונו של "רומן רוסי" להתמודד עם ה"מיתוסים" של "האבות המייסדים" באמצעות ההעצמה המיתולוגית, יוצר התנגשות בלתי-נמנעת בין שני מושגים אלה הכרוכים במלה מיתוס, המהרסת ומפוררת את משמעויותיו של הרומן בתוכו. מהתלה פארודית אינה עשויה לשאת את העומס הרעיוני שהרומן מתיימר לבטא. הוא נשאר ברמה של לגלוג קל, המבוסס על הומור נעים למדי, מחניף, אם-גם כתוב היטב ובכישרון רב. עם-זאת, יש לציין לשבח קטעים לא מעטים ברומן, המהווים סיפורים עצמאיים יפים עד מאוד לכשעצמם. הבעיה היא במכלול, ברומן השלם, ביומרה הגלויה שלו, שאינה עשויה להתממש.

ידידיה יצחקי

אורה לוטן

חמניות

היכן היית כל הימים האלה
שלא ראית איך הציבה חולל
מתפקע בחם שולי כביש חיפה
בשדה שליד מזרע עכשיו
את מגיקה אל תם חמניות
מצרפל שרפה שפשיטה על רכסים
אחוני שגעון הגדלות
רואה מבעד לעשן סמיך
שדה של חמניות
והחציר שנאסף בהלכתו
הנתיב מרחב של קש שרוע מלא העמק.
בשכיל לנעת בירק
צריך לטפס אל שלונה נדידה
למקומות רחמה שם האש על היער
ועל החוסים לרגליה
תמיד.

ספרות כהמשך - לא כמהפכה

גרשון שקד: הסיפורת העברית 1880-1980; (ג) המודרנה בין שתי מלחמות מבוא ל"דורות בארץ" (כתר, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ט).

א. היסטוריוגרפיה של מסורות ספרותיות הכרך השלישי של "הסיפורת העברית 1880-1980". הינו למעשה הנדבך העליון במבנה ההיסטוריוגרפי שהקים גרשון שקד מאז הכרך הראשון של הסדרה. אמנם - כפי שמתבשר הקורא מעטיפת הספר - עתיד להידפס כרך רביעי ובו דיון מפורט בסיפורת של ארבעים השנים האחרונות. אך ההנחות ההיסטוריוסופיות, ההבחנות הפואטיות והקונספציות הביקורתיות הושלמו כבר בכרך זה, המשמש מבוא לסיפורת העברית עד ימינו.

זאת ועוד, הנחת היסוד המשתמעת מכותרתו של הכרך השלישי גורסת כי הבנת התהליכים התרבותיים בהקשרם הכללי, והספרותיים - בהקשר הספציפי לתקופה שבין שתי מלחמות עולם, מעניקה מפתחות להבנת הסיפורת העברית החדשה בארץ עד ימינו אלה. בהנחת יסוד זו, כמדומני, עיקר חידושו של הכרך השלישי, אם כי כדרך כל גישה היסטוריוגרפית עקיבה אפשר היה לעמוד עליה מהערות רבות הפזורות בשני הכרכים הראשונים. במבוא לספר מצהיר שקד על עקיבותה של השיטה, באמצעות עריכת הקבלות בין דרכי טיפול בחומרים טקסטואליים מתקופה אחת לבין טיפול בטקסטים מתקופה שלאחריה: (... וכשם שהסיפורת שהופיעה בכרך הראשון תחת הכותרת "מן המרתף" מקבילה לסיפורת המופיעה בכרך זה תחת הכותרת "בעבותות הווי"; כן מקבילה הסיפורת המופיעה בכרך השלישי תחת הכותרת "עד משבר" לסיפורת המופיעה בכרך השני תחת הכותרת "לבנות ולהיבנות בה" (12).

זוהי, אפוא, גישה המתעדת מסורות ספרותיות על יסוד מיון לקבוצות ולזרמים על-פי טיפוס ייצוג המציאות כפי שנתגבשו בתולדות הפרוזה העברית. תיאור מהלכה של הסיפורת העברית כדרך האטוילוגית-התפתחותית נשענת אצל שקד על מודלים סגנוניים וסוציאליסטיים.

רחל אושרוב

מגע יד

מגע יד מקפיד הזרימה
קרח אינו זרם
רק דם
ואדם בוער בלהבה אדמה
ההופכת גבישי כרד
לנוצות.

מגע חוט השני בשנים חובק
משנה, משתנה, מרוקן, ממלא
חלל שקוף
שהצמיח...

גרשון שקד הסיפורת העברית 1880-1980

[ג] המודרנה בין שתי מלחמות
מבוא ל"דורות בארץ"

החלק השני של הספר שאלות קשות, כמו: באיזו מידה שיוכה של לאה גולדברג לקבוצת יוצרים כפוגל, ע.כ. כרמון, וי. הנדל מבחירה את סגוליותה כמספרת? שקד מודע היטב לבעייתיות הכרוכה בהעברת מושגים מתוך המסורת הספרותית אל תחום ההתרחשות התרבותית העכשווי ומסייג את החתכים הדיאכרוניים חוזר וסייג בהבחנות כמו: (... מסורת ספרותית אינה מושתתת רק על קשרים גנטיים גלויים וברורים, אלא גם על ציפיות או על צורך אמנותי המתמלא בדורות שונים בצורה שונה על-ידי יוצרים שונים (807).

את הפתרון למתיחות שבין התיאור הנורמטיבי-המסורתי לבין הגדרת יחידו של הסופר, מוצא שקד בדרך של שיוך כללי של הסופר למסגרת זרם ההתייחסות שלו, ובכניית מושגי הגבול המוציאים אותו מן המסגרת הזו או מייחדים אותו בתוכה. בדרך זו הוא נזהר למשל בתיאור הפרוזה של יצחק אורן ששוייכה בביקורת לזרם הסוריאליסטי שאינו משקף בהכרח את טיב האקספרמנטליזם של כתיבתו. כאן פורץ שקד את המסגרת הכפויה של מושגי הזרם כדי לבנות מערכת מושגים חדשה שתעניק איפיון ייחודי לאורן כמספר אינטרסטטואלי, כאמן קולאז'ים לשוניים עכשוויים (177) גם המודלים הסוציו-היסטוריים ששקד נשען עליהם; כמו מתח בין נורמה לאנטי-נורמה (21), ספרות אורבנית מול ספרות של התיישבות (22), הינם בסופו של דבר ניסיון לבנות רצפים של חטיבות ספרותיות, דהיינו להצביע על תכני-תרבות כמושאי-התייחסות קבועים בספרות, ושינויי סגנון כביטוי של צורת ההתנגדות לאותם מושגים. אצל שקד מובלט, כמעט תמיד, היסוד ההמשכי הגינאלוגי על-פני היסוד המהפכני, כמו אנטי-תיזה לדרכו של קוצ'ווייל, למשל, בהצגת הספרות כשרשרת של תהליכי משבר הנתונים בתוך תהליך מהפכני שראשיתו בסוף המאה ה"ט. ההתפתחות הספרותית, טוען שקד, אינה כולה חידוש אלא טראנספורמציה איטית של מסורות קיימות (178).

ב. היסטוריוגרפיה וכרוניקה

דרכה של היסטוריוגרפיה שהיא נשענת על הכרוניקה. הרקע ההיסטורי, כתבי-העת וההקשר התרבותי, מהווים, במידה זו או אחרת, אצל כל היסטוריוגרף של הספרות בסיס להפעלת השיפוט הביקורתית לצורך הצגת החומר בפרופורציות הנאותות. לעתים גם הכרוניקה נבחרת ומבוררת על יסוד הנחות תיאורטיות מוקדמות. אין ספק כי בתיאור היסטורי-תרבותי של תקופה, השקפות פוליטיות חשובות אצל האזור, למשל, יותר מאשר מאבקים תוך ספרותיים (כתבי-עת, תפוצת ספרים) וזאת בשל תפישתו הסוציו-תרבותית. הגישה ההתפתחותית של שקד מובילה אותו לחיפוש מלא, ככל הנראה, של כל תהליכי הכתיבה בתקופה ספרותית נתקרת. "הסיפורת העברית 1880-1980" הינו קודם-כל אנציקלופדיה מלאה של הפרוזה העברית

בתיאור המודרנה שבין שתי מלחמות עולם נשאר שקד נאמן למודל הסגנוני הדיאלקטי המכונה בפיו "ז'אנר מול אנטי-ז'אנר", מושג ששרת אותו היטב בהצגת הפרוזה של העלייה השנייה. בעוד שבתיאור פרוזה זו שייכותם של המושגים הברנריים כמעט מוכנת מאליה, הרי שכאן מקבל השימוש באותם מושגים אופי בעייתי ומוקשה יותר. לאורך כל הספר ניכר המאמץ להראות עד פרטי פרטים את הרלוונטיות של מושגי הביקורת הללו (ז'אנר ואנטי-ז'אנר) גם לתקופות מאוחרות יותר וגם במקום שבו נראה, על-פני השטח, כאילו עוצבו אמצעי סגנון חדשים ומהפכניים. ביסודו של דבר, נשאר הסיפורת תמיד בתוך גבולות שני התחומים האלה של ייצוג העולם באמצעות אפקטים היוצרים תחושת מהימנות בגבולות הז'אנר המסורתי, או באמצעות אפקטים אינטרוספקטיביים-סובייקטיביים של 'האנטי-ז'אנר'.

הגישה האטוילוגית של שקד מניחה מראש קיומם של מאגרי נורמות, דמויות ונושאים המתגבשים לתכנית נושאת משמעות ספציפית. זהו המודל 'הקיים' (...) כתכנית הסתכלות שמעבר לספרות ולמציאות, מעבר ליצירות החד-פעמיות, והוא מתממש בכל יצירה ויצירה בצורה חדשה (215).

עמדות תיאורטיות עקרוניות אלה חוזרות ונשנות לאורך הספר כולו, במיוחד כשכונה שקד מיונים אנלוגיים דיאכרוניים כדי להצביע על הופעתם החוזרת של מודלים ספרותיים בתקופות שונות כגון: המסורת האקספרסיוניסטית של ביסטיצקי והזו באנלוגיה לדרכי ההכבעה הגרוטסקיים, טראגיים של קניוק (251) או המסורת האימפרסיוניסטית של שופמן, בארון, וי. שטיינברג בגלגוליה המאוחרים אצל תמוז, יהודית הנדל ויהודה אזרחי (252). ברור כי מי שמבקש להתחקות אחר תקפותן של האנלוגיות הללו, חובה עליו לבדוק את תיאור צמיחתן בכרכים הקודמים של "הסיפורת העברית 1880-1980". בתוך תפישת כזו יש משמעות רבה למושגים הלקוחים מתוך ההיסטוריוגרפיה של הזרמים האמנותיים והספרותיים, שיש להם, כידוע, נקודות מגע והצטלבות מרובות בעשורים הראשונים של המאה. בדרך שבה דן שקד ביסודות הסגנוניים האקספרסיוניים (הזו, ביסטיצקי, פריימן), או האימפרסיוניסטים (פוגל, גולדברג, ביחובסקי) של מספרי שנות העשרים והשלושים מקבל הקורא תמונה היסטוריוגרפית מהימנה ושיטתית, בעלת חשיבות תיעודית רבה. אולם, אותם מודלים סגנוניים הופכים להיות פרובלמטיים יותר ויותר ככל שמדובר בחתכים דיאכרוניים הנוגעים לעשורים המאוחרים של המאה, או בהגדרת המחבר - ארבעים השנים האחרונות. כאן מיון הסופרים כאקספרסיוניסטים, כסוריאליסטים או כאימפרסיוניסטים אינו מצטלב היסטורית עם הזרמים הנזכרים, אלא הינו תוצאת ברירה ביקורתית באיפיון סגנוני על-פי מודל היסטורי קיים. מבחינה זו מספק

שתי סופרות צעירות

כה דלים וכבודו כה רמוס עד שהרצון לחיות ניטל ממנו. פעם הוא נאסר, בלי לדעת למה - בזמן כתיבת הסיפור עוד לא נזרקו אבנים - ונחקר על ידי שוטרים יהודים, ואחד מהם מפיל אותו על ברכיו ומצווה עליו לנבוח כמו כלב. הצעיר מעביר עיניו מאיש אל איש, ויודע שאף אחד לא יעזור לו. והוא אכן נובח. יש ויזכור בינינו באיזו מידה מותרת ההשוואה בינינו ובין הפאשיסטים. איני רוצה להיכנס לוויכוח זה. די לי במקרה של אותו שוטר, אותו ערבי ואותו מעמד, כדי לחוש בושע עמוקה. מעשים כאלה יוצא כאלה אכן נעשו אצלנו, והיא, הסופרת, נתנה עדות. סופרת שנייה, גם היא צעירה יחסית אך ידועה יותר, היא סביון ליברכט. סיפוריה נוגעים בקשת רחבה של נושאים, וראויים להערכה יתרה. האחד שרצוני להזכירו כאן, בשל אותו נושא יהודי-ערבי, לקוח מן הקובץ "סוסים על כביש גהה". הוא מספר על משפחה ישראלית המטיילת בארצות-הברית, בעל, אשה ובן. הבן והבעל מייצגים את הישראלי היהיר, הכוטח בעצמו. הם מלגלים ברוב חשק על האם שהיא חלשה מהם, יפת-נפש, מבולבלת קצת, ניוונה מן העבר. מחמת תקלה במכונת מזמן אותם המקרה למיניבוס יחד עם עוד משפחה "ישראלית" - וכשאלה עולים לרכב מתברר שהם ערבים מירושלים. הבעל איש משכיל, והאשה צעירה ותינוק לה בזרועה. הנהג, שלא עמד כלל על העובדה שאלה הם ערבים - שמם חדאד - מפליג בדיבורים על החיילים הישראליים האמיצים והבנות הישראליות היפות. בשלב כלשהו הערבי משחיל הערה של הסתייגות, והשיחה עוברת ללשון העברית. ומסתבר - הלא אנו ארץ קטנה - שהערבי יודע את שמו ואת דרגתו הצבאית של היהודי, והוא מטיח בו:

"כאן אתה אדון קטן מאד, כדאי שיהיה לך ברור כבר עכשיו. אתה נמצא בארץ חופשית באמת, והארץ הזאת לא שלך. אתה לא יכול להזמין משטרה ולזרוק אותי לחודש לבית מעצר בלי להודיע לאף אחד... כאן יש חוק אחד לערבי כמוני וגם לאלוף משנה כמוך, אלוף משנה הררי..."

בסופו של סיפור הבעל והבן מבקשים, בתחנת ביניים, העברה לרכב אחר, וחברת הנסיעות נעתרת לבקשתם. אבל כאן מתמדת האשה החלשה, יפת-הנפש. היא נוטלת את מזוודתה ומצרפת עצמה למשפחה הערבית. אפילו מתנה לתינוק היא קונה. לבעלה ובנה המופתעים היא אומרת שהיא תמתין להם כמשרד החברה, בעיר הבאה.

חיבה גדולה יש כי לסופרות הצעירות האלו. הן מחמיאות לאינסטינקטים הפמיניסטיים שבי. ואי-פעם, כשנישאל, נוכל לומר: אנו לא עשינו הרבה. אבל הן, הסופרות האלו, הן ושאר חבריהם, קמו ודיברו.

רות לבנית

סביון ליברכט

אני מאמינה כי אי-פעם, ביום קרוב או רחוק, נשוב להיות מדינה ככל המדינות. משופעת בבעיות, אך לא מדינה כובשת ומדכאה עם אחר. הן לא לנצח אפשר לחיות בסוף המאה-העשרים לפי ההנחיות של יהושע כן-נון. ובבוא היום, אם קרוב הוא ואם רחוק, נשאל את עצמנו מי קם בזמנים החשוכים האלה, מי נשא את קולו, ובלשון השיר: למי יש לתת כבוד?

אני שייכת למחנה השמאלי, השלום-עכשווי, מחנה לא אדיש אבל קצת עייף. לא אנתנו החלוצים. גם לא הפוליטיקאים המנסים לצאת ידי כולם. לרצות את זה וגם את זה. הכבוד שמור לסופרים שלנו, לס. יזהר ודוד גרוסמן ונתן זך וכמוהם עוד. למניינים של אלה אני רוצה לצרף הפעם שתי סופרות, מדור הכותבים הצעיר. אחת מהן לא נפלה עליה עדיין העין הציבורית. היא נתגלתה לנו, מאזינים נאמנים ל"מלים שמנסות לגעת", באחד השידורים של תכנית זו. שמה דניאלה כרמי, וכבר יש מספריה בחנויות. גם היא, כרבים אחרים, נוגעת בסיפוריה ביחסי יהודים ערבים, והיא עושה זאת בדרך אישית מאד, דקה מאוד, אולי אפשר לומר - נשית.

קטע אשר הוקרא באותה תכנית, לקוח מסיפור שיש לו שם מקורי: "כל הזמן שכעולם לקטוף שזיפים". מסופר בו על בחור ערבי צעיר, מסכן ומרוד, שהמחשבה על אותו עץ אשר עתיד לתת את פריו אם רק יטפל בו נכונה, מצילה אותו מהרהורים על התאבדות. בעצם לא קרו לו, לבחור זה, דברים נוראים כל-כך. אלא שחייו

החדשה לתקופותיה ומבחינה זו ממלא הספר את תביעתה של הכרוניקה הספרותית והפרוידית. כשפע הפרטים, בסקירה השיטתית המלאה עד לאחרון היוצרים הנידחים בסיפורת ניכרת אהבה רבה לספרות העברית, מסירות מתוך אחריות לכל פרט שעשוי להשתבץ בתוך התרבות היהודית הספרותית.

כל אחד משני חלקי הספר פותח בסקירת הרקע התרבותי של התקופה כפי שהוא משתקף בכתבי-העת השונים. החלק הראשון משרטט את דרכי-המעבר של סופרים כשטיינמן, יעקב הורוביץ ומנשה לויך מספרות של גולה לספרות הנכתבת בהקשרים אוניברסליים, וכל זה תוך בדיקת השפעותיה של התרבות האורבנית על הפרוזה העברית.

חשיבותו של שטיינמן מובלטת, כמובן, בהקשר המיוחד של עיצוב "כתובים" ובאפקט המתמשך של עמדותיו האסתטיות של כתב-עת זה והחבורה שמאחוריו על הספרות העברית של שנות השלושים והארבעים.

פרק מרתק לכשעצמו, שלא טופל עד-כה בהקשר של עיצוב נורמות פואטיות, מוקדש ל"קהילייתנו" - קובץ שראה אור בתרפ"ב, ולכתבי-עת שהופיעו במקביל לו ולאחריו כ"סדן", "הדים", ולאחר מכן "טורים" ו"כתובים". כרקע לתיאור רחב של סיפורי הזו, ביסטריצקי ופריימן.

בעיית המתח שבין התביעה הכרוניקאית לתעד הכל, לבין ההכרח להציב תמונה היסטוריוגרפית של ספרות משמעותית נפתרת בדרך כלל על-ידי הפרופורציות של הגשת החומר (פרק מרכזי להזו, פרק שולי לפריימן), ובפרקי הסיכום שבהם מציג שקד את עמדתו כלפי מרכזיותו או שוליותו של הסופר.

בנקודה זו בדיקת ניצבת הכתיבה ההיסטוריוגרפית של שקד בצומת הוויכוח הספרותי העכשווי. אין בטחון בכך, ואולי אין צורך שיהיה בטחון שכזה, כי ההכרעה על מקומו של פוגל, לדוגמה, בספרות בכלל ובסיפורת כפרט תתקבל כהתאם למתואר בספרו של שקד. פתיחת הפרק מדרת על דוד פוגל שהוא (...) הסופרים-המפורסמים ה"שוליים" החשובים ביותר שקמו לספרות העברית בין שתי מלחמות העולם (93), אולם ספק אם עשרה עמודים ששקד מקדיש לכתיבתו משקפים באמת את המרכזיות הזו.

מצד שני זוכה הסיפורת היהודית אמריקאית המתוארת כ"שלושה נידחת" לחמשישים עמודים, בתוכם שלושה עשר עמודים המוקדשים לשמעון הלקין שיצירתו (...) נשארה בשולי הסיפורת, מחוץ לדיאלקטיקה הפנימית שלה, ולא השפיעה על הדור הצעיר (151).

תיקון ה"עיוות", אם קיים כזה, היה דוחק ודוחס את האינפורמציה על הספרות העברית באמריקה למחצית מכמותה בספר. ייתכן כי אז היה נשכרת ההשקפה ההיסטוריוגרפית, ואילו ההיסטוריוגרפיה עצמה היתה מפסידה פרק נטוש בביקורת הספרות העברית. במקרים רבים נדמה אכן כי המחבר מונחה על-ידי הרצון להשיב למרכז ההתבוננות המחקרית ולאופק הקריאה יוצרים שנידחו הצידה או שמרכזיותם לא הובלטה מספיק. ההערכה המובלעת בין השורות כלפי כתיבתו של יצחק אורן כראשון האקספרימנטאליסטים, נוסח אורפז למשל, הופכת לגלויה בחלוקה הפרופורציונלית של הפרק "בשולי המודרנה". העברת הכרעות אסתטיות, שיפוטי טעם ועמדות רוחניות נעשים בספר בדרך של שכנוע איטי.

הפרק האחרון הוא, כאמור, מבוא לכרך הרביעי. כאן נידונים תהליכי המעבר מנורמות שעקבותיו של הריאליזם הסוציאליסטי הנאיבי מתגלים בהן. אצל סופרי "דור הפלמ"ח" ועד לנורמות של "דור המדינה". הנעה בין ריאליזם לפנטסטיות. לתשומת-לב מיוחדת ראויה היחידה המוקדשת לדרכי ההומור והסאטירה, שוב, תוך התייחסות לכל חומר ספרותי קיים, כולל חומר לא קאנוני (ילקוט הכזבים והומוסקסות של קישון). השלמתו העיונית של חלק זה תלויה בכך הרביעי שיוקדש לדיון מפורט כיצירותיהם של סופרים משנות החמישים עד לשנות השבעים. כדי שיתן יהיה לבחון כיצד מכריע שקד ביחס למרכזיותם או שוליותם של התהליכים העוברים כעת על הספרות העברית.

אבי ליפסקר

האם כבר חתמת על

שנתון 77

לשנת 1989?

אם לא, זה הזמן.

עד 31.12 תוכל לחתום במחיר הנוכחי.

הוועידה מציינת בברכה את הידוק שיתוף הפעולה
והמעורבות בין אנשי הרוח והספרות, החינוך
והאמנות לבין ההסתדרות. וציבור העובדים.
מעורבות זו, שקיבלה ביטוי מובהק במאבקייה
האחרונים של ההסתדרות, מהווה נדבך נוסף בברית
הייחודית להסתדרות בין איש הרוח לעובד.
ההסתדרות תוסיף לפעול להידוק ברית זו.

(מהחלטות הוועידה ה-15)

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל
המרכז לתרבות ולחינוך

מוצרי תכן

חברה לשווק בערבון מוגבל

תל-אביב, רח' ארבעה 10-12, ת"ד 20047,
טל' 03-263267, מיקוד 61200
פקסימיליה: 03-253442

סיבות שונות... משנודעה סוף-סוף האמת על אושוויץ, צצה ועלתה התביעה להפציץ את המחנה ואת מסילות הברזל המוליכות אליו. אולם תביעה זו היתה רק אחת מני רבות שהעלו הארגונים היהודיים במערב... כך בקיץ 1944, באה שעת-המבחן של בעלות-הברית כאשר מעצבי המדיניות בבריטניה ובארצות-הברית נתבקשו להפציץ את אושוויץ... אולם אפילו אז נמצאו פקידים וקצינים בכירים ששמו לאל את הנחיות של ראש הממשלה, בטענה - כדברי אחד מהם באותה עת - ששליחת טייסים בריטים לביצוע המשימה עלולה לסכן חיים 'יקרים'... בדומה לכך נהג משרד-המלחמה האמריקאי אשר השיב ריקם את כל הפניות לנסות ולהרוס את תאי-הגזא באושוויץ.

אולם הסיפור המובא בעמודים אלה הוא, מעל לכל, סיפורם של כשלונות רבים - בצד שתי הצלחות. והכשלונות, שכל בעלות-הברית נשאו באחריות להם, היו היעדר של דמיון, תגובה, מודיעין, של היכולת לצרף יחד עובדה לעובדה ולהעריך כראוי, של תיאום, יוזמה ולעתים אף של אהבה. ואילו ההצלחות היו מנת-חלקם של הנאצים; ראשית, בעצם ההמתות; שנית, בשורה שלמה של הטעויות שונות ומשונות, שאיפשרו להם להוציא אל הפועל המתות אלה בקנה-מידה ענקי כמשך יותר משלוש שנים, כמעט ללא-הפוגה."

מרגלית בר-לב

המלחמה תסתיים עם חיסולם המוחלט של היהודים

מרטין גילברט: אושוויץ ובעלות הברית; עם עובד; 1988; 352 עמ'.

והם נמשכים גם עתה, מדי יום ביומו" (עמ' 152). היא סיימה את נאומה בפניה ישירה אל אידן, ובאמצעותו אל כל אחד מחברי הקבינט: "אל נא תסתפקו בקריאה אל המדינות הנייטרליות לקלוט פליטים רבים יותר. אמרו נא בלשון ברורה, מה מוכנים אנו עצמנו לעשות, ופנו אל הדומיניונים שלנו ואל ארצות-הברית ושאלו מה מוכנים הם לעשות. אם כך תפעל הממשלה, תזכה לתמיכת כל מיגזרי הציבור במדינה זו, שמן הראוי להתחשב בהם. אל נא תירתעו מפני קנאתם הנלוזה וחששותיהם האנוכיים של קומץ אנשים ניקלים, המושפעים על-ידי תעמולה אנטישמית או דברי-בלע נגד זרים..." (עמ' 152).

אלא שקריאה זו היתה מכוננת להיחלצות העמים למען הפליטים. בנוגע לנקיטת-פעולה שתכליתה החרבת מחנות ההשמדה - היה שיתוק מוחלט וקשר-של-שתיקה.

האמת על אושוויץ 'תגלתה' בשנית ב-15 במארס, אך גם הפעם לא עורר הגילוי הדים במערב, בקרב מנהיגי בעלות-הברית או בקרב המנהיגים היהודים. המקור הפעם היתה המחותר הפולנית והפרטים פורסמו בעיתון משוכפל, שהוצא על-ידי הקונסוליה הכללית הפולנית בקושטא. באושוויץ, סיפר העיתון, הומתו בגזא בין קיץ 1942 לסתיו 1943 כ-850,000 יהודים, בהם 60,000 מיוון, 60,000 מצרפת, בלגיה והולנד ו-50,000 מסלובקיה, בוהמיה ומורביה. עוד נאמר בעיתון, כי כ-15,000 יהודים מן הערים בדז'ין וסוסנוביץ שבפולין הומתו אף הם בגזא באושוויץ בקיץ 1943. נתונים אלה על המומתים היו גבוהים בהרבה מכל מה שפורסם עד אז במערב. הם גם הכהירו את המיקום המדויק של 'היעד הכלתי-ידוע'. אולם נראה, כי נציגי בעלות-הברית בקושטא, כמו גם הנציגים היהודים בעיר זו, התעלמו ממנו כליל. הא-ראיה: שום העתק מן הדו"ח לא נשלח, ככל שידוע, ללונדון, לוויינגטון או לירושלים. והעובדות, שסוף-סוף דווח עליהן בהרחבה רבה כלי-כך, נשארו עלומות כאילו לא ראו אור מעולם" (עמ' 164).

ביסוף דבר מסכם ברטין גילברט בלשון לאקונית: במרוצת שנת 1942 היתה הבעייה, הן של בעלות-הברית והן של היהודים כארצות אלה, חוסר-מידע... אולם כאשר בראשית קיץ 1942 החלו להסתנן אל המערב פרטי ההמתות במזרח-אירופה, שוב לא היה מקום לפקפק, כי הטבת מקיף ומחירי, ובסוף אותה שנה הוא הוגדר כ'פשעים חייתיים' בהצהרת בעלות-הברית מה-17 בדצמבר 1942... רבים מאלה שקראו את הידיעות על הנעשה באירופה הנאצית סירבו להאמין להן... רבים ממעצבי המדיניות, שהשיבו ריקם את הפניות לעשות להצלת הפליטים, 'חששו' במיוחד, כהגדרתם, מפני 'הסכנה' של 'הצפת' ארץ-ישראל, ושל בריטניה, בהמוני יהודים... בה'בעת נזהרו מעצבי המדיניות מפני מה שנראה בעיניהם כ'סכנה' נוספת של היגרות אחרי 'הבכי המעורר רחמים' של היהודים, (כהגדרתו של אחד מהם בנובמבר 1942...) מפעם לפעם הגיעו למערב ידיעות שסיפרו על המתת יהודים באושוויץ. אולם אף לא אחת עוררה הדים רבים, בשל

אין, כמדומה, שם אירוני יותר לספר זה מאשר שמו שניתן לו על-ידי מחברו: "אושוויץ ובעלות-הברית", כאשר מבין שלוש-מאות-חמישים-ושניים עמודיו זועק המחבר את ההיבט השני של המציאות הנוראה מכל, של 'מים-אלו-של-זוועות': את העובדה שבעלות-הברית היו בברית אחת עם המשמיד האנטישמי. חרף כל עדויות הזוועה והזעקה שהגיעו ונערמו לעיני מנהיגי העמים, ובעיקר נוכח פניהם של ארה"ב ובריטניה; חרף היזעקותם של היהודים, אשר בתחומי גבולות ארצותיהם, לפעולה ולגאולה; חרף כל הקולות העולים וקובלים מבין עמיתים להנהגה - היו הם בעצה אחת לשמור על קשר-של-הכחשה-התעלמות-שתיקה, ומתן כתף ליוזמה של איר-התערבות, איר-הצלה ואיר-הושטת עזרה...

מבין דפי-הספר מצטיירת תמונה מחרידה, לא של זוועות הנאצים במחנות ההשמדה (והוא ההיבט הנורא הראשון של 'אושוויץ' - ראה לעיל), אלא של עמידה-מנגד כמשך שנים-על-שנים, של מי שמכונים אנשים נאורים בעולם החופשי; עמידה עיקשת והחלטית, מסתבר, כנגד 'הידיעה'. עמידה שהיא נקיטת העמדה, ולכך מכוון שם מסמך זה: "אושוויץ (כסמל הזוועה) ובעלות הברית".

במבוא לספר, מבחיר מרטין גילברט את מסקנותיו, כפי שהן נובעות מן, העדויות הרבות שמצא וכינס בספר: "בספר זה הריני בא לספר, כיצד ומתי למדו בעלות-הברית על השמדת היהודים בידי הנאצים וכיצד הגיבו עליה... ספר זה אינו בא אפוא לגולל את תולדות סיבלם של יהודי אירופה, אלא לרשום את העובדות על ההשמדה כפי שהסתננו אל מחוץ לאיזור הכיבוש הנאצי ואת תגובותיהן של בעלות-הברית לעובדות אלה... ספר זה בא להראות, כיצד הגיבו בעלות-הברית על כל פיסת-מידע שהגיעה אליהן. העלילה הנפרשת כאן מלמדת, כיצד פשעים שלא תתואר אימתם יכלו להתבצע וכמעט שום מאמץ לא נעשה כדי להפסיקם... ב-1944, משהוסר סוף-סוף הלוט מעל הטעיה זו וכאשר הלך וגבר זרם הידיעות המפורטות שהגיעו למערב על מעשי-הזוועה של הנאצים, הרי לא מדיניותם של הגרמנים, כי אם ספקנותן של בעלות-הברית וסירובן להאמין לידיעות אלה, וכן שיקולים מדיניים ואפילו דעות קדומות, הם-הם שבלמו את הפעולה" (עמ' 13).

לבשורתו של היטלר, כפי שנקלטה בלונדון ובוויינגטון, על-ידי שרות ההאזנה של בעלות-הברית ב-1942: "המלחמה תסתיים עם חיסולם המוחלט של היהודים" - היתה, אם כן, היענות מוחלטת. בוויינגטון ובלונדון נשמעו קולות זועקים (של יהודים ושל לא-יהודים), לנקיטת פעולה, אחת הקולות היה שיך לאלינו ראתבון, הלוחמת העיקשת אשר זעקה בדצמבר 1943, בבית-הנבחרים הבריטי כי "חלפה כמעט שנה תמימה מאז גילה אידן (אנטוני אידן, שר בקבינט המלחמה של בריטניה) את האמת המחרידה על מעשי האכזריות המבוצעים נגד ארץ-ספר קורבנות יהודים בגלל גזעם בלבד. מאז, נמשכו מעשי-הזוועה

עודד סברדליק

שיכחה

דְרוֹשׁ מִזְרְקָן אֲבֵד לֹ
הָאֲמוֹן בְּכַח הַמַּלְאָה
עֲתָה נַעֲשֶׂה לְאִישׁ-מַצֵּשׁ
בְּסִמְכוֹ אֶת יְדוֹ הַמְּוֹרָתִים
חֹפֶר וְחֹפֶר בְּשִׁבְבוֹת הַמְּוֹרָתִים
בְּיָדוֹ הַמְּוֹרָתִים פְּתַחֵה קֶלֶח
לְקִרְיַת הַקִּיר הַמְּוֹרָתִים
מִבְּלֵי לְהִזְדַּקֵּק לְשִׁסְמָה הַמְּוֹרָתִים
"סְסֻמוֹס פְּתַח!"
בְּפִנְיָה לְשִׁסְמָה-שֶׁלֹּשׁ נִסְסֻמוֹת הַמְּוֹרָתִים
שֶׁתִּדְעֶנָה לְחַבּוֹת סִסְלֵע שׁוֹהֵ-נִסְשׁ -
לְהוֹצִיא מִיָּם מֵלֵא בְּלוֹם
מְיָיִם אֶת יְדוֹ פְּתַחֵה סְמִכְוִתָּיִם
כְּמוֹ פֹקֵד עַל צִמְחוֹת הַמְּוֹרָתִים
כְּמוֹ מְוֹרָתִים זְבוּבִים מְעִלְיוֹ
כְּאֵלֵי יְסוֹל לְהַרְמִיק אֶת הַשָּׁר
בְּמַעֲשֵׂה שִׁתְּחַלְנוֹת וְקִרְיַת הַמְּוֹרָתִים
גַּם יָחוּד
כְּפִנְיָה כְּחוֹת דְּחוֹסִים שֶׁלֹּא יִכְטֵל לְחַם
כִּי כְּחוֹ דְעַף קִמְעֵשׁ כְּלֵי מְלֻמֵּל
כְּצוֹד שִׁחְיוֹ בְּאִשְׁחַת הַמְּוֹרָתִים

לשונו במזרח

Yael S. Feldman, Modernism and Cultural Transfer: Gabriel Preil and the Tradition of Jewish Literary Bilingualism, Cincinnati 1986 (Monographs of the Hebrew Union College, No. 10), 224 pp.

כאשר גבריאל פרייל פירסם את ביכורי שירתו בארצות-הברית באמצע שנות השלושים, תחילה ביידיש ואחר-כך בעברית, הוא פתח בדרך של יצירה ייחודית. הופעתו של סופר צעיר חדש לא היתה כבר בשנים אלה חזיון נפוץ כל-כך בספרות היידיש בארצות-הברית, ובוודאי נכון היה הדבר בנוגע למשורר דרלשוני. על רקע ההתבוללות הלשונית והדעיכה של העשייה הספרותית ביידיש ובעברית גם יחד, בולט יותר ויותר במשך השנים מעמדו יוצא-הדופן של גבריאל פרייל. הקורא תגור במרץ מודרניסטי בלתי-נלאה על המציאות הלשונית והתרבותית בה הוא פועל, הוא שומר על רעננות שירתו, וכנגד התואר העצוב לו זכה כ"משורר העברי האחרון באמריקה" הוא גם נקרא בשוכבות אירונות "Grand Duke of New York".

גבריאל פרייל מוכר כיום בעיקרו של דבר כמשורר עברי, היושב "בסוף מערב", ואילו מרבית קוראיו מצויים מטבע הדברים ב"מזרח", בישראל. החל משנות החמישים ואילך זכתה שירתו להתעניינות גוברת והולכת אצל נציגי הבולטים של הדור הצעיר בספרות הישראלית. אך לצידה של התמסרותו לעברית, התמיד גבריאל פרייל בנאמנותו גם לאפיק המשני של יצירתו - הכתיבה ביידיש, ולצידם של שמונת ספרי שירתו בעברית (הראשון שבהם הופיע ב-1944 בניו-יורק, ואילו היתר יצאו לאור בישראל), הוא גם כינס את שיריו ביידיש בקובץ אחד (לידער, ניו-יורק 1966), ואילו המשך כתיבתו בלשון זו עדיין מצפה לכינוס. קול משני זה ביצירתו של פרייל היה בבחינת terra incognita למרבית הקוראים בארץ, והוא זכה לתשומת לב מיוחדת בעיקרו של דבר בזכות מחקרה של יעל פלדמן.

ספרה המונח עתה לפנינו מתמקד אכן בכיורו סוגיית היחסים הרבי-צדדיים שנוצרו בין כתיבתו העברית והיידיש של אותו יוצר עצמו. אף-כי ביכורי שירתו של פרייל נדפסו בשתי הלשונויות גם יחד בסמיכות כרונולוגית, הרי שפער ניכר הפריד ביניהם במישור התימטי וברמה הסגנונית כאחד. בעוד ששיריו המוקדמים ביידיש משתלבים במעגל הכתיבה המודרניסטית בלשון זו שעמדה אז בשיא פריחתה בארצות-הברית, הרי שבשירתו העברית התגלה פרייל בראשית דרכו כמי שממשיך לטפח מודלים ספרותיים שנחשבו כבר אז למוישנים. יעל פלדמן מוכיחה בניחותה העדינים והרגישים כיצד שתי לשונות ושתי מסורות ספרותיות נלחמו זו בזו בנפשו של המשורר הצעיר: המודרניזם, על אמצעי הביטוי החדשניים שלו, התנגש בסגנון העברי הנמלץ אשר איפיון כמה מן הידועים כדור תלמידיו של ביאליק. אך כבר בתקופתו המוקדמת, תוך היסוסים ותהיות דרך, הסתייע פרייל במודלים הספרותיים הלוחמים מן היידיש כדי לחדש את פניה של שירתו העברית, וכך נקבע מקומו הייחודי במפת הספרות העברית בתימינו. יעל פלדמן מוכיחה איפוא כיצד הכתיבה הדרלשונית הינה אבן-פינה להבנת דרכו השירית של גבריאל פרייל.

במבוא תיאורטי נרחב, המסתמך על ביבליוגרפיה עשירה, מסכמת המחברת מחקרים קודמים בנושא הכתיבה הדרלשונית ככלל והיחסים בין עברית ויידיש בפרט. במרכזו של הסימביוזה ההדוקה בין הספרות העברית והיידיש, אשר נחתמה עם מלחמת העולם הראשונה, עמדו סופרים מזרח-אירופאיים אשר הקדישו את רוב מרצם לפרוזה. בתחום השירה, לעומת-זה, היתה הכתיבה הדרלשונית תופעה מוגבלת יותר בהיקפה, ולכן קשה הרבה יותר להגיע בתחום זה להכללות בנות-תוקף.

לכן מאלפת ההקבלה אותה עורכת יעל פלדמן בין שתי הדמויות הרחוקות כל כך במרחב ובזמן - בין גבריאל פרייל, המשורר העברי-היידי היושב בניו-יורק אשר

גבריאל פרייל

כתיבתו מהווה אחת מהחוליות האחרונות בשרשרת היצירה הדרלשונית, לבין דמות האב במסורת מפוארת זו - הסופר הדרלשוני par excellence, מנדלי מוכר ספרים (ראה עמ' 36, 67). למרות ההבדלים העצומים בין השניים, ניתן להצביע על קיומה של תופעה דומה אצל שניהם: כשם שהיידיש שימשה אצל מנדלי אמצעי רב-עוצמה לרענון פניה של הפרוזה העברית, כך קרה גם (אם-כי כממדים מצומצמים הרבה יותר) בשירתו של פרייל. דמיון מפתיע אחר נמצא בייחסה של הביקורת אל כתיבתם: כפי שהיבאריסטים קיצוניים ניסו להתעלם מיצירתו רחבת-היריעה של מנדלי ביידיש (ואילו יידישיסטים קיצוניים נהגו במקביל כלפי חלקתו העברית), כך התעלמה, בדרך-כלל, הביקורת העברית מהאפיק היידי ביצירתו של פרייל, שנחשב בעיניה למשורר עברי בלבד. אלא שבמקרה זה נמצא האשם לא בהתעלמות מדעת אלא כיריעה לקיחה. חלל ידע שספרה של יעל פלדמן ממלא בצורה נאותה. לאחר הצגת הנחותיה התיאורטיות, עוברת המחברת לניתוח הדוגמה הספציפית, וכך נבנה בספר איזון ברוך בין ענפים שונים במחקר הספרות: תורת הספרות, פואטיקה היסטורית ותיאורית. פלדמן מיטיבה לתאר את היחסים הסכוכים והרב-משמעיים בין שורשיה הכפולים של שירת פרייל, אשר ניוונה, כאמור, משתי מסורות ספרותיות שונות. היא עורכת ניתוח מפורט של השירים המרכזיים המייצגים כל אחד מן הזרמים בשירתו המוקדמת, ניתוח אשר יתכן שפה ושם הוא מתארך יתר על המידה. לצורך הבנת דרכו של פרייל הצעיר נוקטת המחברת גם לכמה שירים אוטוביוגרפיים מאוחרים. בהם תיאר המשורר את יחסיו עם הדמויות הספרותיות שהשפיעו על ראשית דרכו, כמו - ניתוח עמידתו הדרלשונית והמפוכחת כלפי יצירתו של זלמן שניאור, כפי שהיא באה לידי ביטוי באחד משיריו מסוף שנות הארבעים, או איזכורו של שיר אוטוביוגרפי מאוחר בו מועלה דיוקנו של המשורר היידי המודרניסטי י.ל. טלר שמילא תפקיד של מודרך ספרותי לפרייל הצעיר. וכך הולכת ונרקמת תמונה מעניינת ורב-פנים על צומת ההשפעות שבה מצוי המשורר הדרלשוני בארצות-הברית בראשית דרכו: הזיקה לעברית, מורשת מבית אבא שבליטא, מתמזגת בגורם השני, המגע הקרוב עם משוררי היידיש בארצות-הברית, שפילסו בפניו את הדרך לפירסום ביכורי כתיבתו. וכצד שתי אלה - אי-אפשר להתעלם מנוכחותה האילמת אך רבת המשמעות של האנגלית, שהינה גם לשון הדיבור של הסיביבה וגם לשון הספרות שהשפיעה על פרייל באמצעות הקריאה ביצירתם של בכירי משורריה הרומנטיים והמודרניסטיים כאחד. כך הלכה ועוצבה שירתו הבוגרת של פרייל, ה-"romantic imagist", אותה שירה שמצאה לה אוזן קשבת אצל דור הקוראים החדש בארץ.

ספרה של יעל פלדמן מוקדש בעיקרו לניתוח מגמותיה של שירת פרייל בראשיתה, ואילו שירתו המאוחרת זוכה לתאור תמציתי יותר. יש איפוא לקוות שהמחברת תרחיב בעתיד את מחקרה באותם כיוונים אשר בדיקתם מתבקשת מתוך הממצאים המעניינים העולים מספרה הנוכחי. הספרות העברית בארצות-הברית, ובייחוד חטיבת השירה שבה, מחכה עדיין הן לתאורים מפורטים נוספים, כדוגמת הספר הזה, והן להעלאת

מנדלי מוכר-ספרים

התמונה הכוללת של יכולה היצירתית, תמונה שאינה יכולה להתעלם מן המציאות הלשונית והתרבותית הסבוכה והמפירה כאחד בה היה נתון היוצר העברי. למחקרים המצויים בידו על היצירה הדרלשונית, העברית-יידישית, נוסף עתה נדבך רב-ערך, הכוחן הנחות מחקריות מקובלות לאורה של תופעה ספרותית מעניינת וייחודית כשירתו של גבריאל פרייל.

אברהם נוברשטרן

אביגדור גונן

כמה דלתות מקררים

- כמה דלתות
- מקררים
- יפתח אדם
- בבטחון
- ולא יחוש
- כמשיג גבול.
- דלתו שלו
- ושל הוריו.
- שלו - שלו.
- ושל הוריו:
- שם תמיד,
- גם כשבוגר
- נשאר זכאי, נשאי
- לפתח דלת.

המתנה היפה ביותר חתימה על

רחון לספרות ולתרבות בשיתוף עם "בית ברלי"

ביותר, הנקרא: "ESQUISSE D'UN TABLEAU HISTORIQUE DES PROGRES DE L'ESPRIT HUMAIN" (מיתאר ההשתלשלות ההיסטורית של התקדמות רוח האדם), ושני מחבריו מסכמים ביעף את ספרו-כולו, באומנם: "מסיים הוא את 'המיתאר' שלו בקטע שבו חוזר הוא אל מסרו העליון ריפובליקה של המדעים, שפה אוניברסאלית, השכלה לכול, שיחזור הנשים ואמונה מוחלטת בהתקדמות האנושית, הבלתי מוגבלת של המין האנושי". עד כאן, לשון הכללה, אך כמה "פורט" קונדורסה, מול בני דורו, את אמונתו הלוהטת?

המהפכה הצרפתית - 200 שנה

אינטלקטואל במהפכה

דב בר-נר

Robert Badinter et Elisabeth "Condorcet - un intellectuel politique"; Fayard; 1988, 658 p. en

לא כל יום שני וחמישי כותב יהודי צרפתי, ציוני וסוציאליסט, שר המשפטים לשעבר בממשלת מיטראן, בלוויית אשתו, אם היא סופרת מחוננת בזכות עצמה, ספר מרשים ומחונן על אחת הנפשות הפועלות המקוריות ביותר במהפכה הצרפתית הגדולה - הוא הרחן דה קונדורסה (1743-1794). מחקר הוגו באדינטר משתלב בספרות עצומה העומסת עתה את כל חלונות הראווה בחנויות הספרים בצרפת, שכן על סף שנת המאתיים למהפכה הצרפתית הגדולה ניטש עתה פולמוס, גם הגותי וגם נרגש, סביב משמעותה ארוכת-הטווח של אותה מהפכה שזיעזעה את העולם כולו ובאה לשנותו ללא הכר, ממש כרעידת-אדמה חברתית. ייחודו של "קונדורסה" הוא, ככותרת-המישנה למחקרם, ראיית המהפכה באספקלריה לא של ההמון הגואה אלא של "אינטלקטואל בפוליטיקה", כאשר לנוכח הדראמה המהפכנית, שלוחת היצרים, לא רק שהמשכיל לא יידום, אלא, כמין גזירת גורל, הוא יבשר אותה במחשבתו, הוא ירחיקראות ממנה, הוא יבשר כל מה שדורות אחרי מותו ייהפך למה שיקר ביותר ללבנו. הוא גם יפול קרבן לאותה מהפכה שלא השכילה להתרומם לפסגות הרוחניות שהוא רצה לסייע לה להעפיל אליהן. שכן, כטרם תבוא אותה מהפכה, "האוכלת את בניה", להוליכ, בתרועות ההמון, אל המערכת, ירעיל הוא את עצמו בצנינותו, בשנת ה-51 לחייו.

כאינטלקטואלים רבים היה הוא מופנם, ביישן, ללא כשרונות אוראטוריים, ללא קול רועם ו"כאריזמה" כובשת לכבות - איש מדע היה, איש הגות, איש תבונה, איש שיחה, איש ריעות, אחד המאתמיטיקאנים הגדולים באירופה שחידש הלכות בחשבון האינטגרלים ובתורת ההסתברות, עד כדי היותו הראשון בנסיון התאמת המדעים המדויקים (הסטטיסטיקה וההסתברות) למדעי החברה כעודם באיכם, בעודו צעיר לימים הוא לא רק נבחר לאקדמיה למדעים ולאחר מכן לאקדמיה הצרפתית, הוא גם מצטיין בשתי תכונות ייחודיות: הוא אחרון האנציקלופדיסטים, וניתן גם לשייכו לשרידי אנשי הרנסאנס. אחרון האנציקלופדיסטים, לא רק משום שהיטה שכם ל"אנציקלופדיה" בעלת 35 הכרכים שדני דידרו וד'אלאמבר היו עורכיה והם חצבו בכך את יוחות הברית של העידן המודרני, אלא קונדורסה גם היה ידידם האינטימי של וולטר, של ד'אלאמבר, של הכלכלן טירגו, של כל ה"פני" בחבורת אינטלקטואלים זאת שרובם - ככולם - רוטו, הולבאך, קונדייאק, הלווציוס ודידרו עצמו - הלכו לעולמם שנים לפני כיבוש הבאטסיליה, ב-14 ביולי 1789. כיצד אומרים מחברינו: "ד'אלאמבר, טירגו וכן וולטר אימצו אותו כבנם. כל אחד מהם הוריש לו את מיטבו: ד'אלאמבר - את אהבת האמת; טירגו - את ההתמכרות לטובת הכלל; וולטר - את הסיאוב מאי-צדק". ועתה, מדוע הוא מעין שריד של אנשי הרנסאנס? אומר עליו בריטו, אחד המהפכנים הגדולים של התקופה: "שוחחורנא עמו על פילוסופיה, על ספרות יפה, על האמנויות, על תורת המישל, על תורת המשפט, ולאחר שתאזינו לו תכריזו מאה פעמים ביום שלפניכם האדם המדהים ביותר שהייתם בקירבתו אי-פעם". הוסיפו לכל אלה את קשרי הריעות שלו עם גדולי הדור: עם בנימין

פראנקלין וטום פיין האמריקניים, עם הרחן דה לאפייט עם בומארשה, עם בנימין קונסטאן מאבות הליבראליזם המודרני, לרבות טרקלינו הפארוזאי שהיה למרכז הרוחני של הביירה כולה - ונוכל לשאול עצמנו "מה עוד תבקשי מאתנו מכורה, ואין עדיין", כאשר, ללא ספק יכול היה, כאיש מדע, לנוח על זרי הדפנה. והנה, עם דימומי השחר של המרד במלוכה ישליך הוא (כמעט) מאחורי גוו את כל עבודתו המדעית, ויהיה מעתה "אינטלקטואל בפוליטיקה", משכיל מגיים ומגויס, ירבה בכך את תהילתו וגם יצלול בשל כך במעמקי המצולות.

כל-כך-למה ומדוע? מהי תרומתם הסגולית של האינטלקטואלים ב"צ'ונגל" הפוליטי? התשובה תהא: במיטבם, הם יצרני אידיאות. הם "ציידי" אמיתות, הם מבטאים את כיסופי העתיד, הם גם נופלים קרבן לקצרה-הרואי שבראיה למרחקים. הוא הדין בקונדורסה. אומרים עליו מחברינו: "מכל הפילוסופים של תקופת האורות הוא הנציג הראדיקאלי ביותר של הראציונאליזם. לדידו, המכשולים היחידים העומדים בפני אושר האדם הן הדעות הקדומות, אי-הסובלנות, האמונות התפלות. על כן יש להשכיל את העם, לפתח את תבונת כל אדם, למען לשים קץ לצרת הכלל". ההימור על התבונה, כלום הוא כולו דון-קישוטי, או שמא דווקא סאנשו פאנסה, "הריאליסטי", ה"פראגמטיסטי" הוא המוכה עיוורון, מול פני העתיד? אמונת כותב טורים אלה היא שבטווח הארוך, הריאליסט הוא דון-קישוט דווקא. הנה, למשל, כותבים מחברינו על קונדורסה ומאבקי "הדון-קישוטיים": "בתקופתו, שסבלה את אי-השוויון המחפיר ביותר, החל מעבודת הכושים ועד לפערי-עושר עצומים, היה קונדורסה היחיד שלחם, בעת ובעונה אחת, בעד שוויון בין כל בני האדם, בעד שוויון המינים, בעד זכויות הנאשם בפני כס המשפט, בעד יחס הכבוד לילדים, ואף לחיות". הקיצור: קונדורסה הוא מאמין גדול בקידמה, אף בקידמה מתמשכת, בקידמה אינסופית. זו מעין מזיגה בין תהליך, אפילו מסוכסך, לבין מעין "אחרית הימים". לא בכדי כותב הוא, בצל המערכת, במחבוא מעין המשטרה הרודפת אחריו, את ספרו החשוב

הבה נפרט: הוא קם כולו נגד שיטת העינויים, ופסקי-דין של מוות (עד כדי התנגדותו, הבלתי-פופולאית לחלוטין, לעריפת המלך, לואי ה-16). מצדד הוא בכל לב בשיטת המושבעים, הנבחרים על פי גורל, כנגד שיטת השופטים לכל ימי חייהם, כדנים יחידים. תוקף הוא בועם את כל ההליכים הפליליים במשפט, הנראים לו שרירותיים לחלוטין. מקים הוא חברה נגד העבדות בסאן-דומינגו, ושאר איי צרפת באוקיינוס האטלאנטי: "אם רוצים אתם לאכול סוכר רק במחיר זה, מוטב שתוותרו על מיצרך המזוהם בדם אחינו". הוא גם יקים חברה ל"ידידות עם השחורים", כאשר אפילו בארצות-הברית, ששימשה מופת למהפכה הצרפתית, עוברים על הפלייה גזענית זאת בשתיקה חשודה. קם הוא להגנת הפרוטסטנטים הנרדפים. קם הוא נגד כל דת שליטה ומונופולית, ותובע את חופש הפולחן. "מאמין אנוכי, כותב הוא, שאסור לחוק להוציא את האשה מכל מישרה שהיא". "חישברנא, אומר הוא, שהמדובר הוא בזכויות מחצית האנושות - זכויות הנידונות לשתיקה עליידי כל מחוקקינו". קם הוא להגנת היהודים ותובע את שוויונם בפני החוק. קם הוא כולו, נגד שוחרי מהפכה רבים המעדיפים את הצנו, במאבקו בעד זכות הבחירה הכללית, ללא כל הגבלות רכוש, ובעד זכות הבחירה לנשים. הוא היחיד, אף בין הפילוסופים בני זמנו, התובע את שוויון האשה בקלפי. קם הוא נגד המדיניות הקולוניאלית, אף של צרפת המהפכנית. תובע הוא את חילוניות חוקי-האישות, לצד חילוניות החינוך הממלכתי. מתנגד הוא, עקרונית, לכל מלחמה שהיא, "אותה זכות בארברית, שבני-האדם יצטרכו פעם לוותר עליה, ולמסור את ההכרעה בין הניצים לבוררים שוחרי-שלום" (דבר שלא יביאו לשלילת המלחמה המהפכנית שצרפת תיאליץ לנטשה נגד "הקואליציה האירופית" המלוכנית). ראשון בין כולם, אפילו ראשון לפני רובספייר עצמו, יהיה הוא בעד המרת המלוכה, אפילו "הקונסטיטוציונית", בריפובליקה של ממש. ראשון בין כולם יהיה הוא בעד אחריות שרי הממשלה בפני הפרלמנט הריבוני והללו חייבים באמון הבית. ראשון בין כולם יתבע הוא שההשכלה תהיה כללית וחיים אין כסף, שכן, כאנציקלופדיסטים שקדמו לו, האמין הוא בכוח הכל-יכול של ההשכלה בהבטחת תבונת העם ועמיד החברה. תובע הוא זכות ההגדרה העצמית לכל העמים ומתנגד (לא בעקבות) להבאת המהפכה "על חודי הכידונים" לארצות אירופה המלוכניות. הוא, אגב, ליבראל מובהק בתורתו הכלכלית, בעד שלטון השוק ונגד פיקוח על המחירים. מעבד הוא, מטעם הקונבנט, שיטה לחוקה חדשה שבה - אומרים מחברינו - "דוחה הוא כל אי-שוויון מרושע בין בניה-האדם, כאשר המתלה, הגיל, אסונות משפחתיים מכריעים את דלת-העם. הזכות והחובה להושיט סיוע, כביטוי לסולידאריות חברתית, מועלית על-ידו לדרגת זכויות האדם. קונדורסה מניח כאן את היסודות לדימוקראטיה סוציאליט. תכניתו בכל זאת אינה סוציאליסטית שכן תפיסתו את החברה היא, ביסודו של דבר, אינדיבידואליסטית וליבראלית". מקום נרחב מוקצה על-ידו לדימוקראטיה ישירה, למשאל-עם, ליוזמה עצמית מלמטה. גולת הכותרת בהשקפת עולמו היא, כאמור, ספרו על "מיתאר ההשתלשלות ההיסטורית של התקדמות המין האנושי", שבו, אומרים מחברינו, "קונדורסה מבשר את בואו של היום שבו כבוד האדם יהיה מוכר בכל אתר ואתר, שבו התבונה, המופצת דרך החינוך וההשכלה, תשים קץ, בכל היבשות, לשיעבוד הבלתי-נסבל של האדם".

כיצד אומרים שוב מחברינו: "פילוסוף - הוא נעשה (המשך בעמוד 22)

השבון פתוח

עמוס לויתן

בועז עברון : החשבון הלאומי ; הוצאת דביר ; 1988 ; 464 עמ'.

בועז עברון הוא הוגה דעות בעל שיטה, זו מעלתו וזו בעייתו. ולטר קאופמן בספרו "ניטשה" עוסק, בעקבות ניטשה עצמו, בבעייתיה של המתודה השיטתית. על החשיבה הפילוסופית הזו אומר ניטשה (בגירסתו המרוכבת, יש חריפות ממנה): "את השיטות הפילוסופיות השונות יש לתפוס כמתודות לחנוכה של הרוח: הן פעלו תמיד לפיתוחו של כוח רוחני מסויים על ידי תביעתו החד-צדדית לראות את העניינים כך ולא אחרת". וקאופמן מסביר את דבריו אלה: הדבר שניטשה מתנגד לו הוא העדר הספקנות של אדם לגבי הנחות היסוד שלו. ההוגה השיטתי פותח בשורה של הנחות יסוד, שמהן הוא מתווה רשת של היקשים, אשר מהן הוא מסיק את שיטתו. רק זאת, שמתוך שיטתו שלו אין הוא יכול להוכיח את אמיתות הנחותיו והוא מניח אותן כמובנות מאליהן. אולם אף שיטה אינה מגלה את האמת כולה לכל היותר כל אחת מהן מפתחת נקודת ראות אחת. אנו חייבים להתייחס לפרספקטיבות רבות ואל לו לפילוסוף לכלוא את הגותו בשיטה אחת". הערות אלה, דומני, שייכות לעניין ועוד נשוב אליהן.

1.

שתי הגדרות, המשמשות גם כשתי הנחות יסוד, עוברות כחוט השני לאורך של ספרו של עברון. חבל שספר שיטתי כל כך נעדר מבוא עיוני והמונחים שבהם הוא מגלגל כגון: עדה, קהילה, עם לאום ואומה, אינם זוכים להגדרות מבהירות כבר במבוא. מכל מקום בפרק השני נתקלים אנו בהגדרות הבאות: כת היא מתבדלת ואילו אומה היא כוללת. הכת מתקשרת עם הכיתות אחרות בארצות אחרות, כגון הקהילה הירושלמית המנסה לכפות בירושלים אותם כללים השוררים בקהילת האם בכבל: אומה, לעומת זאת, מנסה לחבוק במסגרתה את כל המתגוררים בטריטוריה הלאומית, כפי שהתמזגו הישראלים והכנענים לאומה אחת

שתי ההגדרות הללו, של "כתדתית" ושל "אומה טריטוריאלית", משמשות גם כהנחות יסוד בספר, לאורך הוא בודק את ההיסטוריה (היהודית?) הישראלית(?), וגם כהנחת המבוקש, או כמסקנות שלי, דהיינו שבישראל קמה, או לפחות צריכה לקום "אומה טריטוריאלית ישראלית", בעוד ש"הכת-הדתית-היהודית" או "הקסטה הדתית", עומדת בניגוד למסגרת המדינית ומאיימת על קיומה. המעבר מן ההנחות אל המסקנות נראה לכאורה חלק, חלק מדי ובכל זאת נראה לי כי בבסיסו שוכנת איזו סתירה מסויימת: הכת והאומה הן ישויות מנוגדות ומוציאות זו את זו, ואף על-פי-כן דווקא מספרו של בועז עברון אנו למדים כיצד, בתקופות השונות הן מתגלגלות זו בזו, בכיוונים שונים, ואף דרות זו במחיצת זו. זוהי מסקנה שאינה ממין המסקנות שהמחבר מקשקש ללמדנו, ובכל זאת היא עולה מספרו. נתבונן כיצד קורה הדבר בספר עצמו.

2.

מצויד בהגדרות דלעיל, המשמשות לו אמת-מידה, ניגש עברון לבחון את ההיסטוריה (ושוב אני מתקשה באיזה מונח לנקוט, "יהודית", או "ישראלית", כיוון שהן מייצגות דברים שונים בהגותו) לתקופותיה. בפתח העיון הזה הוא אומר: "המונח 'עם ישראל' מורכב

מאד והוא מוליך שולל בפשטותו המדומה. היתה לו משמעות אחת, ויותר מאחת בתקופה המקראית, משמעות אחרת בתקופת בית-שני ושוב אחרת כימיי הביניים ובעת החדשה. אבל המונח האחד המציין כמה משמעויות, יוצר אשלייה של רציפות וזהות" (עמ' 21). לא נוכל במסגרת רשימה זו להתעכב על כל פרק ופרק מספר עב כרס זה, אבל דומני שלא אחטא לכוונותיו אם אתמצת את השרשרת ההיסטורית בדרך הבאה: העם העברי הקדום, הוא חטיבה נפרדת ונבדלת מן העם של ימי בית-שני - העם היהודי של ימי בית-שני הוא חטיבה נפרדת ונבדלת מן העם היהודי בתקופת האמנסיפציה במערב - העם היהודי בתקופת האמנסיפציה במערב הוא חטיבה נפרדת ונבדלת מן העם היהודי במזרח-אירופה - העם היהודי בתקופות היום, הוא חטיבה נפרדת ונבדלת מן העם במדינת-

העם היהודי בתקופות היום, נתון שוב כין הכסאות. אבל בשל הקשר עם ישראל הוא נאחז בהזדהות מזוייפת זו כפתרון למשבר זהותו. העם במדינת ישראל נחלק לשניים: חלקו החילוני, בצירוף תושבי הארץ האחרים, הלא-יהודים, מהווה את הפוטנציאל להתגבשותה של אומה טריטוריאלית ישראלית חדשה, ואילו חלקו השני, מהווה את "קהילת הגולה הדתית". אבל גם כאן לפי תיאורו, אין הדברים יציבים למשל, אותה יהדות מזרח אירופית, ההתגבשות הלאומית הטריטוריאלית החדשה, ערש הציונות וכולי. בגדה בשליחותה, הנהיגה את "התודעה היהודית" ונמצאת בסכנה של היבלעות חוזרת לחיק הקהילה הדתית. השאלה העולה איפוא מן התמונה המצטיירת היא זו: מה לפנינו, עמים ("יהודיים") שונים, או עם אחד בהתפתחותיו השונות? הקטגוריות הנוקשות שקבע

בועז עברון

ישראל ואילו העם במדינת-ישראל שב ומתחלק לשתי חטיבות נפרדות על-פי ההגדרות הנקוטות בידי עברון. נוכל במקביל לאפיין כל חטיבה היסטורית כדלהלן: העם העברי הקדום הוא "אומה טריטוריאלית" ("לאחר התנחלויות נפרדות של השבטים השונים החל להיווצר תהליך של התלכדות בין שבטים כללית, שהגיע לראשונה לכלל גיבוש לאומי עם כינון המלוכה", כשמלווה אותו גם תהליך של התגבשות דתית, מהתחלות פרימיטיביות פוליתאיסטיות, אל הרמה הגבוהה של האמונה המאוחרת." עמ' 26).

העם של ימי בית-שני הוא ה"כת הדתית", או "הקהילה היהודית", שנוצרה לאחר אובדן הטריטוריה ונצחון ההלכה ("כלומר, קידוש ארץ ישראל כ"ארץ הקודש" הוא חלק בלתי נפרד ממה שיובר מגדיר כיצירת "קהילת המגורים". אומה היושבת על אדמתה אינה יכולה לאמץ גישות כאלו, המנוגדות לקיום הפוליטי טריטוריאלית. הישראלים הקדומים היו סובלניים כלפי עמים ודתות שונים. רק לאחר הפיכת הישראלים ליהודים, לקהילה גולה דתית, הופכת ארמת הארץ ל"קדושה" עמ' 48).

העם היהודי במערב בתקופת האמנסיפציה ושוויון הזכויות. נמצא כעצם בן שני הקטבים של ההגדרות הנ"ל. מכיוון שמצד אחד איבד את צביונו הדתי האמיתי, ומכיוון שמצד אחר לא הגיע לכלל גיבוש לאומי, הרי הדרך היחידה הפתוחה לפניו היא ההתבוללות. העם היהודי במזרח-אירופה באותה תקופה, כיוון שהוא מרוכז ברצף גיאוגרפי אחד וגם חי חיים אוטונומיים חברתיים ותורכתיים מצליח להגיע לכלל התגבשות לאומית של אומה טריטוריאלית, ועל כן הוא גם הנושא האמיתי וערש לידתה של הציונות. אבל, וזאת יש להדגיש בדגש כפול, לדעת עברון הציונות היא תופעה חריגה וחד-פעמית שכבר נסתיימה.

עברון, אינן מאפשרות מעבר קל מזו לזו. עם יהודי פרופר הוא "קסטה דתית" בלבד. לדבריו "הסתירה הפנימית בתוך הציונות היתה בהנחה שהיהודים בכל העולם מהווים אומה אחת, אומה טריטוריאלית שגלתה מעל אדמתה. הדת נתפסה (בעיני הציונים ע.ל.) כגילוי של איכות לאומית מהותית זו, ולא כמהותה של היהדות. אולם כל נסיון למצוא תכנים חוץ דתיים המאפיינים את כל היהודים כולם, כיהודים, עלה בתוהו." (עמ' 134). כלומר, נאמן לשיטתו קובע עברון, שאין לערכב את הקטגוריות. "אומה טריטוריאלית", על פי הגדרה, איננה יכולה להיות יהודית, (קרא לה מה שתקרא) ואילו העם היהודי, גם כן על פי הגדרה, יכול להיות רק "כת דתית", שכן התוכן הספציפי המאפיין אותו כיהודי, הוא התוכן הדתי בלבד. מעניין שמבחינה זו הוא קרוב, ואולי גם מקבל, את ההגדרה ההלכתית. וכך הוא אומר: "ניתן לסכם ולהסיק המסקנות הבאות: ליהודים בעולם יש מאפיין משותף אחד ללא עוררין - המאפיין הדתי. יהודי יכול להיות גם לא דתי, גם כופר בעיקר, אך הוא חדל להיות יהודי רק משעה שהמיר את דתו. הנסיון מלמד שבהעלם הדת, ולאחר אובדן הקשר המוסדי עם הקהילה, אין ליהודי תרבות חילונית (לאומית) משלו" (עמ' 145) ובהמשך הוא קובע, מה שעולה מתוך הדברים דלעיל, כי הנסיון להגדיר את היהודים כאומה טריטוריאלית, שגלתה מאדמתה ובשל כך נעשתה "לא נורמלית", אינו מתיישב עם העובדות. התגבשות הלאומית היהודית במזרח אירופה היא תופעה חריגה והציונות תופעה חד-פעמית. ומכאן "מסקנה נוספת: ההנחה שיהדות מזרח אירופה למשל, היא היא היהדות האותנטית, משום שהופיעו בה מרכיבים לאומיים חילוניים, איננה עומדת בפני הביקורת. כל ציבור יהודי הוא אותנטי, כל עוד מעוגנת יהדותו בהלכה היהודית" (עמ' 147). המשפט האחרון מודגש במקור).

משותף. לא דתי לכל הזרמים בציבור היהודי, בהתחשב ברפיסות הבסיס הלאומי המשותף כביכול. (עמ' 377) וכן: "כך החלה בשנות ה-50 החתירה לגלות את המשותף ליהודים במדינה, ונתחורר כי המכנה המשותף היחיד מצוי לא בתחום הלאומי כי אם בתחום הדתי" (עמ' 378). זהו שוב טיעון מן ההיסטוריה, מן המצוי, כדי לחזק טיעונים אחרים לגבי הרצוי. אבל כל ההוכחות הללו מתחום העובדות, עדיין מאפשרות, לעניית דעתי, ליחיד (ולקבוצת אנשים) לומר: אני אוטונומי בבחירתי ובהכרעתי. מבלי להיזקק לטענה הקלישאית שאת ההיסטוריה עושים בני אדם, הרי די לציין את העובדה, שהיא עובדת-התשתית עליה מסתמך בועז עברון, בדבר נצחון הזרם ההלכתי, בתקופת בית-שני, כדי להצביע על כך שייחכנו גם אפשרויות אחרות, בהקשרים היסטוריים וביחסי כוחות אחרים. התופעה שהוא מתאר אותה, מחד, היא התיישרות לימין לפי המחנה הדתי-הקיצוני, המטרה שהוא מטיף לה, מאידך, היא מסגרת אורח-חיים פלורליסטית, ואלמלא היה הדבר אפשרי, ודאי לא היה טוען למענה. התחזקותו המדאיגה של הזרם הדתי-משיחי-קיצוני כיום, אינה צריכה להסתיר מעינינו את קיומם של זרמים אחרים (רפורמי, קונסרוטיבי, וכו') במחנה הדתי, וזרמים שונים במחנה החילוני ומכל מקום השאלה היא עד כמה טענה מתוקף עובדה, יש לה גם תוקף של חוק נצחי.

מענין לראות כיצד רואה פרופסור ישעיהו לייבוברג את הסוגיה הזו בספרו "יהדות עם יהודי ומדינת ישראל". ובכן כבר עצם שאלת המדינה נתפסת באופן שונה לחלוטין. בעוד שבעיני עברון המסגרת המדינית זוכה לרימום שאין שני לו, והיא, והקיום הפוליטי מדיני מכריע את הכף, הרי לייבוברג אינו רואה בה אלא מכשיר, כאשר בעיית העם היא החשובה והקודמת: "ראיית מדינת ישראל כיישות בפני עצמה, אשר בעיות קיומה והסדר היחסים השלטוניים והממלכתיים בה הם ערכים כשהם לעצמם - זוהי מהות הכנעניות" (עמ' 250). ולעניין שאנו עוסקים בו: "אני רחוק מכל חמימות הסוברת, כי המדינה תיתן את התשובה לבעיית היהדות; אך כנגד זה ברור לי כי המדינה היתה צריכה להיות הזירה (ההדגשה במקור - ע.ל.) שבה מתנהל המאבק על היהדות" (שם, שם). על המאבק הזה חוששני מותר בועז עברון והוא פותר אותו על-ידי קפיצה לעבר ישות אחרת, כנענית, ישראלית, רב-לאומית וכו'. מענינות גם ההאשמות משני צידי המיתרס: בעוד שבעוז עברון אומר כי גוש-אמונים מבטא בגלוי מה שרוב הציבור מסכים לו בסתר, אומר לייבוברג היפוכו של דבר: "בצינות כולה היתה מגמה לא מודעת לברוח מן העם היהודי במסווה של לאומיות יהודית. --- אפשר לומר שהכנענים בגישתם האנטי-יהודית, והאנטי-דתית הקיצונית, מבטאים בפירוש את מה שקיים בנפשם של רוב מנהיגי הציבור שלנו" (עמ' 256). אומנם שני הספרים נכתבו בפרקי זמן שונים משהו זה מזה, אבל היא הנונת כדי להראות שהטיעון על סמך "המציאות והעובדות" המשתנות עלול להיות ענין חמקמק למדי. הדברים שנאמרו כאן לא הובאו כדי לומר מי משניהם צודק. אלה הן שתי השקפות המוציאות זו את זו, ואף שיש ביניהן לעתים הסכמות

(המשך מעמוד 19)

למדינאי. אקדמאי - הוא נהייה לעתונאי. איש האצולה - הוא נהייה ליעקוביני". אך לא רק יעקוביני, הוא גם יהיה ז'רונדיסט - אותה מפלגה שתתחרה, וגם תיפול קורבן למלחמת האחים שתקרע את צרפת לגזרים, ותמצא את שיאה בטירוור היעקוביני. לשווא יקרא הוא לאחדות כל הריפובליקנים. בהצביעו נגד דין-מוות למלך יזהו אותו, שלא כדון, עם הז'רונדיסטים שרצו להשאירו על כס המלוכה, על אף בגידותיו בעמו. נודף, הוא ירעיל את עצמו, כדי לבחור את בחירתו החופשית האחרונה: כיצד למות, לא בידי תלייניו. כל אלה מוליכים אותנו לפלוגתה המרעישת עתה את צרפת ההגותית: המהפיכה הצרפתית, מה היתה היא - מהפיכה אוניברסאלית, או סתם מהפיכה בורגנית? האם היה בכלל צורך באותה שפיכת-דמים שנמשכה אמנם שנת דיקטטורה יעקובינית אחת בלבד (1793-1794), או שמא צרפת בשלה היתה "ממילא" למה שאירע. כדאי יהיה לסקור פולמוס זה - אקטואלי ומחתי כאחד - בקורו הכלליים.

טקטיות, הרי מטרתיהן ארוכות הטווח ורות זו לזו. לייבוברג כידוע תומך בהפרדת הדת מהמדינה, דבר שגם בועז עברון מעוניין בו, אבל הנימוקים שונים לחלוטין. על יחסי דת ומדינה אומר לייבוברג: "מהותה של הדת החיה שהיא הביקורת הנצחית על המדינה, על הלאומנות, על הריבונות, על השלטון ועל השליטים ולעולם אין היא מזדהית עם המדינה ומסודרתה. בישראל - במצב הקיים שבו היהדות הדתית משתלבת במשטר החילוני - אין היהדות הדתית מייצגת שום ערכים" (עמ' 274). העימות בין שתי הגישות נועד רק להצביע על כך שהמציאות בדרך כלל עמוקה מכרי למצותה בשיטה מסוימת אחת, גם אם יש הסכמה לכאורה של העובדות.

6.

כדי לסגור את המעגל ואת הרשימה הזו שנתארכה יתר על המידה, גם אם נושאים רבים (שנידונים בספרו של עברון) טרם מוצו בה: גם עברון וגם לייבוברג מסכימים על עובדה היסטורית אחת - התגבשותה ונצחונה של יהדות ההלכה בימי בית-שני, היא בעלת חשיבות מכרעת לכל ההתפתחות שבאה לאחר מכן. עברון רואה בכך מעין אסון, כיוון שאז נוצרה יהדות

מתבדלת שפעלה כל העת להקיא מתוכה את כל הקבוצות והזרמים שלא עלו בקנה אחד עם הגדרותיה המחמירות, ובמקום להטמיע ולכולל בקרבה עמים שונים ולגדול עמהם, הלכה ונסתגרה לכדי קסטה דתית. לייבוברג רואה בכך דווקא ברכה: "אין להירתע מפני פילוג העם בגלל המאבק על הדת. בתולדות ישראל היתה הדת תמיד גורם המפלג את העם, גם בתקופת בית-ראשון, גם בתקופת בית-שני, גם בין רבנים וקראים וגם בימינו בין דתיים וחילוניים" (עמ' 277).

שני ההוגים הללו הם בעלי שיטות מובהקות וגמורות, ובזכות גישתם העקבית הם מגיעים למסקנות נחרצות וחד-משמעיות. אלא שהחיים דומה, צופנים בחובם יותר מאשר מסקנה אחת, והחשבון הלאומי, לפיכך, עודנו פתוח. הוגי הדעות אומר קאופמן מתחלקים באופן כללי לשנים, להוגי שיטות והוגי בעיות. הראשונים מוליכים אותנו אל מסקנותיהם כדי שנראה את העניינים "כך ולא אחרת" (הציטוט בו פתחנו), ואילו האחרונים אינם מגישים לנו פתרונות כי "אם צומחים וגדלים מעל לבעייה". לצמיחה זו אנו עדיין מייחלים.

דינה קטן

כרטיס-ביקור, 1988

לא בדייק פאן
גם לא בשום מקום אחר
לצדכם. מתפקדת
(שם, מקום, הגדרות)
בתוך גדרות המכלאה
שבמו ידי הצבתם
ממלאה תפקיד כמעט שפוי (ותור),
פְּשָׁרָה, תְּרֵדוֹת,
צִיּוֹד לְבָאוֹת)
צפור אימה מעיקה על כנף היותי
נכתמלחמה
צפור ילדתי

סלע איתן
של אָכָן מתפוררת,
רציבות של אדמה
רועדת,
רשעות חִיָּה בסוגר
ומתיקות הפרי הַבָּשָׁל
קהל חולמים נעלמים פי
לשון יחיד.

בין אנשים

נפפש הגבן מנוטר-דאם, נפֶּשָׁה
המְכַשֶּׁפֶת, שְׂבוּיָה
בליפי זר, בְּנִחְלָה לֹא-לָהּ
מעגנת בעויות אֲבָרֵי עֲצָמָה,
נְכַלְמַת בְּמִקְצָת,
מסתירה פנים מאחרי פְּרָגוֹד
חֲבָה, אֲמִתִּית וּמְדֻמָּה,
לפַעֲמִים אֵינְאוּנִית, בְּמִרְחֻקָהּ
נוכח קצב נִבְצָר
ענני, קֶצֶת תּוֹקֶפֶנִי,
חֶכֶם לְשֹׁרֵד

בית

שלא החמוטט על ראשינו
בְּרַעֲיֹת אֲדָמָה
שבתוכנו
ובְּאֲרָצוֹת רְחוֹקוֹת

התוֹדָה הַמְשֻׁנָּה, רִגְשׁ הַמְּחִיבֹת
אוּלַי שְׁלֹא כְּדֶרֶךְ הַטֵּבֵעַ הָאֲדִישׁ,
הַיּוֹ בְּנוֹ לְעֵכֶר חֲרוּתָנוּ

הַמַּעַן
תְּמִיד קְרוֹב
לְמִקְוֹת רְחוֹקִים

וְהַשִּׁיר
תְּפִלַּת חַיֵּי עוֹלָם
רַק שִׁיר
אֶחָד

חיים אורון : מפס - נקודת החיבור בין הסוציאליזם והציונות

אידאולוגית הרואה בשאלות הצדק החברתי והצמיחה החברתית שאלות תשתית.

מבחינתנו צמיחה אינה סיסמה אלא תנאי להמשך גידול והתפתחות. וכבר 10 שנים אין צמיחה במדינה, לא בנושא השלום ולא בנושא של הפחתת הפערים בחברה. ומפ"ם מנסה להכניס למערכת הבחירות הזאת את שני המימדים הללו על רקע כולל של ראיית-עולם בה אין מימד אחד דוחה או מטשטש את משנהו. לדוגמה - בשנים האחרונות עשינו מאמץ גדול של התחברות לקבוצות היותר חלשות שבציבור העובדים, במגמה של התמודדות עם השאלות הכלכליות-חברתיות שלהן, לגופן, מתוך עקרונות תעודת-הזהות המפלגתית שלנו.

ובאותה תקופה ממש, ובמקביל, היינו המפלגה הציונית היחידה שהתחילה לדבר - כ-4 חודשים לפני הבחירות - על הצורך במשא-ומתן מדיני עם כל גורם פלסטיני, לרבות אש"ף. והרבה אמרו לנו אז שאנחנו מטורפים, אבל אצלנו הדברים

המסלול היסודי בו מתנהלת החברה הישראלית בשלושת התחומים העיקריים של חייה: השלום, התחום החברתי והתחום הכלכלי, איננו מסלול סטיכי. הוא ניזון מ"תרומתם" של אישים שונים המעוניינים שהחברה בישראל תתנהל בכיוון בו היא מתנהלת. אם לא יימצאו כוחות שיסיטו את חברתנו מכיוון זה, נגיע למצב של התכחשות הולכת וגוברת לכל הערכים עליהם ולשמם התחנכנו.

כדוגמה אפשר להתייחס לאינתיפדה, ולאו דווקא במישור הפוליטי, אלא במישור המוסרי-חברתי, כאשר חלק גדול מהציבור רואה בה תהליך ללא מוצא, וחלק אחר טוען שזאת "דרכו של עולם".

אני זוכר עדיין היטב את פעולת הפינוי הראשונה שלנו בפנת-רפיו. זה היה לפני מלחמת יום-כיפור, ואנחנו, אנשי "כנס ניר-עוז", חיפשנו את המטע העקור של המפונים, בהנחה שאם נוכיח לכולם שיש אכן מטע עקור, יבינו שלא מדובר

חזרנו לבחירות אלה עם זהות מוגדרת שהיא בעלת סיכוי של תמיכה ואמון גם במגזר הערבי, שיתכן וכריע את תוצאות הבחירות הפעם, וגם במגזר היהודי. גם באוכלוסייה שהיא בעלת פוטנציאל היסטורי של הצבעה עבור מפ"ם, וגם בקרב העובדים שלא זיהו את עצמם קודם איתנו, ושעשויים לראות בנו עכשיו את נקודת החיבור בין הסוציאליזם והציונות. צומת שעליו לחמה תנועת-העבודה בעבר ואשר במאבק על קיומו וביסוסו ממשיכה מפלגת הפועלים המאוחדת - כיום.

כרוכים בהשקפת-עולם כוללת ולא בחישוב אלקטורלי. ונראה לי שאם בקרוב מאד לא יהפכו גם תנועת-העבודה וההסתדרות לנושאי המאבקים החברתיים והלאומיים האלה, הרי שהסיכוי לשבור את התיקו ההולך ומתגבש בחברה הישראלית, אפסי. לעומת-זאת עשוי להתחזק עקב-כך כיוונו של המסלול חסר-המוצא הנקבע על-ידי הדמוגרפיה, הביולוגיה והגנטיקה.

באשר למקומו של הקיבוץ בחברה הישראלית - נראה לי שאי-אפשר להתייחס אליו בנפרד, למרות שישנם כאלה שהיו רוצים להוציא אותו מהדיון הכללי ולראות בו גוף הנמצא מחוץ למערכת. כקיבוצניק אני חושב שזו התייחסות לא רצינית, לא אל הקיבוץ גופו ולא אל השאלה הגדולה של מהותו.

אני רואה בקיבוץ חלק אינטגרלי במערכת החברתית הישראלית כולה. בהחלט אינני רואה את עצמי כנציג סקטוריאלי, וכשאני מדבר, למשל, על עדיפות של תמיכה ממשלתית בנגב ובגליל, על-פני יהודה ושומרון, אינני טוען זאת מתוך אינטרס אישי של תושב קיבוץ בנגב, אלא משום שזה נכון, לדעתי, מבחינתה של המדינה כולה.

לסיכום - אני מצפה שמפ"ם תהיה אחת מההפצעות לטובה במערכת הבחירות הזאת, ונדמה לי שיש לציפייתי זו על מה להסתמך.

בבדואים נודדים כפי ש"הסבירו" לנו. ובאמת מצאנו את המטע והבאנו לשם את האחראי לנושא, והוא לא יכול היה להירגע מתחושת העוול שנעשה במשך כל אותו יום.

והנה, מ-1971 ועד היום, אנחנו רואים בטלויזיה איך "מורידים" קילומטרים על קילומטרים של מטעים ובתים, אלא שבינתיים עברנו תהליך קיצוני של הגברת הניוון הפנימי וחוסר הרגישות.

מובן שהאינתיפדה היא ראשית-כל שאלה פוליטית, אבל אני מדבר עליה, כאן, כעל בעייה מוסרית-אישית שיש לה השלכה על כולנו, כולל ילדינו וילדיהם.

כך גם ביחס לשאלות הכלכליות-חברתיות, מ"כור" ועד קופת-חולים ועד "פולגת". כל מה שקרה וקורה בכל אלה, קשור לתפיסה כוללת מסויימת.

הכישלון הגדול של התוכנית הכלכלית של שלושת השנים האחרונות, טמון בכך שמתכנניה ראו בעצירת האינפלציה יעד אחד ויחיד, שהם לא תפסו שצמיחה, שהגדלת התפוקה, ובעקבות זה הטבה ברמת חיי האוכלוסייה, היא מרכיב עיקרי בכל מדיניות, ובוודאי שבמדיניותה של מדינה ציונית, שנושא זה חייב להיות אבן-פינה בהווייתה, שבלעדיו לא תוכל להתקיים.

אני חושב שהשמאל בארץ צריך להתמודד עם שתי השאלות המרכזיות האלה - שלום וחברה, וזה בעצם המסר הייחודי של מפ"ם לבחירות הנוכחיות - הניסיון למצוא חיבור בין שני המאבקים הנזכרים. ניסיון שנובע, ראשית, מתפיסה

אברי נימפות פזורים

"שירים של עזרא פאונד"; תרגום מאנגלית: דורון קרן; כנרת

שיריו של פאונד הם שירים זורמים, אינטנסיביים וכו בזמן - מרוכזים ומדויקים, מהוקצעים ומפוסלים במלוטש. זה שילוב המוחיר בנו תחושה טעונה מאוד, הדומה לזו שעולה מקריאתם של שירי האייקו יפניים - מין מתח של מליאות להתפקע. כאשר אנו מניחים לרגע לשירים להפוך להלך רוחנו שלנו, מתבהר לנו מדוע הוא כותב כך, מדוע הוא מוכרח, אולי. לכתוב כך. פאונד הוא איש קטבים. הוא מרסן אך אינו מכוון, הוא דוהר אל החדש, אך נוטל עימו את העבר. הוא נאבק לגשר בין חידוש למסורת, בין זרימה לעיצוב, משום שאינו יכול, מעצם טבעו, לוותר על אף אחד מאלה.

הסערה הפנימית העולה מן השירים היא עצומה, סוחפת. נדמה שפאונד אוחז בדיוק הסגנוני כרכב אומן במושכות סוסי פרא. כה פראיים סוסיו, עד כי דהירתם החיננית מעוררת בנו השתוממות כפולה ומכופלת ועונג שלעולם איננו נינוח. סופה אינדיבידואליסטית זו הסוחפת את פאונד הצעיר מפיתה בשיריו מרדנות ומהפכנות שאינן למעשה אלא הצהרה אישית, אותנטית, בלתי מתפשרת ובלתי ניתנת לכיבוש:

"לכו, שירי אל הבהדים והלא-מופקים, / לכו גם אל רצוצי האומץ, לכו אל העבדים מכוח מוסכמה // דברו כנגד דיכוי לא-מודע, / דברו כנגד הרודנות של חסרי הדמיון // לכו אל אלה ששולגום מוחבא, / לכו אל המזווגים בלא מזל // לכו אל הסמיכים ממבוגרות, / אל אלה שאיכדו ענין // לכו, שירים קטנים עירומים ועזי פנים, / לכו ברגל קלה // רקדו ועשו שאנשים יסמיכם, / רקדו את מחול הפאלוס // אבל מעל הכל, לכו אל אנשים מעשיים, / לכו הרעישו בפעמוני-דתותיהם! / אמרו שאתם לא עובדים / ושתחיו לנצח //

פאונד ראה את עצמו כמשורר פוליטי, אבל כשדיבר פוליטיקה לא היה במיטבו. המחאה החברתית שלו אינה, ביסודה, אלא הכרזה על האיש. הוא מדבר בשמם של "המתבגרים הנחנקים במשפחה", של "הבורגנית הגוועת בריקנותה", ושל הליידי הכלה באנמיה רגשית. ואולם, הנמה אינה שונה בפיו כאשר הוא דובר אל עצמו: "הייתי טובל את עצמי בזרות; / הנוחיות האלה נצברו מעלי, / חונקות אותי! / אני בווער, אני נצרב לחדש... /

השחרור מן הקהות ומן השיגרה אינו נפרד מן הביקוש אחר היפה והבהיר. זהו מכור הכרחי למשורר עצמו. גם הוא, כמו אלה שבשמם הוא דובר, חי את הנפרדות מן הסובב אותו, חש את הניכור ואת המחנק המגודר. הוא מושיט ידיים אל העולם ומבקש לגעת בו במישרין. הסערה, שאינה מרפה ממנו, כולה כמיהה. פאונד אינו יכול לברוח מפניה אל הגומחות המוגנות של החברה; וכל כמה שיגברו עליו ייסוריה אינו יכול לבלוע משככי כאבים בלי להקיאם בסופו של דבר.

"צאו שירי", הוא אומר, "בקשו את שבחכם מן הצעירים והבלתי-סובלניים, / נעו כן האוהבים את השלמות בלבד. / בקשו לעמוד תמיד באור הסופוקלי הקשה / וקבלו ממנו את פצעיכם בשמחה."

פאונד אינו יכול שלא לכמוה לחיבור, שלא לכאוב את הנתק; המחאה האישית והאנושית אינה אלא פן של האזעקה הפנימית הזו, פורקן קתארטי לו עצמו. שידו שלוחה ואינה מגעת. הוא אינו יכול שלא להיות צמא, דווקא משום שטעם מן המים. דווקא משום שזכה לרגעים של שלמות. הוא פותח את שערו לכל תחושה, לכל רגש, לכל רעיון. מכניסם אליו, אך אינו אוכד בהם ואינו שוכח לרגע שהוא אינו שיריו, שהוא מעצב את דיוקניהם.

עוטה אותם כמסכות שיר, ובכך חדל להיות הם. עצם הבעתם משחררת אותם ואתו.

"בחיפוש אחרי העצמי", הוא כותב, "בחיפוש אחרי הביטוי העצמי הכן... אדם אומר: 'אני הוא זה, הזה או ההוא - ומשאל בוטאו המלים, הוא פוסק מלהיות הדבר ההוא."

ואולם, המסכות אינן רק מכשיר פסיכולוגי משחרר, שהרי לו התמצו בכך היו יכולות להישאר אקראיות ופשוטות למדי. לדידו של פאונד המסכה היא לא פחות מכך גם דרך פואטית, הכובשת לבסוף, בקובץ ה-Cantos, את שירתו כולה.

לבישת מסכות תרבותיות ופואטיות נהוגה היתה כבר במסורת המשוררים-זמרים (Bards) בימה"ב, בעיקר בארצות שהיו בעלות מורשת קלטית (ר' למשל "Romance of Taliesin"). המשורר היה לובש את פני גיבוריו; חופשי מגבלות המקום והזמן, הם דיברו מפיו וחיו בו.

על-פי "הספר האדום של הרגסט" - "שלושה דברים המעשירים את המשורר (BARD) הם מיתוסים, כוח פואטי, ואוצר של שירה עתיקה"; פאונד, בכל חדשנותו, מהווה גם הוא BARD כזה.

לדידו, יש בכך גם מעין הצהרה של אינטרנציונליזם תרבותי: פאונד חי כאנגליה, בצרפת ובאיטליה, אך רוחו שוטטה גם ביוון וברומא העתיקות, בסין וביפן. הוא משורר את המציאות הממשית בה הוא חי, אך הוא עושה זאת דרך גרונותיהם של הטורבאדורים, של משוררי המזרח ושל הקלאסיקנים.

אפשר, שברוך זו של הצגת מסכות-השיר חש פאונד כי הוא מטשטש את גבולות העכשווי המבודד, והופך לאזרח-ככוח של ההיסטוריה הפואטית כולה. אותו תהליך חוזר גם בתרגומו. למעשה הוא אינו מתרגם שיר, אלא "מאמץ" אותו, פאונד ראה בשירים שחרגם בבואות לרוחו שלו. גם בהם עטה מסכה תרבותית המשקפת את עצמו. כאן, אולי, המקום להעיר על תרגום שיריו של פאונד ראשית, יש לברך כמובן על היוזמה לתרגום יצירתו של משורר כפאונד, שהשפיע השפעה עצומה ועלה בחידושו על כל בני זמנו; ואולם הזכות היחידה שיכול אני ללמד על תרגום זה, היא שלמי שאין האנגלית שגורה על פיו - מוטב, אולי, בשכמותו מאשר בלא-כלום.

התרגום לקוי מכמה בחינות, שעליהן עוד נעמוד, אך הדבר החמור מכל הוא כרוותו של המתרגם בשפה ובתרבות שמהן הוא מתרגם.

פנס כזה איננו רק בבחינת עוול לקורא ולפאונד כאחד - זו היא ממש עזות-מצח ואיננו מדבר במקרה אחד או שניים של טעות תרגום. התופעה חוזרת ונשנית לאורך הספר כולו, ואף מן הציטטות שבליתי-ברירה הבאתי כפניכם אין היא נעדרת.

לאמיתו של דבר, לא ניתן לבחון את השירים כראוי מבלי לבחון גם את תרגומם, וכך, לצערי, אנהג מכאן והלאה למרות הסיבובל הכרוך בדבר. שיר אהוב עלי במיוחד הוא השיר "אפריל". זהו שיר המיטיב להדגים בשילוב אחד את התמצות והדיוק, את

האלויה והמסכה, ואת האינטנסיביות הטעונה של פאונד:

APRIL
*Nympharum Membra Disjecta
Three spirits came to me / And drew me apart / To where the olive boughs / Lay stripped upon the ground: / Pale carnage beneath bright mist.

שלוש נשמות באו אלי / ופרקדו את אבריי / אל מקום שם ענפי הזית / מוטלים עירומים על הקרקע; / טבח חיוור תחת ערפל בהיר. //
* בלטינית: נימפות פשוטות איברים.

הטבע מחוויר לעומת כיסויו; הטבע, מסכה יוונית סופגת-כל, מין שפה שמסומניה נעלמים מאיתנו, מעין השתקפות של מציאות פנימית יותר. אבל הוא מצביע ובו בזמן מסתיר: הערפל המשלה, המסכה, האוטם את עינינו מן המציאות שמאחורי המציאות. נימפות העצים אינן נבדלות מן העצים; העד אינו נבדל מעדותו. כתרגום, ספק אם נותר הרבה ממשמעותו המקורית של השיר. שלוש הרוחות (spirits) שבשיר לא פרקדו מעולם את אבריו של איש. פאונד אומר:

"שלוש רוחות באו אלי / ומשכוני הצידה" //...

וכשם שלא עלו על דעתו נשמות פשוטות איברים, כך גם לא כתב על שום "נימפות פשוטות איברים". פירוש הפסוק הלטיני הוא "אברי נימפות פזורים" - מטפורה המתקשרת כמובן לענפי הזית המוטלים עירומים על הארץ.

בשתי שגיאות גסות אלה חוסל למעשה השיר. הראשונה מתמיהה ומבלבלת, ובשנייה נהרסה לגמרי המטפורה החיונית שבה תלויה משמעות השיר כולו. שגיאות כאלה נמצאות בספר לעשרות. כך, בשיר "N.Y." הופכת האהובה מדקת-גו (slender) ל"דלה", בשיר "בתחנה במטרו" הופכים עלי כותרת (petals) ל"פריחת", ובי"פיו"כוח" "the nerve racked" - הם "רצוצי האומץ". אמנם, לרוב המתרגם רק מטיל בשיר מיני מומים משונים וכעורים, אך לעתים, כמו ב"אפריל", נופח השיר את רוחו לגמרי.

זהו, כמעט, גם גורלו של השיר "הגן" - שיר של אמירה חברתית-אנושית, החוזרת בשיריו של פאונד:

SAMAIN
* En robe de parade
כפקעת משי מדובלל הנשבת אל קיר / היא פוסעת בצד המעקה של שביל / כגני קנסינטון, / והיא גוועת פיסה אחר פיסה / מתוך סוג של אנמיה רגשית. // ומסכיב אספסוף / של עוללים מטונפים, חסיני-הישמדות / משל האביונים, / הם יירשו את הארץ // בתוכה מצוי קץ ההולדה. / השעמום שלה אנו ומופרו. / היא היתה רוצה שמישהו ידבר אליה, / וכמעט פוחדת שאני / אחטא באי-הזהירות הזו. //
* שמלת תהלוכה.

פאונד מדבר כשכחי הפשטות והספונטאניות. הוא מתבונן בביקורת וברחמים כבעלי העושר, כבעלי התחכום המטופח והביטחון הממית של השיגרה. אותו מסר נמצא גם בשיר "ברכה": הדייגים הנופשים בשמש, מסוגלים עדיין לחייך כמלאו שיניהם. "ואני מאושר יותר ממך", אומר פאונד, והם היו מאושרים יותר ממני; / והדגים שוחים באגם / ואפילו בגד אין להם. //

ההקשר לדברי ישו בבית-החדשה הוא מידי, ופאונד אכן שוזר רמזות ואיזכורים אבנגליים בשני השירים. במשפט אחד או שניים הוא מעלה בנו זרם שלם של אסוציאציות וקונטאציות כאלה: עם הדג כסמל לישו, עם התלמידים-הדייגים ומשל שושני השדה, עולים בנו גם נס הלאם והדגים, הכינרת, וכל הקורות את ישו ותלמידיו שם.

כך גם רכביו על ילדי העניים המטונפים והמוצקים (sturdy), המבורכים בטבעיות פשוטה, מעלים בנו את דבריו של ישו ב"דרשה על ההר", את דבריו על העניים, על העשירים, ועל הילדים. כמעט איננו שמים לב כי שלא כמו במקור, פאונד אינו מביטח להם את מלכות השמים, אלא משתמש בנוסחא אבנגלית אחרת התואמת לאמירתו שלו ("הם יירשו את הארץ"). ב"גן" הוא חודר חזירה אישית יותר, וממקד את מבטו לא על הפשוטים המבורכים אלא על האריסטוקרטיים הממיתה את עצמה במוסכמות של עידון מחושב, על

understatement של החיים, על הליידי המקוללת
בחינוכה המטופח, הגוועת בריק רגשי, סגורה,
משמימה ובודדה.

בתרגום, הגברת שבה הגיע החינוך האנגלי לשיא
השכחתו, הליידי שבה מסתמן קצה גבול הטיפוח
("In her is the end of breeding"), הופכת בעוונותיה
של המתרגם למי ש"בתוכה מצוי קץ ההולדה". השיא
הוא גם סוף, ר"ב breeding מעלה בנו גם את
האסוציאציה לגידול והשכחה של בעלי-חיים; הצירוף
טעון במשמעויות - אך "קץ ההולדה" אינה אחת מהן.
הליידי הבודדה, הכמחה להיבקעות של מעטה
הזכוכית הסגור על חיה, הליידי ש"היתה רוצה
שמישהו ידבר איתה", מתברכת בתרגום גם בתקוות
רומאנטיות שפאונד שכח להעניק לה, וכל זאת על ידי
שי"ץ קטנה אחת שלא במקומה. ("היתה רוצה מישהו
שידבר איתה...").

שוב, גם המוטו ("שמלת תהלוכה") תמוה למדי: לא
כרוך לאיזו תהלוכה הוא מרמז, ולא בכדי. מובן המוטו
כמילותיו של סאמאן הוא "בשמלת ראווה", ויש בו
משום רמיזה לפסוק כולו ("Mon ame est. une infante en robe de parade" - "נפשי נסיכה בשמלת
ראווה."); ההקשר אל גיבורת השיר העוטה קליפות
פאר על ריק שומם, הוא מיידי: המוטו הוא מוטו.
התרגום, לצערי, לוקה גם בחוסר רגישות לשונית - לכל
אורכו. למשל, כשיר הנדון - האם "איזהירות" היא
תמורה הולמת ל'undiscretion'? האם 'unkillable' -
ראוי להתגלגל במפליץ הלשוני "חסיני-השמדות", או
'piece-meal' ב"פטיסה אחר פטיסה"?

בדרך-כלל, השתדל המתרגם להעביר אלינו את פאונד
בלשון של דיבור, חופשי מכבלי צורה ומשקל, אולי
משום שחשב כי בכך הוא נאמן לגישתו של פאונד
עצמו. פאונד אמנם אינו מניח ללבושים הצורניים
לעצור את זרימתן של אמירותיו, אך אמירות אלה
קולחות כמו שפת דיבור, למרות שהוא אינו מדבר,
אלא שר. הוא איננו הלך, אלא רקדן ווירטואוז, אינו רק
מהוקצע, אלא גם מעביר רעיונות, דימויים ותחושות
דקות בצירופים וכביטויים שמעבר למוכנם הישיר.
הטעונים גם באיכות נגינית המכוונת את הרושם שהם
טובעים ברוחנו.

לא קל לתרגם שירה, ולתרגם את פאונד זוהי משימה
קשה במיוחד. מעצם טבעו אין התרגום יכול להיות
שווה למקור ובוודאי שאינו צריך לשאוף להעתיקו
מילולית. תרגום אינו מילונאות. זכורני כי לפני שנים
קראתי את תרגומיו של יורם ברונובסקי לשירים
ופרגמנטים של סאפפו; לאחר זמן, כאשר הזדמן לידי
המקור, התברר לי כי המתרגם התאים אותו ושינה
ממנו בחירות רבה, אך לא היה בכך כדי לגרוע ממנו
דבר. תרגומיו של פאונד עצמו, אף-כי נקט בהם חופש
רב, הפכו לנכסי-צאן-ברזל של השירה האנגלית.
נטלתי את הספר מתוך שרציתי לעיין בשירים,
ונמצאתי, לא פחות מכך, מהרהר על טיבו של תרגום.
לא נותר לי אלא להביע את התקווה כי תרגום זה יגרה
וימריץ אחרים לתרגם עבורנו את פאונד, וכך, בסופו
של דבר, יצא הפסדנו בשכרנו.

אמיר אור

עיר 1

ירושלים,
בית משגעים קדוש,
מחלקה סגורה;
עם פהנים ונאמני הרים,
מתנחלי מצדה-נובה ואושרין של מעלה,
סוכני אלהים מדלת לדלת,
סוקלי עולם, מצלקי קרבות.

הנה גרשתם

את חיים מקבר דוד, זקן בן שבועים,
שהיה הולך בקר בקר ולמלט וללכנים
לבשל באותן ידים מיבלות, עם ערב,
סעורת צדקה של בשר תפל וערשים
לכל הנכים הרעבים והטפילים מטבע.

ואת ראובן, הקרימינאל המקבל

שבכיתו שכנו בכפיפה אחת
שתי נזירות זקנות מיחמות לגואל,
ופליטי הנאדי של אילת
וישיש בלי שם
שהיה מגיח בלילה מבין הבקבוקים;

ואת אלגאר המטיף וכל עדת מאמיניו
שישנו על הארץ הקדושה;

ואת אברהם

שעשה תשובה בלי תשובות
והלך בשמלה וטורבן,
יחף מפשע.

הנה גרשתם את כלם,

הנה גרשתם אותנו,
אותי,

ואת אברהם,

ואת חיים הנער,
ואת פטריק הצהב
שזקנו ירד על כל מדותיו
וישו דבר אתו בצדי האוטוסטראדות.

מהחברה להגנת הטבע האנושי,

באו לבקר אותנו,
הבית בעין האגוז התפוצץ מאחורינו;
לא הבטנו אחרה.

נציבים עקרו את השתילים מן הטראסות,
זרקו אבנים אל ברכת המעין,
ספרו שזה קרה במלחמת השחרור,
ערכים, אתם יודעים.

לוחמים קשישים,

פקחים של הטבע, מגניו לבלי חת,
שקרנים!
לא שקרנים.

הבית היה באמת התפוצץ פעמים -
חרבן ראשון, חרבן שני.

אז ירדתי עד היס, עד הקצף,

לעסתי אצות משכרות
והגלים טבעו מול עיני,
בלילות הקשכתי לחזורי הצדפות,
ביום קראתי שעות
בעשן החול והזפת.

עיר 2

תל-אביב, זונה יפה שלי,
ילדה מאפרת,
מלאי לי אמבטיה של ליקר ביצים,
האכילי אותי בלשונות אספרגוס!
נחמי את ילדיך בנשיקות של ליפסטיק,
תני להם לינוק מכל החורים;

לצחי,

שמכף ידו בצבצה שערה לבנה כשרשור
והיה דוקר את עצמו בסכות
להנכח שאיננו מת;

למימי שקנתה צעצועים ב'ארוס'
והתייחסה אל כלנו כמו אל גלידה;

לדינה, שרקדה בלי צלילים,

אבל ידעה תמיד כשהתחלפה המוסיקה;
לדובי שחיך ורעד,

ועשה מריטציות של הגורו מאהאראגי
מול רמקולים נסדקים

בבומים על-קוליים של ואנגלים;

לאביה הזקנה

שלקטה עצמות בבית הקברות המסלמי
וקראה בקלפים ישנים את גורלות העולם;
שהיתה מתאפרת מולנו בחלון, כמו כלה,
בלילות של ירח מלא;

לעידן שכיר איברים חיים

בשרותים הצבוריים של התחנה המרכזית;
שישן בקיץ על היס הפתוח

ודגים ודגים לחכו את בשרו;

לאיריס, שבלעה ספריות של L.S.D.

ויללה עם הסכתא הנעולה במטבח
ונסתה לנשף את הפאלוסים הזקורים
שכסו את חדרו של זהר.

בין אברי אכן שבורים סגדנו לך,

מחפשים לשוא את הדלת שבקיר;
על מפלסי-ESCHER נצחיים

תעינו בין הטעיות;

זונה שלי, ילדה מאפרת,

אל תשטיפי משרוך את ריח הלילה,
אל תרכסי פפתורים בקפזה;
אל תכסי בצעיף של בקר
על נשיכות אהבתנו אליך.

עדת וועטוטיים, אחות מצרעים,

הנה האש והפחמים והשה לעולה;

כבר הכנינו את מרסותינו בעשן הסטיקיות,
פוחדים מן הלבירינת, נאחזנו בסבך.

לשאולי צ'ריקובר
ולבני המשפחה

משתתפים אבל
על מות האב

"עתון 77"

אבישי מרגלית: העם מהיר ממנהיגיו

יעקב בסר

עיניים בהירות, כחולות, אולי, מאחורי משקפיים בעלי עדשות עגולות, מסתכלות ניכחן וכאילו גם למקום אחר. שער צהבהב, בלונדי, מסורק משמאל לימין. צועד ברחב. בהיר בדיבור. פילוסוף של הלשון. מרקוזה ונועם חומסקי הם מוריו הגדולים. אבישי מרגלית - פרופסור לפילוסופיה באוניברסיטה העברית בירושלים. פעיל גם ב"שלוש עכשיו".

האם יש, לדעתך, לאנשי הרוח זכות-יתר להתערב ולייעץ לפוליטיקאים כמה שנוגע לחיים החברתיים-פוליטיים?

יש בארץ שני דגמי התייחסות שונים לגבי תפקיד האינטלקטואל בחברה - האחד, ע"פי המודל האמריקאי של האינטלקטואל כאקדמי, לעומת השני שהוא המודל האירופי, הישן, של האינטלקטואל כמבקר חברתי. האינטלקטואל כאקדמי נתפס כמי שרכש מיומנות מסוימת והכשרתו זו מאפשרת לו לתת עצות, בתחומו, למערכת הפוליטית המסוימת. לפי זה, יכול בהחלט להיות כלכלן, למשל, שהוא ע"פי דעותיו סוציאלי-דמוקרטי והוא משמש כיועץ לארליך כשר. ע"פי המדר השני, קיימת קבוצת אנשים הנהנית מהעבודה שניתן בידה זמן-קריאה ומחשבה יותר מלאחרים. ועל אנשים אלה מוטלת החובה להיות מבקריה של החברה שנתנה בידם זמן זה, אם במובן ביקורת ערכי-היסוד שלה או של תופעות מסוימות בתוכה. המודל הקשור לכך הוא זה של האינטלקטואל כעד להתרחשות, כמציג האמת. כמי שתובתו בכל תנאי ובכל הזדמנות לא לבקר אלא לומר מהי האמת העובדתית - מי נהרג, מתי, מה שמו.

אצלנו, מכיון שהארץ היא ארץ מהגרים, לא עוצבה עדיין מסורת תרבותית אחידה, ומתרוצצות בה הרבה מגמות גם בתחום זה. המודל הישן שלנו של האינטלקטואל כתלמיד-חכם בעל סמכות, קיים כעת רק בחברה החרדית. בחברה החילונית תפקיד זה לא מובן לחלוטין. להיפך אפילו, האינטלקטואל נחשב בה לא פעם לטפיל, וודאי שאין לתת לו זכות יתר בענין הסמכות. לכן אין לנו תשובה אחידה על תפקיד האינטלקטואל, כמו שאין לנו תשובה כזו בתחומים רבים אחרים. בעצם, אין לנו הסכמה על שום דבר. אני אישית, מצדד בתפקידו של האינטלקטואל כמבקר חברתי. בעשייה פוליטית - כל אדם יכול לעסוק או לא לעסוק. אני לא חושב שמוטלת על אדם חובה מוסרית לעסוק בעשייה כזאת, אלא במצבי משבר. אני לא חושב שהביטוי האותנטי ביותר של האדם הוא בעשייה הפוליטית. גם לא להיפך. זהו אחד מתחומי העשייה של האדם, כמו אמנות, ספורט, וכד'. אבל קיימים מצבי משבר בהם עשייה פוליטית מקבלת מימד מוסרי. לא להיות מעורב פוליטית ביימור, למשל, מצידו של אינטלקטואל זה היה פגם מוסרי. לא להיות מעורב בפוליטיקה של נורבגיה היום, זה לא פגם. לכן התשובה לשאלה - אם חייבת או לא חייבת להיות מעורבות כזו, תלויה בחברה ובמצב בו מצויים באותה שעה.

הרושם שלי הוא שבחברה הישראלית קיימת חובה מוסרית להיות מעורבים מבחינה פוליטית, לא רק משום שהמצב קשה פה, אלא משום שבמצב המשברי בו אנו נמצאים, הבעיות הפוליטיות נושאות אופי מוסרי.

מה מידת השפעתה של פעילות האינטלקטואלים שלנו כיום, במצב אותו ציינת כעת?

השפעתה לא לגמרי שולית. יש לה איזו שהיא השפעה, אבל אסור להגזים בחשיבותה.

אולי השפעתה מקבילה לזו של הבאבא סאלי או הבאבא ברוך, שמצד אחד פונים המנהיגים אליו, ובמקביל - לאינטלקטואלים.

יש למנהיגים איזו פנטזיה בדבר "דמות העם". לי אישית, לגמרי לא ברור אם אכן יש סביב הבאבא סאלי או הבאבא ברוך יותר אנשים מאשר במגזר האינטלקטואלים. אבל בעובדה, עשרות אלפי בוגרי אוניברסיטאות אינם נחשבים ל"עם", ואילו מוכרי ה"חמצים", דווקא הם מהווים עבור מנהיגי המפלגות את פני העם. לכן כש"הולכים" אל הבאבא ברוך, הולכים כביכול אל העם... כנ"ל - המיתוס של ה"שוק" בכחינת ה"ירידה אל העם". במקביל ניתן ה"ליכוד" כמות מודעות רבה ב"הארץ", כדי לומר - אנו עם האינטלקטואלים. הענין ככל אלה אינו שייך למספרים אובייקטיביים, אלא לסמלים.

אבישי מרגלית

האם אתה יכול להגדיר מה הולך לאינתיפדה? היסטוראציה היא שמשנת 1967 חזרנו לחווית היסוד שהקימה את המדינה - למאבק עם הפלסטינים, מאבק שנדחה על-ידי גבולות הרמטיים עד 1967. מאז, אנו נמצאים בדרך זו או אחרת בהתחככות, ובסכסוך גואה עם הפלסטינים. וזה מאבק שונה לחלוטין מהסכסוך שלנו עם ארצות-ערב. באחרון, היה גם מוקד אידאולוגי, אבל בעיקרו היה סכסוך של אינטרסים, סכסוך בין שתי מדינות. לא בין חברות. כמובן שהיו מעורבים בו גם סמלים. היו שאלות כמו - האם אנחנו נטע זר לגבי מדינות אלה? האם אנו מהווים איום לגביהן? האם אנחנו ייצוג של המערב פה? אבל בכל סכסוך יש גם אלמנטים כאלה. הסכסוך שבינינו לבין הפלסטינאים, לעומת זאת, הוא סכסוך בין שתי חברות על אותה כבדת אדמה ממש, ועל לגיטימיות. לכן הוא קיבל אופי עמוק כמו זה שאנו רואים בצפון אירלנד או בקפריסין, בהן מדובר במפורש במאבק בין שתי קהילות. עם זאת, יש דיספרופורציה רצינית בעוצמות של שתי החברות המסוכסכות שלנו, כשהחברה היהודית בישראל היא בעלת עוצמה צבאית גדולה. לכן נוצרה פה מעין תערוכות, שמצד אחד היא בעלת אופי קולוניאלי, כמעט כמו זה של הצרפתים באלג'יר (כולל

המתנחלים), ומצד שני - תודעתם של הרבה מאד אנשים הינה תודעה של סכסוך בין קהילות. הפרדוקס הגדול של החברה הישראלית, הוא, לדעתי, זה שהשמאל - ה"בנוי" על בני הוותיקים הפנים את העוצמה הצבאית של המדינה, ואילו בני המהגרים לא הפנימו זאת מעולם. הם ממשיכים להאמין, בעצם, במליציות, באיש חזק, לא בצה"ל, שאף-פעם לא נראה להם מספיק. הם מצויים באמת במצב של סכסוך בין חברות. לגביהם אין זה סכסוך פוליטי. לכן אין בהם תודעת ביטחון מספקת על-מנת לפתור אותו פיתרון פוליטי. יש פה דמונולוגיה אבל לא אופי פוליטי. מכאן עוצמתו של הסכסוך. בגלל הפער העצום בגישתנו אליו. כאילו שתי חברות קיימות בחברה הישראלית, שתי תודעות. האחת טוענת שאנחנו חזקים ושביכולתנו לפתור את הסכסוך באמצעים פוליטיים-צבאיים. והאחרת - הנעה בין שיגעון גדלות לפיו אנו מסוגלים לכבוש מסכות גדולה (האיש שניסת חוויה רדיפה בעל תודעת מסכות גדולה (האיש שניסת חוויה זו היה בגין. לכן בגין הוא בעצם היהודי הפרדיגמטי של חברת המהגרים), כשכל בקבוק-חבירה הופך לאשורין. בין שני קצוות אלה, עכ"פ, קשה מאד ליצור שיח ושיג משותף. לכן אני חושב שאנו מצויים כמתחים שהם תערוכות של גורמים שונים, של ניגודים שונים שחלקם מעמדיים, חלקם תרבותיים. חלקם - מאבקים על מרווחי-זמן.

הרושם שלי הוא שבחברה הישראלית קיימת חובה מוסרית להיות מעורבים מבחינה פוליטית, לא רק משום שהמצב קשה פה, אלא משום שבמצב המשברי בו אנו נמצאים, הבעיות הפוליטיות נושאות אופי מוסרי

איך אתה רואה, במקביל, את החברה הפלסטינית? זאת חברה שעוברת מהפכה. האינתיפדה היא, ראשית כל מהפכה בתוך החברה הפלסטינית. מהרגע שמהא אלף איש התחילו לעבוד בישראל, הם הפכו מחברה חצי פיאודלית שהנאמנויות של אנשיה היו לוקאליות לפרולטריון של ישראל. והנאמנויות התחילו להיות אז כלל-פלסטיניות. מי שיצר את התודעה הפלסטינית על-חשבון הנאמנות האזורית, היה הכיבוש. כלומר, התהליך היה של פרולטריוזציה, כאשר הפלסטינים הפכו בעזרתנו מאיכרים לפרולטריון-שוליים של החברה הישראלית. בזה גם שינינו את המוביליות שלהם.

בנוסף, ב-1948 איזובה האריסטוקרטיה הפלסטינית את חברתה. היא הוחזקה כאשמה באסון. לכן היה ניסיון של כוחות חדשים לעלות. מי שיצר מהפכה נוספת מאד משמעותית בנושא זה בחברה הפלסטינית במשך השנים שמאז 48, היו מוסדות אונר"א. משך כל השנים בהן דיברנו אנו על "החזקת האו"ם כמחנות הפליטים", נוסדה שם מערכת חינוך שהיא אחת מהמפוארות שהיו במורח התיכון. והעם הזה, שחי בחברה אנרגית נחשלת, עבר תהליך חינוך כדומה לתהליך החינוך אותו עבר העם היהודי באירופה. תהליך שלא היה כדוגמתו בשום חברה ערבית שהיא. הם הפכו בעצם למשכילים של המזרח-התיכון, ולאנשים שנדרשים בכל מדינות ערב. הם "יצורו" יותר סטודנטים מאשר איזושהי חברה, כולל החברה שלנו. אנחנו דיברנו על חלוקת קמח ע"י האו"ם, וטעינו. מתחת לאפינו הוקמה מערכת חינוך ששינתה את פני העם.

התהליך האחרון ככל אלה הוא האינתיפדה, שהיא בעצם העלאת כוחות חדשים. שהרי ברור שאם אנו עוצרים 5000 איש, קיים מתחם בסיס אנשי רחב הרבה יותר. עד האינתיפדה היתה לנו מלחמה ב"אירגונים". זה היה מאבק של שירותי הביטחון נגד האירגונים. היום המלחמה היא בעם הפלסטיני כולו. הגדרת האויב השתנתה. כל פלסטיני הוא - בעיני ממשלת ישראל כיום - אויב. כח מרכזי חדש לחלוטין שעלה בעזרת האינתיפדה הוא כוחן של הנשים. בוועדות העממיות נעצרו לאחרונה הרבה מהן. תפקיד זה שלהן נוצר כתחילה בגלל ההנחה שהן תיפגענה פחות. לכן הן התחילו לצאת מן הבתים ולהשתתף

עד האינתיפדה היתה לנו מלחמה ב"אירגונים". זה היה מאבק של שירותי הביטחון נגד האירגונים. היום המלחמה היא בעם הפלסטיני כולו. הגדרת האויב השתנתה. כל פלסטיני הוא - בעיני ממשלת ישראל כיום - אויב.

להפסקת הכיבוש, אך יכולה להיות מכשיר לעירעור יסודי של קיום החברה בישראל. הימין ינצל אותה כדי לערער באופן אלים וממריד כל הסדר עם הערכים שיושג על-ידי ממשלה בראשות המערך, אם יושג. אסור לשמאל להיות הראשון שמערער את המשטר הפרלמנטרי בישראל. קיומו של משטר כזה אצלנו, גם אם החלטותיו מעולות, הוא בחשבון אחרון אינטרס קיומי של השמאל, כמו של החברה בישראל כולה. האם לדעתך, יוצרו אחרי הבחירות לחצים פנימיים וחיצוניים - של מצריים, ארה"ב וכריה"מ, שיביאו, בכל מקרה, עם או למרות כל ראש-ממשלה שייבחר פה, לפיתרון של הקמת מדינה פלסטינית? הטעויות שלנו הן בדרך-כלל לגבי לוח-הזמנים, לא לגבי עצם ההתרחשויות. יש לנו נטייה לקצר תהליכים לשרשרת צפופה של היסקים. הכל יכול לקרות, אלא שזה עשוי להתמשך על-פני הרבה מאד שנים. (כמובן ללא מלחמה או משבר אקוטי אחר). כרגע, באופן מפתיע, אין תחושת אקוטיות, לא בארה"ב ולא בכריה"מ. גם סכנת המלחמה עם סוריה נראית כ"כסף קטן" כעת. גם בצד הפלסטיני - הכל על-הסף של אמירת דברים. שום דבר מפורש, חד-משמעי, לא נאמר. כלומר, גם אצלם יכול עוד הכל להתמסס. יכול להיות שבסופו של דבר הם לא יגידו כלום. נכון, שאם היתה בישראל ממשלה שמאד רוצה לדבר אתם, אז מספיק היה מה שכבר אמרו כדי לחזק עליהם לכיוון של פרשנות קונקרטית. אבל בינתיים אין להם הרגשת ביטחון שגם אם יגידו את מה שמבקשים מהם להגיד, יקרה פה משהו. חסרה פוליטיקת דרמה נוסח סאדאת בכנסת. הכל מתמסס. הופך לתיאולוגיה פלסטינית, לפרשנות לגבי עיקרי האמונה הפלסטינית. הדרך הפשוטה ביותר היתה, כמובן, לקבוע מועד לשיחות, ולבחון במו"מ על מה מוכנים הם ואחזנו לוותר ועל מה לא. כל ההסכולציות שמסביב, בזווית בעיני. הרי איש אינו יודע דבר בדרך זו, ולא משום שטמון בדברים סוד אפל כלשהו. אלא משום שאיש אינו יכול לשער מהם הכוחות שיפעלו משני הצדדים בשעה של משא-ומתן ממשי. לכן, לדעתי, יש ליצור את עובדת היסוד - להיכנס לשיחות ולבדוק מה ניתן להשיג במשא-ומתן. האם יהיה בענין זה הבלד לגבי המפלגה שתהיה בשלטון אחרי הבחירות? נראה לי שבמערך מסתמן לאחורנה איזושהו שינוי שמבטא גם דבריו של פרס וגם דבריו של רבין. והם לא היו משנים את גישתם, לולא ראו במשאלי דעת הקהל שלהם שקהל הבחורים מעוניין לדבר עם אש"ף. אלא שהעם נע בקצב מהיר הרבה יותר ממנהיגיו הפוליטיים. והנהגה הפוליטית נעה לא מספיק מהר, משום שיש לה תיאוריה מוטעית בקשר לקצב ניעתו ובשלוחתו של העם, והאמת היא שמי שלא בשל, זו המנהיגות. וייצמן קבע פעם שהציונות תישפט בחשבון אחרון עפ"י יחסה לערבים, והתכוון, כנראה, לערבים הפלסטינים. אם מדינת-ישראל, פסגת מאווייה של התנועה הציונית, תמנע מהפלסטינים לממש את זכותם להגדרה עצמית במסגרת מדינה סוברנית, יהיה זה כישלון מוסרי מחפיר של הציונות. אין לי התנגדות מוסרית לסרבנות לשרת בשטחים. להיפך, יש שיקולים מוסריים כבדי-משקל לטובתה. ההתנגדות שלי באה משיקולים של הערכה פוליטית: מצד אחד, בממדים הצפויים שלה, גם אם יצטרפו אליה פעילי "שלום עכשיו", למשל, אין בכוחה לשנות את מציאות הכיבוש. ההערכה של פרופסור לייבושין ש"אלף סרבנים יפסיקו את הכיבוש", נראית לי כהערכה מופרכת. ומהצד האחר, אני סבור שההליך היחיד האפשרי בארץ לצורך הכרעות פוליטיות, הוא הליך פרלמנטרי. כל הליך אחר עלול להביא לקרע שימוטט כאן את החברה. סרבנות השמאל אינה חזקה מספיק על-מנת להביא

ליצור סטטוס-קוו אלים חדש. ואני לא חושב שבענין זה יהיה הבלד בין ה"ליכוד" ל"מערך". אני לא חושב שאחרי הבחירות יהיו הבדלים גדולים. האינתיפדה "הצמיחה" מתוכנו למעלה מ-40 קבוצות מחאה המגיבות, כל אחת בנפרד, למצב. כלומר, יש מעין תופעה של פיזור "האים", שבאופן פרדוכסלי אינם מוצאים כל אפשרות לתאום פעילות ביניהם. יתכן, שלו פעילותם היתה מאוחדת, היה מגיע ה"זעזוע" גם לתל-אביב. מתמיד היו אצלנו קבוצות רבות. רק ארגונים שסבכו סביב השם "ביד"ה" היו כ-5 (בזמנים שונים). השמאל בישראל נקבע לא עפ"י שאלות חברתיות כלליות, אלא על-סמך שני ממדי הבחנה הקיימים אצלנו כיום. האחד - יונים/נציים, המתיחס לנכונות לוותר על השטחים, והשני - הנכונות לדבר עם הפלסטינים. לפחות חלק משמאל זה נתפס אצלנו כ"תופעה ספרותית" ולא כתופעה פוליטית. הוא בעצמו רואה ומבין את עצמו כ"תופעה ספרותית". ומכיוון שמדובר במחאה ולא בכוח פוליטי, הבעייה היא "רק" איך מעצבים אותה. גם המחלוקות של השמאל דומות למחלוקות ספרותיות - מחלוקות של מלים. הסוציולוגיה של השמאל היא בעצם הסוציולוגיה של הספרות בארץ. הקבוצה היחידה שהיתה בעלת מסה ממשית, היתה "שלום עכשיו", אבל היא עיצבנה, ממש כמו שזרם ספרותי הזוכה לתאום לתהודה ספרותית, מעצבן זרמים וקבוצות אחרים. על רקע כללי זה מופיע בכל פעם קול חדש, כביכול, המציע הצעה ש"איש לא הציע מקודם". כמו אלה שהציעו גישה "נרדוניקית" של הליכה לשכונות. כאילו משם תבוא גאולת השמאל (לאחר הסברים מתאימים). ומיד לאחר-מכן באה האכזבה. משום שכבר נאמרו והיו דברים מעולם, ודבר לא קרה ולא קרה, ואיש לא מחכה לנו בשום שכונה. לפעמים נדמה שאם רק יגידו דברים אלה או אחרים לגבי הישיבה עם אש"ף, תבוא לנו הישועה. אבל שוב מתברר שכבר נאמרו גם דברים אלה ומאומה לא קרה. למה בכל-זאת לא כולם מצטרפים ל"שלום עכשיו" שהיה הגוף הגדול ביותר? משום שהוא מעצבן, כאמור, לא מעט אנשים במובן שבו ז'אנר ספרותי מעצבן, לא במובן הפוליטי. וחזן מ"שלום עכשיו" היתה רק עוד קבוצה משמעותית אחת בעלת מסר ייחודי - "יש גבול", שהציגה את סרבנות הגיוס כדרך אלטרנטיבית למחאה של "שלום עכשיו". כל שאר הקבוצות יכולות למצוא את מקומן או ב"שלום עכשיו" או ב"יש גבול". איך אתה מתייחס לנושא הסרבנות? לגבי הסרבנות בלבנון, דובר במלחמה בלתי-צודקת עפ"י כל קנה-מידה שהוא, וההשתתפות בה היתה השתתפות בחטא מוסרי. אלא שההחלטה עליה התקבלה באורח דמוקרטי. כלומר, היתה שם בעייה של עקרונות מוסריים מול הכרעה דמוקרטית. לגבי הסרבנות בשטחים כיום, אין כלל בעייה של דמוקרטיה, מהטעם הפשוט שלא יכולה להיות הכרעה דמוקרטית שתקבע את גורלם של מיליון וחצי אנשים תחת כיבוש, בלי שיהיו הם עצמם צד להחלטה בדבר מה שיעשה בהם.

אם מדינת-ישראל, פסגת מאווייה של התנועה הציונית, תמנע מהפלסטינים לממש את זכותם להגדרה עצמית במסגרת מדינה סוברנית, יהיה זה כישלון מוסרי מחפיר של הציונות.

האינתיפדה היא, ראשית כל מהפכה בתוך החברה הפלסטינית. מהרגע שמאה אלף איש התחילו לעבוד בישראל, הם הפכו מחברה חצי פיאודלית שהנאמנויות של אנשיה היו לוקאליות, לפרולטריון של ישראל. והנאמנויות התחילו להיות אז כלל-פלסטיניות. מי שיצר את התודעה הפלסטינית על-חשבון הנאמנות האזורית, היה הכיבוש.

בפועל בהפגנות. שונה לגמרי גם תפקיד הצעירים. כלומר, מערך כוחות חדש, אחר, קם ונהיה בחברה הפלסטינית. אסור לשכוח בהקשר זה גם את ה"חמס". כוח זה, שהיה אגף של הפת"ח, זרוע דתית שהוקמה על-ידי אברג'י-האד, פעל קודם רק ברצועה, בגלל האחים המוסלמים, וכיום הוא מתפשט גם בגדה ומקבל ממדים של כוח עצמאי משמעותי מאד. צעירים ערביים שהיו "תלויים" קודם על גרותו בתי-הקולנוע בחיפה אחרי יום העבודה, בונים כיום מסגרים. אחרים שעלו בעקבות האינתיפדה הם הקומוניסטים. הם שהיו תמיד נגד הטרור ובעד התקוממות עממית, היוו לכן את הכוח המאורגן ביותר כאשר התחילה האינתיפדה. ברור שכל מה שאני אומר כאן, זה בבחינת ספקולציה. אני לא מכיר את החברה הפלסטינית כיום, ואני חושב שאף-אחד לא מכיר אותה. בוודאי לא שירותי הביטחון. כלומר, מכירים את האינפורמציות, אבל לא את ההתרחשויות לעומקן. בעיקר משום שהחברה זו נתונה כיום בשינויים ובתמורות כל-כך רדיקאליים, שאנו לא מסוגלים עדיין לעקוב ולהבין אותם כראוי. מה "עושה", אפוא, האינתיפדה לחברה הישראלית? האם יש רגליים לדעה שכל עוד לא הגיעה לדיזנגוף ולבני-יהודה בתל-אביב, אין לה סיכוי להשפיע על החברה הישראלית? האינתיפדה באמת לא חדרה ל"תודעה התל-אביבית", כלומר לשמונים אחוזים מישראל החיים באזור החוף. מעט מאד מאיתנו מוטרדים ממנה שם. בסך הכל, אין לה קיום בתודעה. ובכלל, בחודשים האחרונים היא הולכת ומיטשטשת בכל הציבוריות הישראלית. וזה לא בגלל "קונספירציה" של העיתונים, משום שהעיתונים מגיבים בד"כ על מה שמעניין את הקהל. והאינתיפדה עברה לעמודי 3 בעיתונים. מה שנחשב לפני מספר חודשים לשבת "כוערת" בשטחים, לא מרשים היום אף-אחד. זה הפך ל"דעש רקע" מוכר. הורגלנו לכמות, יחסית קבועה, של הרוגים - 3 הרוגים לכל סוף שבוע, והרוג אחד ליום. לפוליו יש קיום ונוכחות הרבה יותר חזקה כיום מאשר לאינתיפדה. זה כמובן יכול להשתנות עם הכנסת אמצעי לחימה חדשים, וכדורי הפלסטיק עשויים להחזיר את האינתיפדה לכותרות. אנחנו עומדים לפי בחירות, והנושא הפלסטיני עשוי בכל-זאת להיות נושא שיעסיק את הבחור... שום-דבר לא מעסיק כרגע את האזרח. גם נושא הבחירות רדום לגמרי. (כלומר היום, בסוף ספטמבר). כאשר לאינתיפדה, בתחילה אמנם היה זעזוע שיצר בקהל שני אפקטים מרכזיים: האחד - "לדפוק" את הערכים, והשני - לעזאזל עם כל השטחים. שני ניסוחים אלה "התרצו" במוחם ובליבם של אותם אנשים. אותם אנשים יכולים היו להתחיל את דבריהם כטרנספריסטים ולגמור אותם כ"מצפוניסטים". כיום אין לנו תחושה ברורה מה בדיוק יש לעשות. רק דבר אחד נעלם מהמילון שלנו באופן ברור - אין מדברים יותר על ארץ-ישראל. אפילו התחיה מדברת על יובל נאמן כעל מי ששיגר את ה"ספוטניק", ולא כעל מי שנושא את דגל ארץ-ישראל השלמה. מה שנותר במקום הדיבורים על ארץ-ישראל, הוא - אנחנו או הם. והקו הירוק, שהפך כמעט למיתולוגיה בעיני הדור שנולד במדינה ה"מורחבת", חזו להיות ריאלי לגמרי אחרי כמה בקבוקי-תבערה ואבנים, אפילו בתוך ירושלים. כמובן זה יש שינוי תודעתי משמעותי. מה יקרה?

לדעתי, רוב הפעילות תתרכז, אחרי הבחירות, בניסיון

אנוסים במסיכה : רוחאס והזונה סלסטינה

ירמיהו יובל

המטאפיסיקה שברקע "הסלסטינה": גודש ואיסור בעולם ללא טרנסצנדנציה

אנוסים לא מעטים הגיעו לכלל ספק ביסודות הנצרות והיהדות גם יחד. עד לאבדן הזהות הדתית המוגדרת וליציאה מגדר הדת התיאוסטית בכלל. ספקנות דתית, דיאיזם פילוסופי (עממי או מתוחכם), וראיית העולם הזה כממשות היחידה - אלה כמה מן התוצאות הרוחניות של מצב זה, המוכרות לנו אצל אנוסים מדרות שונים, ואף במשפחתו של רוחאס (חותנו, אלווארו דה מונטאלבאן). כי גם רוחאס עצמו נמנה עם אלה - בכך אין דפי ה"סלסטינה" מאשירים מקום לספק.

עולמו הרוחני של המחזה אינו נוצרי ואינו יהודי. הוא מבטא שיבה אל תפיסת עולם קדם-נוצרית, שמרכיביה לקוחים מן התרבות הפאגאנית של רומא ומן הפילוסופיה שלה. כפי שרוחאס הושפע, מבחינה אמנותית, מטרנציוס ומפלאוטוס, כך חזר ונסוג, מבחינה רעיונית ופילוסופית, מעולם הדת של ימי הביניים אל עולמה של רומא העתיקה, תוך חריגה מיסודות הנצרות והיהדות גם יחד.

כמוכר, גם זה נעשה במסווה של מסיכה, ומחייב את הקורא להשתמש באוזן כמשיית. גם אין פירוש הדבר כי רוחאס חזר אל העולם הרומי בממשותו ההיסטורית. למעשה, היתה זו בכואה של עולם זה, כפי שהצטיירה מנקודת התצפית של רוחאס. בכך הושפע, בין היתר, מתרבות הרנסאנס האיטלקי של זמנו, ובעיקר מפטררקה. אולם היה הבדל מכריע בינו לבין המשורר האיטלקי. רוחאס אינו חוזר אל העולם הרומי במישור אסתטי ולמדני בלבד, או כדי לרענן ולהחיות את התרבות הנוצרית. הוא חוזר אליו גם במישור פילוסופי וקיומי עמוק יותר, כחריגה מן העולם הנוצרי, והתיאוסטי בכלל. מבחינה זו, כפי שאטען בהמשך, הימשכותו אחר התרבות הפאגאנית אינה כליכך בחירה חיובית כמו ביטוי לשלילתן של תמונות העולם היהודית והנוצרית, ושל כל מימד טרנסצנדנטי של הקיום.

"אני הנני מליביאני"

צלילים הטרודוקסיים נשמעים כמחזה החל במערכה הראשונה (ומכאן, בין היתר, משקלה בשבילנו). במקום ידוע אומר קליסטו, בשגעון-אהבתו, דברים של חילול שמים. סמפרוניו, המשרת המושחת, נזף בו בהעמדת פני חסיד.

סמפרוניו : יהי רצון ואלוהים לא ישמע אותך. מה שאמרת זה עתה, ריח כפירה נרדף ממנו.
קליסטו : מדוע?
סמפרוניו : מפני שזה מטגד לדת הנוצרית.
קליסטו : אה, מה זה חשוב!
סמפרוניו : וכי אינך נוצרי?
קליסטו : אני הנני מליביאני, אני מערץ את מליביאה, אני מאמץ במליביאה, אני אוהב את מליביאה. (א, 2)

קליסטו אינו נוצרי אלא מליביאני - אהבתו הארצית תופסת את מקום הגואל. אין זו פליטת קולמוס מבריקה. הרעיון חוזר בכותרת-המשנה של המחזה, וכן בביטויים שכבר ניתחנו. כמו דברי קליסטו שסלסטינה צריכה לתווך בינו לבין "ישועותו". (מכאן, אגב, חיזוק לראיית סלסטינה כסמל לכנסייה - "הזונה הזקנה"). ושוב חוזרים הדברים בהמשך:

קליסטו : כמה איפוא אתה מאשים אותי?
סמפרוניו : בכך שאתה כופף את כסדרו של הגבר לחוסר-שלמותה של אשה.
קליסטו : אשה? הוי, אדם גס-רוח! [אמור:] אלוהים, אלוהים! סמפרוניו : האמנם לאלוהים אתה חושב אותה? או שמא אתה מהלת?
קליסטו : כיצד, מהלת? אני חושב אותה לאלוהים, אני מכיר בה כבאלוהים, ואינני מאמין כי יש מישהו בלתי-בשמים, אף כי היא שוכנת כאן בינינו. (שם)

דברי הכפירה של קליסטו מציבים את ארוס במדרגה גבוהה מכריסטוס. יתר-על-כן, קליסטו מטהר את השמים מכל כוח עליון, ומציג את "אלוהיו", מליביאה, כיצור ארצי השוכן כאן "בינינו". אין איפוא בנמצא אלא העולם הזה, תשוקותיו, מפעליו והנאותיו. את תפקיד ההגנה על הדת שם רוחאס בפי הנבל המושחת סמפרוניו:

סמפרוניו : הא, הא, הא! שמעתם איזה ניאוף כלפי שמים?
קליסטו : ראתם איזה עוורון!
קליסטו : ממה אתה צוחק?
סמפרוניו : אני צוחק, כי לא הייתי מאמין, שאפשר להמציא חטא גרוע יותר מחטאם של אנשי סדום.
קליסטו : כיצד?
סמפרוניו : מפני שהללו עשו מעשים מגונים במלאכים לא-יודעים, ואילו אתה - היישר במי שאתה רואה כאלוהים. (שם)

לא רק בבדיחה גסה מגן סמפרוניו על הדת. הוא גם לובש ארשת חסודה של מאמץ מסור, המקונן על אבדן האמונה. הציניות שבדבריו מוחרפת, על ידי כך שהוא אומר אותם במנוולוג לעצמו - מצב בימתי, שבדרך-כלל פירושו כנות וגילוי-לב, וכאן הוא משמש להעמדת פנים ליצנית כלפי עצמו:

הה, אלוה נאדר, כמה נסתרות דרכיך! הלא ציווית על האיש כי ינטוש את אמו ואת אביו ויילך אחרי אשתו, ועכשיו הם מגדילים לעשות, ואף אותך הם טטישים.
דברי הכפירה של קליסטו קוצצו שנים רבות לאחר-מכן על ידי האינקוויזיציה. אילו היו הצנזורים דקי-תפיסה דיים (מה שאינם, בדרך כלל), היו צריכים לקצץ לא רק את דברי האדון אלא גם את דברי סמפרוניו. דבריו הצבועים מחללים שם שמים לא פחות, ואולי יותר, מאשר דברי הניאוף הישירים של אדוניו. יתר-על-כן, העובדה שהבעת המחאה על דברי הכפירה הפאגאנית של קליסטו מושמים בפיו של נבל ערמומי ומושחת זה, יש בה אפקט ציני חריף ועשיית פולחן מן המחאה עצמה.

אודת הזונה הזקנה

קטע מרכזי נוסף, שבו בוקעת תחושת-עולם פאגאנית, כלול בדבריו של המשרת האחר, פארמנו, כאשר הוא מתאר את סלסטינה כפעם הראשונה. הזקנה מתקרבת לביתו של קליסטו, ופארמנו מזהה אותה. לשאלת אדוניו, מי שם? הוא עונה:

פארמנו : אדוני, זהו סמפרוניו יחד עם זונה זקנה, מפורכסת כולה.
קליסטו : [נשיאו יודע כי פארמנו מזהה את סלסטינה]: שותק, שותק, ארוך שכמוך. זוהי דודתי. רוצן לפתח... [הוא מוסיף דברים במבוכה לעצמו].

פארמנו : מודעו אתה מייסר את עצמך, אדוני? החושב אתה כי השם שקראתי לזקנה זו הוא כצנינים לאזניה? אל תאמין בכך. היא משתבחת בשם זה, ממש כשם שתשתבח אתה אם יגידו: "קליסטו הוא אביר רבי-כשרון". נוסף לכך, זהו השם שבו מכנים אותה ובתואר זה היא ידועה רבים. אם בקרב מאה נשים תימצא ומישהו יגיד בעוברי: "זונה זקנה", בלי ספק תפנה היא מייד את ראשה ותענה בפנים שמחות. ככל המפגשים, החגיגות, החתופות, מסיבות הרעים, הלוויית, ובכל מקום שבני-אדם מתכנסים בו, שם הם מבלים בחברתה. אם ליד הכלבים תעבור, הם ינבחו את שמה; אם תימצא בקרבת הציפורים, הם לא ישרו שם אחר; בעובר ליד הבקר הוא יכיר את שמה בעייתו, ובהמת-הבית ינערו ויגידו: "זונה זקנה".

הצפדעים כביצה אינן מבטאות כל שם אחר. אם תעסר ליד הנפחים, בשמה יקראו פטישיהם; נגרים ועושי נשק, מתקני פרוסת הסוסים, חרשי נחושת, מעבדי צמר, וכל השולחים ידם במלאכה, מטילים שם זה לחלל האויר. הנגרים מזמרים אותו, סורקי החוטים סורקים אותו, העובדים כפרוס, בשדה, בכרם, בקצידי, מבלים עמו את יומם. המפסידים בקובה אומרים מייד שבחיו. כל שיש בו צליל, עושה ואומר את שמה באשר תלך... ומה עוד תבקש? אכן הפוגעת באכן אחרת, מייד היא נחנת קול ואימרת: "זונה זקנה".

קטע זה ניתן לקרוא בכמה רמות. ברמה של התחפושת, הוא אמור כביכול להעמיד את סלסטינה במקומה הנחות. העובדה שסלסטינה עצמה משתבחת בתואר "זונה זקנה" בא להחריף את הרושם של שחיתות מיודתיה: אפילו ערכיה מעוותים מיסודם. בדומה לכך, שיוכה של סלסטינה לעולמם של בני-אדם פחותים וחסרי כבוד, בעלי מלאכה ועובדי כפיים, ואף של בהמות וחיות הבית. אף הוא אמור לכאורה להוריד מערכה. וכמה מן הדוגמאות אף ניתנות לקריאה דו-משמעית: ("זונה!" כגיידוף שגור בין פחותי העם, "המטילים אותו לחלל האויר", כשם שעושים ברוגזם המפסידים בקובה).

אולם כל זה אינו אלא הסוואה דקה ביותר. למעשה, ומבחינה מהותית, קטע זה הוא המנון, אודת למה שמייצגת סלסטינה - כוח-טבע חופשי ורבי-עוצמה, עוצמת הארוס והאהבה המחלחלת בכל היקום ובכל יצוריו. זהו הכוח המקיים את העולם, את חיי האדם, את בעלי החיים - ואפילו בעולם הדומם הוא פועל ומפעם ככלו גלוס ונסתר. אם נשתחרר מן ההיקשר הנוצרי המתחפש ונקרא את הדברים ללא אירוניה, נמצא כאן את העוצמה הפיזית של המנון-טבע יווני. והנה, כח חיוני וקוסמי זה, האהבה הארצית, מוצג כאן בדמות ובתואר השלילי של "זונה זקנה". לא רק צורך ספרותי של הסוואה יש כאן, אלא גם הבעת דעה מהותית: זה מה שהתרבות הנוצרית עשתה לכוח הארוס והאהבה הפאגאני: עיוותה את טבעיותו והפכה אותו ל"זונה זקנה". שינוי ערכים זה - כולל הצורך להסתתר מאחוריו - הוא עצמו עיוות של הטבע והחיים הממשיים. התרבות הנוצרית לקחה את העוצמה הקוסמית שלכבודה נכתבה האודה שלפנינו, ובנסכה בה משמעות של חטא וכויון עשתה ממנה "זונה זקנה". אולם גם הדיפך קרה - באמצעות אמנותו של רוחאס. הביטוי "זונה זקנה" הולך ומאבד את משמעותו השלילית ככל שאנו מוסיפים לקרוא, ומתהפך בקטע הפיזי-אירוני שלפנינו לשם-נרדף לכוחות טבע פאגאניים, החורגים מן המוסר הנוצרי ומבטלים אותו.

קינתו של פלבריו

אחד משיאו הרטוריים של המחזה הוא קינתו של פלבריו, אביה האציל ועתיר-הנכסים של מליביאה. מבחינה דרמטית התמונה נראית "מודבקת" מעט. פלבריו נשאר ברקע במשך רוב המחזה; אך בתמונת הסיום הוא מופיע לפתע במרכז הבמה, ואנו רואים אותו בקינתו ובנפילתו הגאונית, כאילו היה הגיבור הטרגי האמיתי והסמוי לכל אורכו של המחזה. מבחינה צורנית-אסתטית יש כאן אולי פגם, אך מבחינה רעיונית זהו אחד הקטעים רבי המשמעות ב"סלסטינה", המגלה את תפיסת העולם הלא-יהודית ולא-נוצרית המפעמת במחזה.

קינתו של פלבריו היא כעין סיכום מורליסטי של העלילה ולקחיה ברוח הפילוסופיה והמוסר הקלאסיים. המשקפים על החבל ושינויותיה, על התפוכות הגורל ועל הסבל חסר-ההסבר שבעולם, ומודדים לעומתם את ערך החיים והמוות. בכל הנאום הארוך והנמלץ אין ביטוי לרגש נוצרי ואין בו אפילו אזכור אחד של שם

פאבלו פיקאסו. מתוך הסדרה סלסטניה

לתת טעם לחיים (שאפתנות שם, אהבה כאן). מתגלה התבל במלוא חוסר-משמעותה היסודי (גם "מקבת" אינו מחזה נוצרי).

אם יש בקריאת הסיום של פלבריו רמז לתלונת ישו על הצלב ("אלי אלי למה עזבתני"). הרי זה רמז הטרודוקסי. הזקן אינו פונה בתלונה אל אלוהים, אלא אל בתו. היא שנטשה אותו בעמק-הבכא. הבת תופסת את מקום האל כמקור היחיד המסוגל לתת לחייו של פלבריו טעם ותקווה. כיסוד הדברים טמונה כפירה, שאינה נופלת בחומרתה מזו שביטא קליסטו בראשית המחזה. למרות הבדלי העומק שבין שתי הדמויות, הרי אצל שניהם, האב והמאהב, מליביאה תופסת את תפקיד האל. כאשר אין מימד טרנצנדנטי לקיום העולם הזה, הרי אפשר שפרט מסוים מתוך העולם יקבל משמעות מטאפיסית ויתקדש בעיני אדם כיסוד חייו. זה לא רק פאגאניזם עיוני, אלא עבודת אלילים ממש. חשוב לראות, כי בקינתו של פלבריו נעלם יסוד צורני שליווה את המחזה לאורכו: ההתחפשות והאירוניה. למרות כמה רמזים דרמטיים, שוב אין כאן ביטויים אירוניים. הדבר מגביר את תחושת יציאת-הדופן של המערכה האחרונה. אבל הוא גם צורך פנימי שלה. קינה טרגית אינה מתיישבת עם אירוניה. פלבריו אינו יכול לדבר בלשון סגיינהור, כי הרושם הדרמטי של דבריו, והנסיין לבטא גדולה ואפילו שגב, אפשריים רק כתנאי שידבר מליבו, דברי אמת. גם מכחינה זו נופלות המסיכות במערכה האחרונה, ואנו זוכים להצצה רצינית לתוך עולמו של רוחאס עצמו.

שמעולם לא האמין באפשרותה. כל אושרו, כל משמעות חייו היו בעולם הזה - שבו "אסף כבוד, ירש הון, נטע עצים, בנה אניות" - ומעל לכל טיפח את ביתו היחידה, שבה נתמצו חייו, הישגיו, אהבתו, ושאר ממדי קיומו הארציים. עם היכרת בתו נכרתה משמעות חייו בעולם הזה - שהיא כל משמעותם - וברוח סטואית הוא מזמין אפוא את המוות לבוא במקום חיים שנתרוקנו מתוכו:

הו, תבל... תבל! רבים, רבים דיכרו כן... ותאירו את תכונותיך מפי השמועה; אך אני אספר כן מתוך ניסיון עצוב... בימי נעורי חשבתי כי סדר מסוים שולט כן ובמעשיך; היום, לאחר שחזיתי בהסדיוך לטוב ולרע, את נראית בעיני כמבוכן של טעויות, מדבר מאיים, משכן חיות רעות, משחק בני-אדם הסוככים כמעגל, אגם מלא סחיי... שדה-טרשים, כר שורץ נחשים, פרדס ללא פרי, מעיין של יגון, נהר של דמעות, ים של סבל, תקוות-שווא (vana esperanza), שמחה כוזבת... רבים נטשו אותך, מחשש פן תיטשי אותם; אבל הם עוד יקראו לעצמם מאושרים כראותם את הפרס שהענקת לזקן עצוב זה, בתמורה לשדותיך הרבים.

אין זו תמונה נוצרית, המציגה את התבל כפחותה ואפסית לעומת עולם אלוהי שמעבר לה; התבל היא כל מה שישנו. ובתור כזו היא "מבוכן של טעויות" ומדבר מטאפיסי. במצב זה, מה שעשוי לתת טעם לחיים הם הישגים, רגשות ומושאי-אהבה בתוך העולם; אך טלטלות-הגורל מאפסות גם את אלה, ואז נשאר האדם במערומיו המטאפיסיים בתוך עולם ריק.

"למה עזבתני בודד ועצוב בעמק-הבכא הזה?" (in hac lachrymarum valle, הלטינית במקור) - מסיים פלבריו את קינתו, ואת המחזה כולו. פסוק זה מסמל את מצבו העקרוני של האדם. העולם היה תמיד עמק-בכא, והאדם בו עזוב ובודד מעצם טבעו. אולם שאון חיי העולם, בכללם האהבה והשאיפות, מכסים על אמת זו או מדחיקים אותה לשולי התודעה. נחוץ זעזוע עצום בחייו של "משרת התבל" כדי להביא אמת זו למרכז תודעתו בהתגלות חריפה. וזה מה שקרה לפלבריו - המדבר עכשיו "מתוך נסיון עצוב", ולא עוד כפילוסוף עיוני. העולם מצטייר בעיניו בקווי הדמות שהיו לו מכבר - אבל עכשיו בצבעים חריפים עד לכאב, וכלי יכולת עוד להסיח את הדעת. מה שקורה לפלבריו מזכיר את מה שיקרה מאה שנה אחר-כך לגיבור טרגי ידוע יותר, מקבת: כאשר מסתלק הגורם הארצי האמור

אלוהים, של ישו, מריה, או כל גיבור נוצרי (או יהודי) אחר. היו שנאום פלבריו הזכיר להם נביא יהודי, או את איוב; אבל הדמיון הוא שטחי. אין אצל פלבריו גם שום תוכן יהודי. אם זהו "איוב", הריהו איוב חסר אמונה, שאינו מוצא נחמה באלוהי מיסתורי הקורא מן הסערה, או בצדק אלוהי סמוי. להיפך, התבל נשארת בעיניו מעורטלת מכל משמעות עד לנקודת הסוף. אשר לנביאים, פלבריו עשוי לדמות להם רק באופן צורני - על-ידי הפאתוס המפעם כדבריו, או הרגעים שבהם הוא מתקרב למה שאפשר לכנותו שגב: אבל בגוף הדברים ישנו הבדל תהומי. פלבריו אינו מקונן על גורלו של עם חוטא, ולא על זניחת אלוהים והפרת בריתו. הוא מקונן על גורלו האישי, האינטימי ביותר: מות בתו האהובה, ובשל כך - התרוקנות חייו מכל ערך. למושא קינתו של פלבריו אין ולא כלום עם האלוהים בשמים או עת בני-עמו על הארץ. כל מה שקיים הוא יחסו שלו, האישי, אל משהו (או מישוהו) פרטי בעולם הזה. ערך-החיים תלוי כאן לגמרי בגודל האינדיווידואלי, או בקשר הנפשי אל דמות פרטית מסוימת בתוך העולם. פלבריו יוצא בכך מן העולם הנוצרי והיהודי כאחד. שכן רק בעולם שאין בו חסד אלוהי ולא משמעות טרנסצנדנטית יכולים החיים להתרוקן לגמרי בגלל אירוע אישי-טרגי כמו מות הבת, שכולו אירוע שבעולם הזה. גם העולם הבא אינו מנחם ואינו מפחיד את פלבריו, כי הפרספקטיווה שלו אינה קיימת. בדומה לכך (כפי שהעידו מבקרים רבים), פלבריו גם אינו חושב לבחור לחטא את העובדה שנטלה את חייה כמו ידיה. איבוד-לדעת עשוי דווקא למצוא צידוק בתפיסה סטואית-אלילית, ואפילו להצטייר באור של גבורה ושגב בנסיבות של התרוקנות החיים מערכם; בעוד בשביל היהדות והנצרות זהו חטא לא-יכופר. קינתו הגדולה של פלבריו אינה מופנית אל אלוהים. "הו, גורל!", הוא זועק. "הו חיים מלאי חרדות...", "הו תבל תבל!", "הו האהבה, האהבה", כל אלו הרעו לו ועליהם תלונתו. לא ישו, לא השגחה עליונה, לא רשות אלוהית אחראית לסבלו, אלא דרך העולם הזה, כמות שהוא, עולם הקיים ותו לו, שפלבריו למד להכירו מתוך גורל אישי ומתוך פסימיות שהתגלגלה בריאליזם. אין הוא מתלונן על העדר גאולה מטאפיסית. מפני

ח'כמת' פלד:

מי אפה 3 אשיוויון

התביעות האלה, הלכה למעשה, מחייבות מתן אוטונומיה למיעוט הלאומי הפלסטיני (בארצות-הברית, בבריטניה ובצרפת) כפי שנהוג במדינות המערב הדמוקרטיות וכפי שהדברים חרותים, כדוקטרינה מפורשת, בתורת המדינה הקומוניסטית. אוטונומיה בתחומי החינוך, חיי התרבות וחיי הרוח, כמו גם בניהול הרשויות המקומיות ובבחירת נציגות לאומית מוכרת.

ההכרה באזרחים הפלסטינים כמיעוט לאומי תיתן, כמובן מאליו, לגיטימציה לקשרים שבין הפלסטינים בישראל ובני עמם שמחוץ לישראל. היעלה מישהו בדעתו לשלול את זכותם של יהודים בארצות-הברית, לדוגמה, לקיים קשרים עם היהודים בישראל?! ההכרה בזכותם של הפלסטינים מישראל לקיים קשרים עם יתר בני עמם מעוגנת במגילת זכויות האדם ומגלמת את אחת מזכויות האזרח הבסיסיות במדינה דמוקרטית.

כאזרח יש לפלסטיני בישראל זכויות נוספות, כמו הזכות שלא להיות מקופח ומפלה בגין השתייכותו למיעוט לאומי; הזכות לבחור לכנסת את בני עמו, לשבת על כס המשפט, לשרת בצמרת הפקידות הממשלתית ולכהן בהנהלות של חברות ממשלתיות. זוהי, כמובן, רשימה חלקית.

כידוע, לא זה המצב השורר בישראל. הפלסטינים אזרחי ישראל מקיפחים ומופלים כמעט בכל תחום מתחומי החיים: בחקלאות ובתעשייה, בחינוך ובהוראה ובמה לא. די לראות את מפת איזורי הפיתוח, כדי לגלות את הזדון שהושקע בתיחום האיזורים: קווי עקלתון מוציאים את היישובים הערביים אל מחוץ לתחומי הפיתוח; קווי אפלייה ברורים לעין.

ממשלות-ישראל כולן מסרבות להכיר בכך, שהאזרחים הערביים הם גם בני מיעוט לאומי פלסטיני; הן מנהלות מדיניות קבועה של קיפוח ואפליה ומנציחות את המתח בין יהודים וערבים. אף לא ממשלה אחת השכילה להבין כי הניכור שבין האזרחים הפלסטינים לבין המדינה אינו רק בעיה של המיעוט הפלסטיני אלא גם בעיה של הרוב היהודי.

לכן, סיסמת השיוויון של הרשימה המתקדמת לשלום אינה עניין של מה-בכך; זוהי אבן-פינה לכינונה של ישראל אחרת, ישראל דמוקרטית, מדינה של כל אזרחיה, יהודים כערבים, ערבים כיהודים.

הרשימה המתקדמת לשלום נאבקה לביטול כל צורות הקיפוח וכל אופני האפלייה מהם סובלים האזרחים הערביים במדינה; אולם היא נאבקה גם על דבר נוסף, המייחד אותה ומבדיל אותה מכל יתר המפלגות - על כך שהאזרחים הערביים, ככלל וכציבור, ראויים להכרה כמיעוט לאומי; מיעוט לאומי פלסטיני.

על כך - יותר מאשר על פגישותינו עם ראשי אש"ף - יצא עלינו הזעם, שהוביל לנסיגות חוזרים ונישנים לפסול אותנו ולסלקנו מן הזירה הפוליטית. גם בקרב אלה המתיימרים להגן על אזרחי-ישראל הערביים ולתבוע את זכויותיהם כפרטים רב עלינו הכעס. ראו רצ, ראו מפ"ם. אפילו רק"ח אינה מעזה לתבוע הכרה בציבור הערבי כמיעוט לאומי פלסטיני.

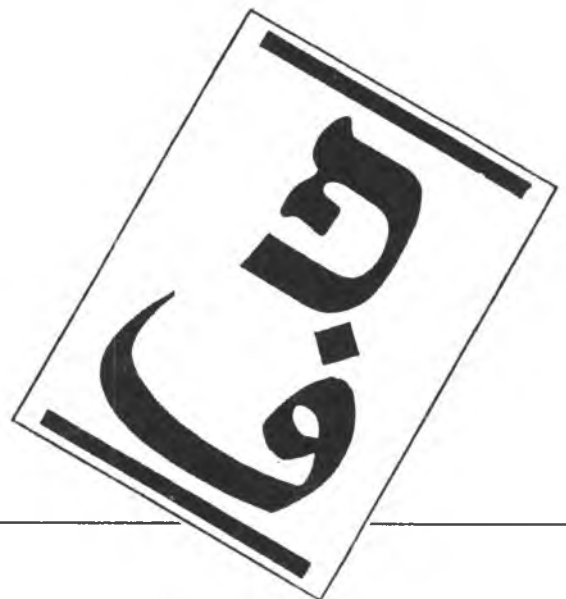
מאז הקמת המדינה נוהגים לתאר את הפלסטינים אזרחי-ישראל כ"בני מיעוטים", חסרי-זהות. אך מזה יותר מעשרים שנה, מאז מלחמת ששת הימים, מודאגים ה"מומחים" של המינסד מתהליך הקרוי בפיהם "פלסטיניזציה". משמע, הציבור הזה היה מלכתחילה חסר זהות לאומית, ורק בתוקף נסיבות הזמן החלה להתעורר בקירבו תודעה פלסטינית. מחשבת-כסל, המעידה על דלותם של המומחים-כביכול ולא על הציבור הפלסטיני במדינה.

מדינת-ישראל קמה במלחמת העצמאות, פרי העימות בין התנועה הציונית והעם הערבי הפלסטיני. הערבים שנשארו במדינה היו ונותרו פלסטינים; אך בהיעדר מנהיגות מגובשת ותחת עולו של המימשל הצבאי, שהיה נהוג עד אמצע שנות השישים, ניתן רק ביטוי מצומצם לזהותם הלאומית - בעיקר בשירה, בספרות ובהווי החיים. כעבור שנים, כאשר בגר דור חדש, שהיה משוחרר מפחדים ומנוסה באורחותיה של חברה פתוחה, התחזקו והתרבו ביטויי התודעה הלאומית בקרב האזרחים הערביים, בני המיעוט הפלסטיני. בני הדור החדש מודעים להבטחות הגלומות בהכרזת העצמאות ומכירים את עקרונות החוק הבינלאומי, המעניקים זכויות מוגדרות היטב למיעוטים לאומיים ואתניים בכל אתר ואתר. עכשיו הם תובעים מן המדינה, שתמלא את התחייבויותיה - הן על-פי הכרזת העצמאות והן על-פי החוק הבינלאומי - ואנו, ברשימה המתקדמת לשלום, לא מגמגמים: תמיכתנו בתביעות אלה איתנה וברורה.

הרשימה המתקדמת לשלום

القائمة التّقدّمِيّة للسلام

מטה הבחירות: טל' 662457, 03-659474, ת"ד 31109, ת"א
חשבון בנק: 184855, בנק הפועלים, סניף המאספים 510 ת"א

אשה מתוחה ולפניה שלוחים מעלה, יוצרת גשר הקושר את הגזע ועלוות הגוף, מהווה מגש טבעי, יורד ועולה, מצביע על מכמניה, מצייר הזדקרות זויות מופשטות. אשה מודעת לעצמיותה הגופנית, מפנה רוחה לקול מקצבים פנימיים, מרוכזת בצליל שהפיח רוח ממוקדת בתוכה.

מאוחר יותר - שמוטה, מהרהרת כמה שכבר אינו, אולי בכתולין שהפיחו לבלוב אברים מאורכים, חובקים בעדנה ערגה לא ידועה, מתעוררים ככינוס ראשוני של להט מבטי

צובע משקופים

דורון בר-אדון

לוקח קופסה של צבע אדום 96, מברשת, סמרטוט, נייר זכוכית, מוזג טרפנטין לקופסה ריקה, הולך לצבע משקופים. עכשיו אמצע הקיץ, זמן טוב. משייף את תיקוני העץ שביצעתי אתמול בסבלנות, פותח את הקופסה בחולץ מיכסים מנופי, מתחיל במלאכת הצביעה.

מה אתה עושה עכשיו? - חולפת שאלה בראשי - צובע משקופים. משמר את הבנין. משמר את הקופסה שכתוכה מתקיים הבית. הבית שהוא אנחנו - בני-הבית. הבנין שהוא המקיף - הגבולות של הבית. ובעצם, הגבולות של בני הבית.

הנה אני צובע עכשיו משקוף ועוד משקוף. צבע אדום 96. צבע חי. צבע דם. מזכיר לי את הירוק הבהוק בשני גוונים שאבא היה נוהג לצבוע בו את המשקופים והתריסים של הדירה שלנו ב"טירת העמק", בית-בלומנפלד, עמק-זרעאל. עשרות שנים. ימים

מוזות

מדור לאמנות ■ המדרשה להכשרת מורים לאמנות ■ העורכת: דורית קדר

מצבי נפש פיסול של אורה שפרלינג

מבוא:

דורית קדר

אשה כמוטו, אס־טיפוס, גורם נקבי, אדמה מתעברת, יולדת, אלת עץ, אלת אבן, פורה, גופה עשוי בקעים ותללית, שקעים ופירצות. חומר על עורקיו, נימי צבעו, רזי צורניות מהותית - משתעבד לקווי גופה, הופך לחלק מישותה. נעדרת שלמות גופנית, אבריה כרותים, מרומזים, פניה כלוח שלא חרטו בו תווים. חסר־פיזי המורה על מלאות ריגושית, תמצות תנוחות הגוף, הבעתיות בחומר כמקבילה למצבי חישה.

גוף ונפש, אשה וחומר, מוחשי ומופשט מכונסים באחידות פיסולית. רוח האם לילדה, ירכיה ובטנה מלאות חווית הילודה, לוח פניה מרוכז בפריה. אשה שיישית כנועה, קורסת על ברכיה העבות, שדיה מתכופפים אל איזור הבטן, כפות ידיה אסורות לפניים, צואר מתוח אל השמיים תומך בגולת הפנים שאינם רואים תוחלת. אולי זה השלב שלאחר השקיעה אל מאווי עצמיותה, הרגליים מתכווצות, ראש וזרועות נעלמים בתוך עוברות־תנוחה מופנמת, מעגל של תהייה כדבר ההנגדה בין רצון לאי־קיום לבין מוחשיותה ונוכחותה של המסה באפור.

אשה ככמיהה, שכובה על צידה, בטנה רפויה, שדיה במוכנות, זרועות, שפעימות האקסטזה בלעז והעלימו, רק על מנת להעצים הבעה מתאווה.

אורה שפרלינג: כמיהה

וכשאני שב ומהרהר ברישום ובציור ובניתוק הזה מהם שקרה לי היום, אינני מגיע לכלל הבנה כמה שקורה. חש כמי שמטפס על מרזב חלקלק, נופל פעם אחר פעם ונחבט בקרקע.

שהרי גם הציור כשלעצמו הוא בית מורכב. יש בו את צד הבניין ויש בו את צד הבית. יש בו את צד הקליפה הגלויה, הכמותית, ההספקית, המרשימה, ויש בו את צד העשייה הסמוייה, המחילתית, הנפשית, המתלבטת. בשני הצדדים יש התחלה - אמצע - סוף, לשניהם ישנה צורה, לשניהם ישנה מהות. האחד, הקליפתי, מתחכך במציאות, כוטה, נלחם, גס-רוח לפעמים ושפתן. השני, הבתוכי, נחבא אל הכלים, מהורהר, שרוי בפנינתו, אישי, כמעט מאבד את עצמו לדעת.

והנה כבדרך פלא, כמו אצל סוסו הקטוע של הברון מינכאוון, המליאות הפכה היום לריק, כמין פעמון נע ונד ללא עינבל. דממה טעונה בצפייה.

היד איננה חדלה מלצבוע משקופים וההרהורים חוזרים אל מעשה הציור שנזנח. אפשר עכשיו בקלות יתרה להאשים את ריק התקופה: תקופה ללא אל, חסרת השראה ושאר-רוח.

קשה יותר לקחת אחריות על הריק האישי: ריק שהוא חוסר הכרעה פנימית, חוסר קשר אל האינטימיות, חוסר קשר אל עצמך. ריק שהוא העדר נקיטת עמדה מובהקת. ריק שהוא אי-העדפה של דימוי אחד על פני מישנהו, צורה אחת על פני צורה אחרת, צבע אחד על פני צבע שונה, חפץ אחד על פני זולתו, מיחבר אחד על פני מיחבר היפוכי. העדפה שאדם עושה בהכרח כשהוא בורח מאש לזהות, מקור מקפיא או מכמעט-תאונה.

דודן ברי-אדון: מתוך סדרת "אבא"

עכשיו אני צובע את המשקוף האחרון. הצבע האדום 96 הולך וכלה בקופסה. ידיי מתפקדות נאמנה, מברישות את הצבע הלך ושוב במקצב אחיד. מטשטשות את עקבות המכחול, מחזירות את הצבע לפינות המשקופים בשכבה לא עבה מדי. כאן ה"אני" האמנותי מתייחד בשאיפתו להיעלם. ברצונו להסתוות. כמו זיקית. תהליך ממזרי ומנהה כאחד. הגשם הקרוב לא יצליח עכשיו לחדור ולהביא את הרקב. עבודה מועילה. אין מה לדבר - כל הכבוד!

עוד מעט אעלה על הגג ואצבע את הכרטיס המהדקים את לוחות האסכסט בצבע "אנטי-רסט". שלא יחלידו ברוחות הים המלוחות. שלא יפקירו את לוחות הגג. עבודה קטנה והכרחית. נובעת רק מן הנחון ביותר. מן הצורך שבמציאות הבניינית שלא ניתן לוויכוח. עבודה מכוונת בדיוק לתכליתה. משמרת ומשפרת את הבניין. בניין שהוא המקף של הבית.

דודן ברי-אדון: מתוך סדרת "אבא"

רחוקים. האדום של כאן שמשלים את הירוק של שם לכלל הרמוניה שבזיכרון. כשאני מתקדם עכשיו בצביעה - קופסת הבניין נראית יפה יותר. היא תהיה גם עמידה יותר בפני הגשמים ובפני הרקב שעשוי לבוא בעקבותם. הבוקר, בסדנה שלמטה ניסיתי לרשום משהו - רישומי התבוננות. רשמתי כמה עצמים דוממים מיקריים שהזדקרו לפני - צנצנת מכחולים, משור, קצה של שולחן. מטלית ספוגת צבעים יבשים. סכין עירבוב, קופסת מישחה חתומה, מיכל פלסטיק מלא בטרפנטין. לפתע עלה ובה כי פיהוק. עייפות מזוהר. ניתוק בלתי מוסבר מתהליך הציור. התרחקות לא צפויה ממעשה ההתבוננות. סקרנות מתפוגגת. שמחה דועכת. אדישות לעניין המיחבר הרישומי. ידירי הציירים זנחוני הפעם, כשמורנדי המעודד תמיד עזב אותי לאנחות וגם ג'אקומטי יצא מן החדר. סזאן הביט בי במבטו הישיר, קרץ לי מעטיפת ספרו הניצב בארון הספרים. ניסיתי להבין את פשר מפל המתח שהתחולל בי ולא הצלחתי. שהרי ציור נופי-הפנים היה לי זה מכבר למקור חוריה נעימה. ארגון הדחיסות לכלל מבנה צורני מהווה היה תמיד אתגר מפרה. ואילו היום חשתי לפתע ריקנות ממשמעות ומטעם. וכך, הצורך בצביעת המשקופים הפך בקלות למוצא של כבוד מן המצוקה.

הנה אני ממשיך עכשיו וצובע. משקוף ועוד משקוף. הטחח מברשת ועוד הטחח. עבודת צביעה מיקצבית שהיא נעימה לי עכשיו יותר מהצביעה המחייבת של הציור. "הציור" שאמור לזרום מן הגעגוע המרומז אל מימוש הדימוי, מן הדחף לזרוח אל השאיפה לשותח עם הזולת, לדבר אל העולם, לספר על עצמך, לדבר על החיים. התהליך המלווה ב"כף" אבל כרוך גם בעול מחייב. כרוך בתחושה בלתי-אמצעית אבל גם במחשבה אחראית. כבדיקה בלתי פוסקת של הזיוף האפשרי ושל הפזילה אל הידענות המוגזמת. מלווה בחיפוש מתמיד אחרי החמישים ואחד אחוז האמורים להיות שלך. ובעצם - אחרי האחוז הבודד. שואף למיצוי הגעגוע המתמיד אל האינטימיות. אל הפינה משלך.

עכשיו אני טובל את המברשת בטרפנטין המינרלי המדיף את ריחו המיוחד, מנגב קצת בסמרטוט ושוב טובל בצבע, ממשיך בתנועות קצובות. השכבה החדשה מאחדת את השכבות הישנות עם האזורים המשופשפים בנייר הזוכית בתהליך הפוך מהתהליך האמנותי. כאן המברשת הצובעת מבקשת אחר הסתרה והאחזה, ואילו שם - המכחול המצייר מבקש שקיפות גלויה ורגישות. מה שכאן תחום מעצם טבעו הארכיטקטוני - קיר לבן, קצה משקוף, תחילת חלון - בציור מבקש פיתוח ותחום רצוני. שהרי "הפורמט" הציורי איננו מוכן מאליו - עליך לתחום אותו. מפני-כך כנראה נעימה לי עכשיו מלאכת הצביעה השיגרתית הזאת. נוח לי שאינני חייב בהגדרת הדימוי. טוב לי בהגבלות ה"פורמט" הנתון. כך אני חופשי להשתמש בהנחות מכחול פתוחות, בעלות "קאליגרפיה" מיקצבית כפופה למטרה ברורה. כאן אני היוצר ואני הקהל ואני המבקר בו בזמן. רק הקיר עוצר אותי. רק קצה המשקוף. רק תחילת החלון. מה גם שזאת עבודה מועילה. ללא כל ספק. עבודה שאיננה שנויה במחלוקת. עבודה של "כל הכבוד!"

דודון בראדון: מתוך סדרת "אבא"

אמן, מקום וזמן - רבי-שיח

מוזיאון ינקו-דאדא,

עיין-הוד.

משתתפים: ד"ר גילה בלס;
דוד וקשטיין, ד"ר גדעון עפרת.
מנחה: מני פאר.

גילה בלס: השאלה באמת קשה מפני שאי-אפשר להיאחז בה. אי-אפשר לדבר על זמן ומקום ברגע מסויים או על זמן ומקום היום, בפרספקטיבה היסטורית קרובה קדימה. כפי שאני מבינה את הדברים כל יצירת אמנות, לא רק הפלסטית, היא יצירה שקשורה לזמן ולמקום, מעצם היות היוצר שייך לזמן ולמקום מסויים. היוצר מכניס לתוך יצירתו מערך מורכב ועשיר של אלמנטים. הוא מכניס את עצמו - את מה שהוא מביא איתו מלידה. ואת מה שרכש במשך שנים של חינוך, לימוד ועבודה. ה"עצמי" הזה מורכב גם במידה לא מבוטלת ובפרופורציה משתנה מאמן אחד לשני - ממרכיבים של זמן ומקום. האמן איננו תלוש. הוא פרי חברה מסוימת אליה הוא שייך. גם כשהוא מצייר ציור מופשט, הוא שייך לזמן ולמקום, ובדרך זו או אחרת נותן להם ביטוי. מדובר בזמן ובמקום היסטוריים, תרבותיים. אפילו אמנים שטענו - בתקופות מסוימות - ל"אמנות לשם אמנות", או אחרים שראו את עצמם כשרויים באיזה מגדל-שן או כאיזו שהיא אטמוספירה גבוהה וקפואה, מעל לזמן ולמקום כמו, למשל: ואן דרבורג; גם הם היו תולדה ופרי של הזמן והמקום שבתוכם הם פעלו. הראייה ההיסטורית מאפשרת לנו לומר את הדברים האלה באופן די ברור.

מכאן הקביעה הכללית שאי-אפשר לראות את האמן במנותק מזמנו ומקומו, והיצירה היא האופן בו הוא משקף אותם על-פי דרכו ואישיותו.

יש להבדיל בין עניין כללי זה, התקף לגבי כל סוג של אמנות, לבין ההתייחסות המכוונת של אמן לאירועים מסויים המתרחשים בתקופה מסוימת בה הוא חי ופועל. זהו זמן מסוג אחר. זוהי התייחסות שיש בה קביעת עמדה. בכדי לדייק אומר: יש שתי פנים לעניין זה - הפן האחד - היותו של האמן חלק מזמן, מקום ותרבות של זמן/מקום. הפן השני - התייחסותו המכוונת של האמן לאירועים מסויים, התרחשויות ודברים מקומיים או להיפך.

צריך לראות את שני הדברים גם בצורותיהם הנפרדות וגם בחדירותיהם ההדדיות. בפן הראשון הנזכר ההתייחסות היא למה שמכונה בתולדות האמנות ה"צייטגייסט" - "רוח-הזמן".

דוגמאות: ג'וקה מצייר את זוועות המלחמה, בציורים ובתחריטים. מתחת לאחד התחריטים הוא כותב: "אני ראיתי זאת". זו סיסמא, עדות. "אני ראיתי זאת" עם התחושה הברורה שהוא אינו יכול להישאר אדיש לאחר שראה מה שראה. ישנו סיפור, שמספר אחד הביורגרמים המוקדמים של ג'וקה, על-כך שהגנן שלו, שאל אותו: "אדון ג'וקה מדוע אתה מצייר דברים ברברים שכל-אדם יודע? ג'וקה ענה: "אני מצייר זאת כדי שלא תהיה יותר ברבריות כזו". כאן קיימים שני הדברים: העדות והרצון להשפיע ולמנוע. וזה מזכיר לי את ארדון. כשהוא התחיל לצייר את הטריפטיכונים הגדולים על השואה הוא השתמש באימרה הזו של ג'וקה, בכדי להצדיק את עבודתו שלו. הוא טען אז: "אני, כמו ג'וקה, רוצה להשאיר עדות. לומר: 'אני ראיתי זאת'". במובן זה שימש ג'וקה סמל ודוגמא גם לאמנים אחרים שבאו אחריו, כמו קורבה, פיקאסו ועוד.

גדעון עפרת: לעניות דעתי, מושג זמן ומקום או מה שנקרא "מקומיות וזמניות באמנות" הם מושגים נזילים מאד. הם, בעת ובעונה אחת, רחבים וטוטאליים ביותר, ובאותו זמן גם פריטיקולאריים, אינטימיים ואישיים ביותר. למה כוונתי? באותה מידה של רלוונטיות עקרונית אפשר לייחס למושג המקומיות את מושג החלל - חלל ראשו של האמן ורלוונטיות גופנית. גם זה סוג של מקום. שלא לדבר על הסטודיו של האמן, האור שבו הוא עובד (ניאון או חלקן) ומה קורה במבט דרך החלון אל החצר או אל הבתים הקרובים בחוץ או המבט אל גגות העיר רמת-גן...

מושג המקומיות הולך ומתרחב מן האיש-הפנימי, חללי-מושגי (למשל: כשרפי לביא כותב "ראש" וזה הראש שלו והכתובת שלו) והוא יכול לנוע אל מקומיות במובן הבנאלי של דימויים ארץ-ישראליים, נופים של המקום, אדמה, אור מקומי וכו'. המושג ימשיך הלאה ללא מעצור וגבולות. אין לעצור מקומיות, היא לא נסגרת בשדה-התעופה לוד. באותה מידה מדברים על "מזרח תיכונית" ו"מסופוטמיות" ו"כנעניות" שמגיעה, בעצם, עד להודו וליפן... זהו אס-כ"ן מושג נזיל, שבאופן פרדוקסאלי הוא אפילו

אוניברסלי, אם מרחיבים את המקומיות לרלוונטיות של אמן למיידיות, לסביבתו המיידית ולעולם שבו הוא חי.

מה בקשר לזמן? הזמן הוא הזמן שבו אני יוצר, אבל הוא גם ה"צייטגייסט" - הזמן התרבותי וגם הזמן של תולדות-האמנות.

איפה מתחיל האי-סתמי בסיפור הזה? האי-סתמי והמעניין באמנות, לפי דעתי, הוא בגבולות של מקום וזמן שאמנים שונים מציבים לעצמם.

עובדה - יש אמנים שנועלים את עצמם בזמן עבר מסויים (כמו שאנו מכירים בהקשר לחווייה הרנסנסית-הומניסטית). אמנים אחרים, מודרניים, נועלים את עצמם לזמן עתיד אוטופיסטי מסויים. אמנים אימפרסיוניסטים עסקו בזמן הרגע המידי, ואמנים מגוייסים מסויים התרכזו לחלופין ב"חוויות 48", מלחמה, עליה וכו'. יש שתייחסו לזמן פנימי, סוריאליסטי, חלומי (כמו דה-קיריקו וחבריו) ויש, אחרים - לזמן קונקרטי של "אני הייתי שם".

זהו "הזמן הפנימי" שיוצר את תולדות-האמנות ושמחייב את המתבוננים ביצירות אמנות. אם מישוהו בחר בזמן "פנימי", "עתיד", "הרגע" וכו' - זהו דבר שמחייב את הצופה כקריטריון רלוונטי בהתבוננות ביצירה. כדי להביט נכון ביצירה, יש לדעת את מושגי-הזמן והמקום הרלוונטיים בהקשר לה.

מושגים אלה הם, באופן עקרוני, פתוחים ונזילים. אתה רשאי לבוא ליצירה של ינקו או של מישוהו אחר בתביעות אוניברסליות, לזמן נצחי, ויצירה כמושג הקלאסי נמדדת באמת ביכולתה לעמוד במושגים של "על-מקום" ו"על-זמן".

יחד-עם-זאת, רלוונטי באותה מידה להתייחס במושגים של "הרגע הזה": ינקו עולה ב-1941 לארץ ישראל. איך הוא רואה את הערבים, את ישראל?

במתח הזה של מקום וזמן פתוחים ומקום וזמן סגורים ומצומצמים, במרווח הזה, בתנועת המוטלת הזו ישנם ככל-זאת חוקים המתחייבים לאור המחויבות של האמנים בזמנים ובמקומות שונים למושגי-זמן ומקום כאלה ואחרים.

דוד וקשטיין: העומס גדול לא רק ברמת החומר ש"נופל" עלי כאמן ובבחירה שאני עושה. אני מודע לכך שיש לידי גם תקשורת. כלומר שבניית-הזיכרון והעמדת דבר כנספג לטווח-ארוך או מידי מועבר בעשרות כלים ואמצעים.

ברור לי שאני צריך לבחור בכלים שמשך הזמן והחדירה שלהם בניגוד לפלקט הוא לאורך זמן. אני יודע שאם אני רוצה להיות חדר ומשפיע עלי להתרחק מפלקטיות. אמן עכשווי חיב לסגל לעצמו מעגלים של דיבור לצד עבודתו. ואני מדבר בזה על המתכון שלי למעבר ההווייה העכשווית, עם כל החומרים שמתפוצצים סביבי, עם הקולנוע. הטלוויזיה והתקשורת. גם אני נמצא בתחרות ורוצה להשפיע. לכן אני חייב לעמוד ליד הצינור הזה שמפיק את המעשה. בציור - המוצר לבדו איננו מספיק.

במקרה של קבוצת "רגע", אליה אני משתייך, יש פיתרון של מאבק, של אמנים בעלי עניין במעורבות ואמונה ביכולת להשפיע. כמעגלים אלה יש תקשורת. שיווק וכוח, אלמנטים שאינם קשורים רק לאמנות, למכחול וליצירה בסטודיו.

מני פאר: לגביך ציור טוב צריך גם לשדר טוב? ☐

דוד וקשטיין: זה הרבה יותר מסובך...

גדעון עפרת: אני מאמין ב"צייטגייסט". הרי לא מדובר בסוף שנות ה-60 וראשית שנות ה-70, כשאופטימיות של נעורים ואידיליה תמימה של שינוי עולם שררה בעולם. האמנות ניסתה אז לצאת לרחוב ולעיתונים, להיות יותר חיה מן החיים ויותר פלקטית מפלקטים. גילה ואלים איפיינו את "בצלאל". ב-1988 אנחנו חיים עם המסקנות. האמנים יצאו לחיים, אולם, החיים בלעו או שיתקו אותם. כעת מסתמנת השיבה המקודשת אל הסטודיו, הציור והצבע, אל אמנות המודעת לציטוטים, מיתוסים ואיקונוגרפיות... ההכרה הזו היא משמעותית כי היא ההודאה בכך שהאמנות המגויסת היא, נוסח ה"גרניקה" או ינקו משנת 1948, לא תצלח בעולם של מסחר, שחיקה, השתנויות ומכות תרבותיות. האמנות כלאה בתוכם. לאמנות בסוף שנות ה-80 אין את האופציה האמיתית להיות מגויסת, פלקטי וכו'. אפילו באמני "רגע" (שהם אולי המגויסים ביותר כרגע. באמנות הישראלית, בהקשר לזמן ומקום עכשיו) ניתן לראות זאת. יורם קופרמניץ נעשה יותר ויותר מופשט, חומרי ורב-משמעי. אצל דוד וקשטיין המגן-דוד הופך למגן-דוד וקשטיין... האמנות הופכת למורכבת ואישית יותר. מושגי המקום והזמן של סוף שנות ה-80 הם מורכבים מאד. אמן יכול לדבר על מקום וזמן אחר ולהתכוון - מטאפורית - לכאן ולעכשיו.

דוד וקשטיין: מתוך סדרת "אבא"

דוד וקשטיין: ההתגייסות היום חייבת להיות מאד מתוחכמת. לשים היום גדר תיל עם ליד ערבי זורק אבן זו אמירה בלתי-אפשרית בתוך מורכבות השפה והקהל שאליו אני פונה. גילה בלס: אני חושבת שאנחנו גולשים לפרטים. יש דברים כלליים ועקרוניים שאותם חייבים להבהיר. אינני מקבלת את עמדת גדעון עפרת שאמן "ננעל" על זמן. אמן איננו "ננעל" הוא שייך לזמן. גם האופן שבו הוא "ננעל" על דברים מסוימים זו תולדה של הזמן והמקום. לגבי מקום, בסוגריים, אני חושבת שאנו הארץ היחידה המדברת על מקום במשמעות של מהות וזהות. האדם על-כל-פנים חי את זמנו.

בקשר לעניין התקשורת שוקשטיין מעלה - זהו אחד מהדברים האופייניים ביותר לזמננו. אמן של היום על רקע התקשורת הקיימת, אינו יכול לצייר בשום-פנים-ואופן כמו גויה, פיקאסו או כל מישהו אחר בתקופה אחרת. הוא עומד בפני בעיות מסוג אחר לגמרי. תערוכת צילומי עתונות שהוצגה בגלריה בת"א העבירה לקהל מסר בצורה ישירה, חזקה וברורה יותר מכל מה שאמן ציור עושה כאן. אמנים לא יכולים ולא צריכים להתחרות על רמת האינפורמציה עם התקשורת. אמירתם צריכה להיות אחרת.

התייחסותו של האמן למציאות הפוליטית-חברתית כיום היא בהחלט עניין של החלטה אישית ואמנותית. הוא יכול לבחור לבטא את זה לאו דוקא באמנות, אלא בדרכים אחרות, ויכול להיות גם שיעביר זאת באמצעות אמנותו ואז יעשה זאת בדרך של צורה מורכבת מאד. אז כמובן קיימת בעיית התקשורת עם הקהל, הפער שבין אמן-קהל. אבל פער זה קיים היה גם בזמן ה"גרניקה".

ב-1870, בזמן מלחמת פרוסיה-צרפת, יצא קורבה במכתב גלוי אל האמנים הגרמנים שהכיר. הוא פנה אליהם בבקשה למתן דוגמה על-ידם להפסקת המלחמה, ואחר-כך הוא

מזיע שם הקמת מונומנט לשלום: "ניקה את התותחים שלכם ושלנו ונתיך אותם"... האם הוא רחוק בקונצפציה זו שלו מזו של יגאל תומרקין? גם פיקאסו אמר בשעתו, בהקשר ל"גרניקה", כי "הציור לא נוצר כדי לקשט דירות. זהו כלי מלחמה אופנסיבי ורפנסיבי נגד האויב."

דוד וקשטיין: כמו כל דבר מורכב, ישנן בעבודתי כמה קליפות - לקליפה הראשונה יש תפקיד משלה, והיא גוררת אחריה את השניה וכו', ובסוף כל הקליפות ישנה דמעה. אבל בעבודתי אני מתכוון לכל השלבים, לכל המבנה ולא רק לדמעה. אני לא מתחרה בעתונאים ובצלמים, אני פונה לסוג מסוימים של קהל ואני רוצה שקהל זה יקשיב לי בשקט ולאורך זמן.

גילה בלס: ישנה תפיסת הזמן והמקום המקבילה לזמן בו חיים, ויש תפיסת זמן ומקום בטרנספסקטיבה. את ציירי "אופקים חדשים" האשימו בכך שלא היו שייכים למקום. איש לא האשים אותם כאי-שייכות לזמן. הסיסמה הגדולה שלהם היתה - "להיות שייכים לזמן", במובן הרחב והאוניברסלי של המלה, הם הבינו זאת כמובן של להיות שייכים לזמן המודרני ולתפישות החדשות באמנות. הם הרגישו שתפיסת המקום, על-פי הבנת בני-זמנם לא הולמת יותר ולא מתיישרת עם המושגים שלהם. בדעבד, ניתן לראות שהם שיקפו את תקופתם דווקא על-ידי שאיפתם התרבותית המסוימת. אפילו זריצקי אמר מאוחר יותר: "פעם הייתי נגד ישראליות. היום אני מדבר עליה, כי בכל מה שעשיתי אני מרגיש את הישראליות". באותו אופן אמרו האחרים בזמנו שהם אף פעם לא היו מופשטים... בנוסף לכך ראה את עצמו אגף שלם, שינקו עמד בראשו, בתוך "אופקים חדשים", כשייך לזמן ולמקום גם מאספקטים של מחויבות מוסרית, חברתית וכו'. כך היה עד 1956-7.

גדעון עפרת: אלה השנים ש"אופקים חדשים" פורשו כלא מתאימים לזמן ולמקום. גילה בלס: לא מדויק. לא מתאימים מבחינת הקונצפציה של זריצקי.

גדעון עפרת: האם אנחנו מדברים על "אופקים חדשים" או על "רגע"? צריך לראות את הדברים בפרופורציות הנכונות. קבוצת "רגע" ברחוב הרצל בתל-אביב הינה אופוזיציה למה שיש בקואליציה השלטת. ישנם "הבחורים הטובים" ו"הבחורים הרעים" וישנן גלריות שהמוזיאונים והמקומונים עושים אתם ברית של הלל. אני מכיט בביקורת ובראגה כיום על גלריה "ארטיפקט" ולא על "רגע". חשבתי על כך הרבה בזמן האחרון... למרות שבהתחלה זה נראה לי כמנייה חיצונית, אלא שזה יותר יסודי ועמוק וקשור לנושא שלנו. ראיתי ב"ארטיפקט" ובסביבותיה הרבה מאד צורות עגוליות, ומעגלים זה דבר ישן בתולדות האמנות. יש מעגלי רחם, מעגלי יישוב (כמו נהלל), מעגלי כלים, מעגלים אפלטוניים, מיסטיים, אלהים כמעגל השלמות ועוד. וככל שנכנסתי ל"תוך" המעגלים האלה של "הבחורים הטובים", כך הבנתי יותר ויותר שיש מעגל חדש של סוף שנות ה-80 בישראל. המעגל הלווייני, מעגל השיגור לחלל הריק, בו צומחים הרבה אובייקטים. ריק עם תנועה סיבובית של חלליות, גלקסיות, לוויינים, אובייקטים שהופכים ללוויינים, והתנועה הסיבובית הזו שהיא בבחינת מעגל חדש, לא אומרת אלוהות, או שלמות או פירון רחמי, אלא להיפך. היא אומרת מעגל כתנועה הסובבת סביב עצמה, לעד, לנצח. מעין דריכה במקום, במונוטוניות, כאל-זמן, באי-התקדמות. מונוטוניות זו מנותקת מקונקרטיות של ארץ או מקום/זמן. החלל והזמן של אמני "הגלריות הנכונות" הללו הוא מעגל של נתק, ניכור וריחוק. אם אמנות או תרבות היא כבואה, מראה עמוקה, למצב נפשי של חברה ותרבות - אני מודאג. מזה עשר שנים שנים אני רואה כיצד החלונות נסגרו והחכריה הדליקו אורות ניאון וירדו לתוך מקלטים כדי לא להביט החוצה בנוף החיצוני ובחיות המקומיות. הם מעדיפים לעשות בני-אדם נוסחתיים ולעסוק באורות של טלוויזיה ובחיות מספרי זיאולוגיה.

מני פאר: דוד ריב מצויר אנשים מן הרחוב התל-אביבי...

גדעון עפרת: דוד ריב הוא חריג והוא האיש שהקים את "רגע". הוא אור באפילה המדאגה הזו. למה היא מדאגה אותי? כי אני רואה עשר שנים של תהליך ששיאו במעגל החדש הזה, החזור על עצמו. אני רואה שהאמן הישראלי הצעיר, ברובו, אינו רוצה להגיב. הוא ניתק את עצמו מהזמן והמקום הזה. הוא הוריד מסך וסגר את עצמו. ואני מצפה מרגישותו האמנותית שתפסל לנו איזה שהוא מזור, סינתיות חדשות, מצפון אחר, מוסריות אחרת... אולי מה שינקו עשה בזמנו.

מני פאר: דוד ריב מצויר ערבים ודודי שמש בגנות תל-אביב...

גדעון עפרת: דוד ריב שייך ל-1988. הוא לא יכול להיות ריאליסט-סוציאליסט. הוא מציג שניות חצויה ומורכבת: בין אשתו ובתו, עציץ בחדרו ורצון לצייר, אימפרסיוניזם ורומנטיקה והפשטה דקורטיבית מחד-גיסא לעומת אינתפיאדה, "מבט לחדשות" ומעורבות פלקטית מאידך-גיסא. השניים פולשים אחד לתוך השני, בערבוביה. זהו ציור של סתירה וקרע שבו אין ריאליזם סוציאליסטי ואין פלקטיות. דוד ריב, בסתירתו הפנימית הזו, מהווה חריג מבורך כי הוא לפחות מותאם.

קבוצת "רגע" כולה, מבחינה זו, היא חריג אופוזיציוני של דאגה, של אמנות מול מציאות קשה ביותר. היתר, פשוט, וויתרו על זה...

גילה בלס: שוחחתי עם דוד ריב לא מזמן והוא אמר לי: "יש רגעים בהיסטוריה של בן-האדם או של עם שאי אפשר לשבת בבית ולצייר. יש רגעים שמתחר וצריך להסתכן בפלקטיות..."

זה לא אומר שכל היצירה היא כך. זה לא אומר שליר זה הוא לא עושה דברים אחרים. אבל זה אומר שצריך לחדול לפחד מהמלה הגסה הזו...

ערך והביא לדפוס: חיים מאור

בחימתך על "עתון 77",
אתה חותם גם על "מוזות",
המוסף לאמנות פלסטית
העדכני והנרחב.

להסתכל

לתשמי"ט

ישור בעיניים

האנשים של רצ

שולמית אלוני

משפטנית, יו"ר תנועת רצ ומייסדת התנועה, חברה בוועדת חוקה חוק ומשפט, חינוך וביקורת המדינה, הקימה את המועצה הישראלית לצרכנות, יזמה את הקמת הוועדה המיוחדת לחוקי יסוד ועמדה בראשה. תושבת כפר שמריהו.

יוסי שריד

עיתונאי ומורה. חבר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת וועדת הכנסת. הצטרף לרצ ב-1984 לאחר שפרש ממפלגת העבודה עם הקמת ממשלת האחדות הלאומית. יליד רחובות, תושב תל-אביב.

רן כהן

חקלאי וכלכלן, אלוף-משנה במילואים. ממייסדי שלי. חבר ועדת העבודה והרווחה וועדת ביקורת המדינה של הכנסת. יליד עיראק, חבר בקיבוץ גן שמואל. יו"ר סיעת רצ בהסתדרות.

דדי צוקר

ממקימי שלום עכשיו. חבר ועדת הכספים של הכנסת. חוקר וכותב בתחום החינוך וההיסטוריה. תושב ירושלים.

מרדכי וירשובסקי

משפטן. ממקימי תנועת שינוי. הצטרף לרצ ב-1987 בעקבות פירוק "שינוי" והקמת תנועת המרכז. חבר ועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת וועדת הפנים. חבר מועצת עיריית תל-אביב.

נגיב אבו-רקייה

חקלאי, בן 39, תושב הכפר מייסר שבמשולש. חבר הוועד הפועל של ההסתדרות. הצטרף לרצ ב-1984 עם פעילי שלי. חבר בוועד ארבעים הכפרים הערביים.

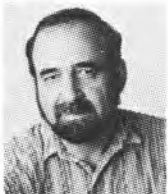
רחל אלתרמן

פרופסור חבר בטכניון. ראש המסלול לתכנון ערים בפקולטה לארכיטקטורה ומשפטנית מומחית בתחום התכנון והבניה. בת 42. ממקימות רצ בחיפה, וחברה פעילה בשלום עכשיו.

בני טמקין

ד"ר למדע המדינה. מרצה לכלכלה מדינית ולסוציולוגיה פוליטית באוניברסיטת תל-אביב. בן 43, יליד מקסיקו, תושב מבשרת ציון. יו"ר מועצת רצ.

רפי זגורי

מנהל חשבונות ממפעלי שער הנגב, בן 44, יליד מרוקו, תושב אשקלון. עזב את מפלגת העבודה ב-1984, עם הקמת ממשלת האחדות, והצטרף לרצ.

ליסה בלום

משפטנית. פעילה בנושא זכויות האדם ומעמד האישה. בת 33, ילידת ארה"ב, תושבת תל-אביב. נציגת רצ בוועד הפועל הציוני ובקונגרס הציוני.

- חלוקה צודקת של הנטל הבטחוני והכלכלי
- צמיחה כלכלית ותמורה הוגנת לעבודה
- רמת חיים נאותה לנכים, לגמלאים ולשכבות מצוקה
- חוק בריאות ממלכתי ורשות אישפוז ממלכתית
- מערכת-חינוך, שמטפחת את חירות-המחשבה, הידע המדעי, היצירתיות והסובלנות

רצ נאבקה ונאבקה נגד -

- סרבנות השלום של הליכוד
- הגמגום וההססנות של המערך
- הלאומנות של כהנא, התחיה וגוש-אמונים
- הפגיעות בזכויות האדם בישראל ובשטחים
- מלחמת לבנון
- אפליה מסיבות לאומיות, דתיות ומיניות
- מדינת-הלכה וכפייה דתית
- השתמטות מגיוס של בחורי-הישיבות
- בירוקרטיה במנגנונים הממלכתיים והציבוריים
- שחיתות בצמרת השלטון
- התנכלות לחופש הביטוי, הפרסום, היצירה והמחקר
- שיתוף פעולה עם משטרי דכוי ואפליה

העובדות מצביעות

רצ

התנועה לזכויות האזרח ולשלום

טשרניחובסקי 21, ת"א 63291, טל': 03-5101847, 661567/8

לשנה טובה - זו הברכה, זו התפילה. אבל השנה הבאה - כולנו יודעים - תהיה שנה קשה, מהקשות בתולדות המדינה. לא התפילות יבטיחו לנו את העתיד, ולא מהשמים ניוושע. מעשיהם ומחדליהם של בני-אדם הם שיכריעו את גורלנו. את ואתה יכולים כבר עכשיו להתכונן לשנה הבאה, לארבע השנים הבאות, להסתכל לתשמי"ט ישר בעיניים ולהקדים תרופה לכמה מכות, להקדים תשובה לכמה בעיות, להקדים עם רצ את המבחנים שבדרך.

- רצ היא תנועה -
- שמגלה אומץ-לב בשעת מבחן, גם כאשר צריך ללכת נגד הרוח הרעה
- שמקפידה על טוהר-המיזות הציבורי ועל נקיין כפיים אישי
- שחושבת בדרך עצמאית ומקורית, ואינה משתתפת במקהלה הלאומית המדקלמת
- שמוותרת על כסא כדי לשמור על עיקרון, והשררה אינה מעבירה אותה על עמדתה
- שחייבת אך ורק למצפונה ולאמון בחרירה, ואינה משרתת מנגנונים ונכסים כלכליים
- שמאגדת בתוכה אנשים שאיכפת להם, ויש להם עדיין חלום
- שיש בה אחוות-חברים ורוח-יחידה
- שמנהלת פוליטיקה מסוג אחר, לא קונים אותה וגם לא מוכרים
- שמצליחה לראות את הנולד, כי העיקר לא לפחד כלל מהמציאות, ולהסתכל לעתיד ישר בעיניים

רצ נאבקה ונאבקה בעד -

- שוויון זכויות והזדמנויות מלא לכל אזרחי-ישראל בלי הבדל מין, לאום, דת ועדה
- משא ומתן לשלום תוך נכונות לפשרה צודקת
- נסיגה משטחים לגבולות מדינת-ישראל, ופירוז הגדה המערבית ורצועת עזה למען בטחון ישראל
- הגדרה-עצמית לעם הערבי-פלסטיני והידברות עם אש"פ על בסיס הכרה בזכות קיומה של ישראל והפסקת מעשי-האיבה
- צה"ל כצבא העם, שנועד למלחמות-מגן בלבד
- הפרדת הדת מהפוליטיקה
- שוויון כל הזרמים ביהדות וחופש הפולחן

השינוי החל בלשונם של לילי ויאיר בשעה שהם חוצים את גדרות התרבות והלשון, מעיד בבירור כי האוצר שהם מחפשים נמצא מעבר לגבול, מעבר ללשון. הסיפור יוצר עימות מובהק בין ציר זה של העלילה לבין סיפורו של יוסף ירדן. יוסף ירדן חי בתוך גבולות המלים, והוא נופל קורבן למבנה הלשון ולמוסכמות התרבותיות והמוסריות הנלוות אליה. ראיית עולמו פשטנית ומגובלת. היא מנתקת אותו מן החיוניות השופעת של העולם, שבה ניגודים וסתירות, כביכול, מתקיימים זה בצד זה, או מתגלגלים אלה כאלה. כמוכן זה מוצג כאן יוסף ירדן כנציג של התרבות בכלל (וראה העימות שבין האורות שמעבר לגבול לבין הסרטן הממאיר שמצידו הישראלי של הגבול). המחנך והחולי המאפיינים עולם זה סוללים את דרכם של לילי ויאיר אל מעבר לגבולות הלשון. רק בהשאירם גבולות אלה מאחוריהם יש ביכולתם להתאחד ללא שייר עם חיות הקוסמת, הסוחפת של העולם.

הסיפור מעלה, אפ־כן, את הניגוד היסודי הקיים בין אופן קיומו של עולם הטבע לבין אופן תפקודה של הלשון, הנתפשת כאן כתמצית הוויית של התרבות האנושית. הלשון אינה יכולה להיענות לעוצמתו ולמורכבותו של העולם, והיא מנסה לכפות עליו את הבחנותיה. הבחנות אלה מאופיינות על־ידי ניגודים, מצד אחד, ועל־ידי קביעות, מצד שני. בכך היא מרדדת ללא הכר את עוצמת החוויות הראשוניות, ומטילה על העולם הזורם והמשתנה מערכת קבועה של סימנים, המלווים במוסכמות של שיפוט והערכה.

למול אופייה זו של הלשון יכול אדם להגיב בשתי דרכים שונות. בסיפור שלפנינו מאמץ לו יוסף ירדן את כליה של הלשון, וכלים אלה מעצבים את השקפת עולמו ואת הדרך שבה הוא קולט ומפרש את העולם. דוקטור קליינברגר, לעומתו, מודע לחולשותיה ומגבולותיה של הלשון ובכך הוא נמנע מליפול למלכודת שאליה נופל ירדן. הוא מנסה להתאים ככל האפשר את הלשון לעולם. הוא נמנע מיצירת יחס קבוע, חד־משמעי, בין הלשון לבין מושאיה בהדגישו כי לכל ילד יש יותר משם אחד, ולכל מטבע שני צדדים. הוא מתגבר על הקביעות המציית את הלשון ביישמו את תפישת־עולמו הדיאלקטית על הלשון עצמה ("כלי המלה שחיתות אין מובן למלה טוהר", וגו'). מחברו המובלע של הסיפור תומך ללא סייג בדרכו של דוקטור קליינברגר. עולמו של יוסף ירדן מצטייר כעולם נכוב, עולם של מי שהרחיק את עצמו משורשיו וגזר על עצמו חולי ומוות. דוקטור קליינברגר, לעומתו, יודע כי הלשון יוצרת חייך בעולם, וכי מעבר לחייך זה נמצאת הווייה רבת עוצמה, רבת אימה וקסם. תפישת־עולמו הדיאלקטית אינה מנתקת אותו מהווייה זו אלא מבקשת להיזון ממנה, כזיתים הניזונים מלחות עולם המעמקים. הניזון והמחנק הקיימים מעברה האחד של הלשון, והחיוניות האדירה השוררת מעברה השני, משתקפים היטב בסיפור בעלילתם של לילי ויאיר, הנמשכים כחבלי קסם אל

עולם החיות, אל הנהימה והאנקה והלחישיה שמחוץ לסד המלים. פיסקת הסיום של הסיפור תומכת בדבריו של דוקטור קליינברגר: האורנים ה"מגששים בחשכה לעלע טללים" זוכים להיטהר ("דגימה צרופה ונוהרת רוחפת על הצמרות המטהרות"). לעומתם הטרשים, הסלעים מוכי הסרטן, "ניחחים עד מוות".

עוז נוטל על עצמו בסיפור זה את כל המתחייב מן ההשקפה הלשונית המובעת בו. בשעה שעוברים גיבוריו את גבולות הלשון הוא מניחם לנפשם ואינו מנסה עוד לתארם. עם זאת, שלא כדוקטור קליינברגר, אין הוא מנסה לקרב את המלים אל ה"דברים", ולכן גם אינו נכשל כמוהו.

האסטרטגיה הלשונית של עוז בסיפור זה היא לא לנסות לבטא בלשון את שאין בכוחה לבטא. אם לילי ויאיר מתאחדים עם שורשיה הטרום־לשוניים של נפשם, איך ניתן להביע את תחושותיהם בלשון ישירה, תיאורית? אכן, עוז נוטש כאן כליל את הלשון הרפרנציאלית, המצביעה במישרין על מושאיה. יחד עם זאת, אין הוא מוותר כליל על הנסיון לגעת במתחולל כעת בנפש גיבוריו. כמו בסיפור "קודם זמנו", כשהלשון ניצבת מול תכנים שאין ביכולתה לתארם, עובר עוז מבני האדם אל בעלי־החיים. הלשון מעמידה לרשותו כלים הולמים כדי לתאר את אווירת גן־החיות הלילי. עיתוי התיאור וכן ההקבלות הקיימות בינו לבין סיפורם של לילי ויאיר (הסרטן, האורות הזרים, הערפל) יעמידו אותו כסמל להווייה הטרום־תרבותית שבה שרויים כעת לילי ויאיר.

ככתחומים נוספים, אף כאן הולך עוז בעקבות יונג. יונג, שהקדיש מאמץ רב לפיענוח סמלים שונים, הציג ברבים מכתביו את הסמל כדרך ביטוי יחידה של הלא־מודע.⁸ תיאור גן־החיות הוא, כמוכן זה, תיאור סמלי אופייני. התיאור מעלה עולם ייצרי, גועש, שבו החושים והאינסטינקטים עוים כבראשונה, עולם שבו משתלבים אלימות ותאוה, שנאה ועונג. ציור זה הוא הדרך שבה מבקש עוז לגעת בעולם שבו עושים כעת גיבוריו, עולם שאין הוא יכול להביעו בדרך אחרת, בהיותו מעבר לגדרי התודעה והלשון.

ללשון הסמלית פן נוסף בתיאור זה. מצד אחד, התיאור כולו הוא בבחינת סמל שאותו ברא עוז לצרכיו. מצד שני, במהלכו הוא עושה שימוש בסמלים מוכרים, כמו הטל והאד, הזאב, התן והירח ועוד. הסמלים האלכימיים הנזכרים בתמונה זאת (הטל והאד, "החיות הרעות") מלמדים, מצד אחד, על־יך שלילי ויאיר הגיעו לחומר הקדמון של נפשם, ומצד שני, על תשוקתם האדירה להתעלות ולהיטהר, כצמרות האורנים ה"מטהרות". סמלים אחרים (הזאב, התן) מייצגים את הווייה האם הגדולה. הלשון במקרה זה אינה יוצרת סמל בעצמה אלא מרמזת לסמלים קיימים. עוז אינו בורא כאן את הסמלים האלכימיים, או את סמלי האם הגדולה, אלא משתמש בסמלים קיימים ובמאגר המשמעויות הפוטנציאלי שהם נושאים עמם. תפקיד סמלי נוסף של הלשון מופעל על־ידי עוז לאורך

הסיפור ברמזים המיתולוגיים הכלולים בו. כך נמצא כאן הד למיתוס מסעה הלילי של השמש בים (154), וכמוכן למיתוס המסע בעקבות האוצר. רמיזות מיתולוגיות נוספות נמצא בשמה של לילי (לילית) ובשם בתה, דינה (דיאנה).⁹ רמיזות למיתוסים השונים כמוהן כרמיזות לסמלים המסורתיים. עוז אינו מספר מחדש מיתוס זה או אחר, אלא מצביע בעקיפין על מיתוסים קיימים. משמעויותיהם הסמליות של מיתוסים אלה אמורות להשתתף בבניית העולם החווייתי המובע בסיפור. לא נתפלא לגלות, כי מיתוס מסעה הלילי של השמש קשור קשר הדוק לחיפוש אחרי האוצר, וכי שני מיתוסים אלה פורשו על־ידי יונג כתיאורים סמליים של תהליך האינדיווידואציה. תהליך זה של מציאת ה"עצמיות" (SELF) משתלב היטב בתפישת הדיאלקטית המובעת בסיפור, והוא מאיר היטב את התהליכים החווייתיים המצויירים בו.

* המאמר מתבסס על פרק מתוך הספר אל הלשון וממנה: לשון ומציאות ביצירת עמוס עוז שיראה אור בקרום בהוצאת עם עובד ומכון כץ לחקר הספרות העברית.

- הערות:**
1. במבנה ארצות התן, ובמקומו של "אש זרה" במבנה זה, ראה נספח א בספרי בין אל לחיה (1986).
 2. בגירסתו השנייה של הסיפור מתברר, כי הוא מומחה לפיענוח כתב־יד עבריים עתיקים (1976, 109).
 3. ניגוד זה מוטעם עוד יותר בגירסה ב': "כלום אין לנו שם בבית. ופה בחוץ אפשר לפגוש הכל וגם להרגיש הכול" (131).
 4. בין שני הסיפורים קיימים קרובי דמיון נוספים. וראה הערה 1 לעיל.
 5. משמעות זו של הגבול, ושל הערכים שמעבר לו, מתקיימת לאורך כל יצירתו של עוז. וראה מיכאל שלי, מנהחה נכונה ועוד.
 6. המשכה אל הווייה שמעבר לגבול, מפורשת יותר בנוסחתו השנייה של הסיפור: "תנים מוכררים סובבים בגיאיות. ממצולות הערפל הם קוראים אל אחיהם הלכודים בסוגר. אלה ארצות הבלדה ומעבר להן אולי משתרעים בוסתנים שעין לא ראתה אותם ורק הלב מכה אליהם כמתייפח: "הביתה" (134).
 7. הירח, מסמלה המרכזיים של "האם הגדולה". הוא סמל שכוח ביצירת עוז. משמעות זו של הירח נדונה בהרחבה בבין אל לחיה.
 8. ראה, למשל, "סמל הוא הביטוי הטוב ביותר של התוכן הלא־מודע אשר את טבעו ניתן רק לנחש. שכן הוא עדיין אינו ידוע" (1959, 6). וראה הגדרות דומות גם ביונג 1966 ו־1971.
 9. שמות אלה מבליטים את האור, המתרמו בשמו של יאיר, ומעניקים אף לו משמעות סמלית.
 10. סוגיה זו נדונה ביתר הרחבה בבין אל לחיה.

כיבליוגרפיה:
 בלבן, אברהם, 1986. בין אל לחיה. עם עובד, תל־אביב.
 עוז, עמוס, 1965. ארצות התן. מסדה ואגודת הסופרים, תל־אביב.
 1976. ארצות התן. עם עובד, תל־אביב.
 Jung, C.G., The Collected Works. Bollingen Foundation, New York.
 1959. The Archetypes and the Collective Unconscious.
 1966. The Spirit in Man, Art and Literature.
 1971. Psychological Types.

רמת חינוך גבוהה

עושה חברה שטוב לחיות בה

מארה"ב שולחת אלי פאטמה מכתבים עטורי כולים צבעוניים ומספרת על לימודיה, על געגועיה. אני שולחת אליה מכתבים עליזים, ולבקשתה אני מצרפת צילומי טבעות. המלחמה נסתיימה זה מכבר. כל חנורות התכשיטים נפתחו שוב, ואני עוברת בין בתי האוכל, מדלגת בין האנשים שיכורי הניצחון, נתקלת בערבים המטאטאים את המדרכות, מתמידה לעבור מחנות תכשיטים אחת למשנה; מצלמה תלויה על צווארי, אני מבקשת את רשות המוכרים לצלם את הטבעות שעל המדפים. הפכתי לתמהונית תל-אביבית. לפעמים אחוש, בצאתי מן החנות, את המבטים המלגלים, המשפטים המתנשאים שייאמרו לאחר צאתי. לפעמים אסביר: חבר יש לי בארה"ב. בסוף שנת הלימודים אנו עומדים להינשא, והוא רוצה לקנות לי טבעת דווקא בישראל. בתגובה לצילומי הטבעות שאני שולחת אליה, כותבת אלי פאטמה במלים מאופקות המבקשות להסתיר את אכזבה.

ונתהלך ברחובות לאטי. מדי יום, בצאתי מן העבודה, אתהלך ברחובות לאטי. באופן סתמי. כאדם שלא נותר לו דבר אחר לעשותו. לפעמים אחוש במבטים שבגבי. אז אשים עצמי מציצה בשעוני ואחיש צעדי. אל יקרבו אלי הגברים הזרים. לפעמים אדמה, בשעת צהריים מאוחרת, את דמותו של נחום אני רואה, בבית-הקפה בו היינו נפגשים בימים הרחוקים. אעקוף את בית הקפה.

הקץ קרב. באמצע הלילה טלפונים בהולים מפאטמה, המתחננת שאבוא אליה. ניסע לסן-פרנסיסקו. רק שם נוכל לחיות כבני אדם. בחוסר אונים, כהרגלי, אני מונה אחת לאחת את הסיבות הכובלות אותי לארץ הזאת. אחר אנסה לשווא להירדם, לשווא לךמות את תחושת גופה בגופי. וכימים אמשך לשוטט ברחובות. אך לא עוד מצלמת טבעות זהב בחלונות הראווה של מוכרים מגחכים. לא עוד מדמה להבחין בצלליתו של נחום רכון על שולחן בית-הקפה, או מדדה לאטו בעזרת מקל הליכה. בשעות הערב אשב בכורסה, אבהה בחדר האמבטיה. באפלולית מיטשטש המראה ולובש את דמותה של פאטמה המגיחה מבין הגוונים הכחלחלים-אפרפרים, עטוייה חלוק קצר, באה אליי. באמצע הלילה אתעורר לצלצול הטלפון. פאטמה מבטיחה את בואה הקרוב.

כיום המיועד אני לצד הטלפון, מוודאת את מועד הגעת המטוס. יודעת: עכשיו מחבכת פאטמה את אמה, עכשיו היא עטופה בזרועות אביה. אם היו יודעים, אולי היו הורגים אותנו.

"הי חמדתי, ניסע ללוס אנג'לס שנה הבאה, יהיה טוב," אמרתי לה, מושכת קלות בקצה תלתל אחד שלה.
 "אני נכנסת לאמבטיה," היא עונה במקום להשיב לי כהרגלה: בסן-פרנסיסקו מדובר. לאחר זמן מגיחה מן האמבטיה בלחיים וורודות. אנחנו מתלבשות, מצטיידות במעילים ויוצאות לרחובות הדמומים.
 זאת המלחמה השלישית שקרתה בארץ הזאת מאז שנולדתי ואני לא השתתפתי גם בה.
 ברחוב הראשי של תל-אביב מצאנו רק שתי חנויות תכשיטים פתוחות, ואת הטבעת בה רצינו לא מצאנו.
 בערב בא נחום. צפינו בתכנית החדשות בטלוויזיה. ממורמר אמר: "המלוכלכים האלה." אמרתי לו "איך אתה מדבר" והוא אמר "בבקשה אל תתוכחי אתי. את לא היית במלחמה וחברים שלך לא נהרגו שם" וקם לבית השימוש, צליעתו מרככת את המענה החרוף שעמד כבר על קצה לשוני.
 כשנשמעה זרימת המים אמרה פאטמה: "או שאת מסלקת אותו או שאני הולכת."
 הוא חזר והתיישב לצידנו. פאטמה קמה. אמרתי: "נחום תלך." והוא הלך.

לימים אמר לי: "לא ידעתי שהיא ערבייה"
 ועוד הוסיף: "ואפילו כך, אפילו כך! אני נפצעתי במלחמה הזאת, וזוכרת? וחברים שלי נהרגו, ואת בעצם ימי המלחמה מכניסה אלייך לבית איזה ערבייה מלוכלכלת."
 "תשתוק," אמרתי לו, "תשתוק."
 הוא צחק.

אילן שיינפלד

שירה ארוכה

א.

בשלוש אחר חצות

את מכה בפלע

את מכה בגוף

את מכה עד אל הרגע הדומם

בו שוקטים כאבנים

שהתפרצו פלוחות

מתוף הארץ הלוהטת

אנחנו למדים את רעדי האדמה.

ב.

הירח מעגל לגמרי

בשמים.

ומלא במלואו אני צוהל בנהרה

ג.

כי את מנחת הצליל ללחם

פן לפן

וגוף לגוף

וכל אדם לשם של המקום.

כי במקום בו את עומדת

האדם אחר

והגוף אחר

הקל אחר בשם של המקום.

ד.

ובתם נשוף הצעקה

אני לא מלך

את לא מלכה

אבל גמליך מסייעים לי מר, רכה.

ה.

ועמק עמק באדמה

ישן אחינו יהונתן יהולקח

ומציר במכחול השארות

לב חדש ורומ חדשה

ובבכי המר אני אומר

לאזן אהובי הפרויה

צר לי עליך

אחי, יהונתן, נעמת

לי מאד, נפלא אתה

אהבתך לי מאהבת נשים.

ואני, הוי אני מקבל עלי את הדין.

וברוך דיין אמת.

ט"ו בתמוז התשמ"ו

מתוך הספר 'זראשיתו באהבה' שיראה אור בקרוב
 בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

זה היה אבא. הוא הגיע ראשון. תוך כמה רגעים או אולי אפילו שניות. הוא פתאום היה לידי. עדה לא הבינה כלום. מה הבהילות הזאת ואם הוא כבר בא - מה פתאום רץ ישר אלי, הגדולה, ומתעלם לגמרי מאור הגיבור... אבא בדק את השתל. אני כבר טיפתי בו. החזרתי אותו לעציץ. אספתי את האדמה. החזרתי אותה והידקתי מסביב. גם השקיתי, כמו תמיד. אבא אמר "הוא לא נפגע. אולי טיפ טיפה. אבל עכשיו נדאג לשמור עליו יותר טוב. נעלה אותו למעלה. רחוק מסכנות. נשגיח עליו היטב. אומנם קשה להרוג קקטוס, אבל אחרי הכל מגיע לו קצת פינוק. מה את אומרת...?"

יום אחד הביא לי משהו ארוז בנייר. "זה בשבילך" אמר "מאמא". פתחתי את הנייר. קופסה, לא מאוד גדולה, עגולה מחמר מצופה בלכה נוצצת. המכסה היה מעוט בציור של ציפורים צבעוניות, ככחול ואדום ולבן וסגול. קופסה יפהפיה. הרמתי בהירות את המכסה. דבר לא היה בפנים. היא היתה ריקה נורא. אבא אמר "אמא עשתה את זה בשבילך. תוכלי לשמור בה את הדברים החשובים". איזה דברים חשובים, דברים חשובים אי אפשר לשמור בשום קופסה ואפילו שהיא הכי יפה בעולם. אבל שמרתי לי את הקופסה. ואז יומיים לפני יום העצמאות, כשהעננים האלה כבר איימו לסגור עלינו ולחנוק אותנו, הוא חזר והזכיר את ענין הביקור, שם, ואני חשבתי שכבר גמרנו עם זה. "היא מתגעגעת אליך" חזר ואמר.

למה הוא עושה לי את זה. הוא הרי יודע שאני לא. שאני, שאני... זאת היא שעזבה אותי. לא אני אותה. שתחזור. שתחזור ואז, ואז... אבל הפעם אבא לא ויתר בקלות. "אמא כבר מרגישה הרבה יותר טוב. אפשר להגיד שהיא הבריאה כמעט לגמרי. אבל דבר אחד חסר לה. מאד חסר לה. - את הדרה. קשה לה עם הכעס שלך... הדרה, אמא לא אשמה במה שקרה, במחלה שלה. אף אחד לא אשם. דברים כאלה קורים וזהו. צריך סבלנות. ואהבה. חיכיתי בסבלנות ואמא הבריאה. אבל עכשיו היא זקוקה לך. מאד זקוקה לך."

כיווצתי את הגבות. את כתפי. את קצות אצבעות רגלי. לא רוצה, לא רוצה, לא רוצה, לא רוצה... "זה לא נכון, הדרה. את רוצה. את כועסת. מותר לך לכעוס, אבל את גם מתגעגעת. יום אחד תגדלי ותביני ואז אולי יעבור גם הכעס. גם זה יבוא. אבל בינתיים, אפילו עם הכעס, את מתגעגעת, את זקוקה לה. והיא - היא מאד מאד זקוקה לך. דווקא עכשיו כשהיא כמעט לגמרי בריאה". אבא דקר אותי עם המלים שלו. הכאיב לי. רציתי לסתום אוזניים. רציתי להסתיר ראש מתחת לכרית. לברוח. אבל אבא לא נתן. הוא אחז בי חזק. הצמיד אותי אליו בכוח. "זהו, תבכי ילדה שלי, סוף סוף את מצליחה לבכות. זה טוב. תבכי..."

תכננו לחזור הביתה כמעט שבוע לפני אמא, כדי שנספיק להכין את הבית ואת כל הדברים לקראתה. זה היה ביום שישי לפני חג השבועות. באנו יחד, אבא ואני עם המזוודות והחבילות. אבא הציע לבוא קודם לבד, לנקות מעט. אבל אני התעקשתי על יחד. הוא דחף את הדלת פנימה, המפתחות תקועים במנעול. האפלולית והקיריות שבפנים נפתחו בבת אחד לקראת החמסין השורף שהבאנו איתנו. תריסים וחלונות מוגפים וריח של חדר סגור מכה באף. העיניים מתרגלות לחשכה וכבר יכולתי להבחין בשכבות האבק שכיסו את השולחן וזכוכית הטלוויזיה, והבגדים הפזורים על הרצפה שאבא אולי בחפזו השליך, ואז... הקקטוס. הקקטוס שלי, על המדף, בעציץ, מפלסטיק, חום אדמדם, וכאילו כלום לא קרה, ירוק ודוקרני וצומח. ופורעניות. עקשנים. מחזיקים תקופות ארוכות ללא מים, ללא טיפול. חזקים מאד. מסוגלים לשאת כמעט הכל. שרדנים. כאלה הם. קשה להרוג קקטוס. ואז באה הפעם השלישית, ממש עכשיו לפני כמה ימים.

חזרתי מבית הספר ועדה היתה בבית. פעמיים בשבוע אמא עובדת עד אחר הצהריים וגם אבא חוזר מאוחר ואז עדה כאילו גם המטפלת שלי. בימים האחרים היא המטפלת רק של אור. אור הוא בן שמונה חודשים. יש לו ידיים ובעיקר רגליים עם המון קפלי שומן ושתי שיניים למעלה. יש לו גם תלתלים גינגיים. אני לא יודעת למה אומרים שהוא דומה לאבא. אני חושבת שהוא בקושי דומה לעצמו. אבל עם סבתא אי אפשר להתווכח. לא מוכנה לשמע כלום. רק מסתכלת עליו, עוצמת עיניים, מנענעת בראש ומשמיעה "טפו... טפו...". אמא אמרה לי שזו הדרך שלה להביע אהבה. וזה נכון. סבתא משוגעת אחרי אור. כל דבר שהוא עושה זה "נהדר" או לכל הפחות "יוצא מן הכלל". אני לא מבינה מה כל כך נהדר בזה שהוא כל פעם מוריד לה את המשקפיים ומנסה לאכול אותם, או מה יוצא מן הכלל בפרצוף אדום לוחץ על קלי... אבל כזאת היא סבתא והיא הדביקה גם את עדה בהתלהבות שלה. שתייהן נמסות מכל תנועה שלו, מכל קשקוש שיוצא לו מהפה.

אותו יום עדה היתה בבית. נכנסתי וזה מייד קפץ לי מול העיניים. רגבים של אדמה שחורה מפורזים על המרצפות והשטיח, העציץ הפוך, לא, הפעם הוא לא נשבר, בגלל הפלסטיק. והקקטוס, והקקטוס שוב מחוץ לעציץ. עדה עם אור בידיה היתה מאד נרגשת. "הוא נעמד" צוחה, "הדרה! לה תתארי לך... אחר שלך נעמד, עכשיו עכשיו, זו הפעם הראשונה. זה נפלא! רק בן שמונה חודשים הבנדיט הקטן..." צוחה והדביקה נשיקות מכל הכיוונים על הפרצוף המבוהל, המרוח אדמה ורוק. אור פרץ בכבי. אולי בגלל הנשיקות ואולי האדמה לא היתה טעימה לו. לא היה לי איכפת ממנו. שנאתי אותו. הקקטוס שלי שוב בחוץ. שורשים למעלה. האדמה פזורה סביב. שנאתי אותו. רק לחבל יודע הקטנצ'יק הזה. כל הזמן ידעתי את זה. עם שתי השיניים שלו למעלה. רק מביא צרות. חוטי השורשים הדקיקים מתרעדים מכל משב רוח קל. שתנשק אותו כמה שהיא רוצה. שתחנוק אותו עם הנשיקות שלה ולי לא יהיה איכפת. אני לא ארחם עליו בכלל. אחר-כך שמעתי את עדה מדווחת בהתרגשות בטלפון. קודם לסבתא אחר כך לאמא ולאבא, עם כל הפרטים, לא מחסירה כלום, לא מתעייפת: "...אז הוא זחל כרגיל, נאחז. קודם ביד ימין, בחלק התחתון, אחר כך שמאל, אני כל הזמן בצד, עוקבת, מתאפקת לא לעזור, והוא משך עצמו למעלה, שתי הידיים על המדף, והרגליים עומדות - עומדות. ואז יד ימין דחף לתוך עציץ, הוציא קצת אדמה ולפני שהספקתי לעצור הכניס לפה... בנדיט כזה... אהה כלום... כלום... הקקטוס נפל, הדרה מטפלת בזה. היא מאד מזורה, לא נותנת לי לעזור, רק לבר. ויש לה דמעות בעיניים. קצת מזורה, לא...?"

דורי טרופין

מונולוג מנות

צטוט

רציתי לומר שאם פרחים הופיעו, סימן שקראתי להם

סוף צטוט

כאשר אדם פותח מגרות ומעלה אבק נדמה שהנבל פתח: משהו הקשור בהרבה זמן, הרבה אבק ששומע הרבה זמן "אבל אני אומר לכם מהו זמן?"

קר לי נורא

כאכזבים צמחו פרחים וכפרחים אצקאות ובצקאות קניתי פרטים ועליתי לרגל לעיה סקוואה, אני מודר את פאי מפנה לפנה ומחשב את מחירי האכירות המספק: כל מה שלא מצליח להאמר חשוב לומר שאני נוסע לירושלים ברכבת מוסעת מלונדון לפאריס דוברת איטלקית מלמד פוד מי שעולה לרכבת זאת הופך דו-קמרי נוצר יכול לחזור על הנסיעה פחה שריצה בדיוק באותו האופן ועוד לעולם לא יוכל לנסוע בדרך אחרת

צר לי על עצמי וכצדדי אני מחפש לי נוח מהו נוח?

קר לי נורא

לשמת, אבר אבי את נפשו, אכל האם אני

טוביה ניגש אל הארון המזווג שהכיל ארבעה מדפיספרים צפופים ושלף כרז עבה ובלוי. למראה הספר חייך עקיבא מתוך קורת-רוח.
 "מה נקרא היום", שאל טוביה.
 "נמשך באגדות אפריקניות", נטל עקיבא את הכרז ופתח אותו בדף שבו הושארה הסימניה.
 הם חזרו לשבת על הספסל ועקיבא קרא מילה אחרי מילה בקול צלול ומהוקצע - תאוה לאוזניים. כמנהגו, הקשיב חברו בראש מורזק ולפרקים תלה עיניו בתקרה במבט חלומי.
 רעשי-החוצות חדרו פנימה בעמידות רכה: בין הרחוב לבין הבית הקטן הפרידה חורשונת מדולדלת שבכל זאת היוותה מגן לא מבוטל מפני ההמולה. כבד השני גבלה גינת-הבית בחצרו של מכנה נטוש, אשר טוביה קיווה שלעולם לא יאוכלס. העובדה הזו האצילה עליו שלווה ובכל אופן, חשב, לטאות ועכברים עדיפים משכנים.
 אחרי שקרא חמישה עמודים סגר עקיבא את הספר, כי חש שטוביה שוב אינו מרוזן כבתחילה. "מה מציק לך?" שאל. "נחמיה מדאיג אותך?"
 "אולי זאת אווילות לומר", השיב טוביה, "שהחולי הפתאומי שלו מאיר באור שונה את החיפוש הנואש שלנו אחרי פתילות ואת הקריאה הזו כסיפור-אגדות."
 "באיזה אור?" צידד אליו עקיבא מבט נוקב.
 "באור קצת מגוחך", היסס טוביה.

מתוך כעס מופגן החזיר עקיבא את הכרז לארון והבהיר לבעל-הבית שאם הוא מתכוון להתמכר כליל לרוח תבוסנתית - יתכונן גם להישאר לבד.
 טוביה ביקש ממנו לא להיות נוקשה ותוקפני כל כך, ידיד-הנפש האחד והיחיד שלהם עזב אותם לפתע בנסיבות מעציבות וברור לחלוטין שתחליף לאוכדנו - אין האם צריך להתייחס לכלל זה כאל נשירת עלה נוסף של עץ?
 "אם כן", הציע עקיבא, "נלך לשכב במיטות שלנו ונתאזר בסבלנות עד שתתגלה גם בנו איזו מחלה הגונה. אולי בדרך זו נביע השתתפות מלאה בצערך של נחמיה."
 העוקצנות הזו לא הצחיקה את טוביה; היא רק הגבירה בו את העצב והעמיקה את רגשי-הברידות שהשתלט עליו. לנגד עיניו הולכת ונפרדת החבילה, הקשר ההרוק מתפורר והאיש הזה, במקום לסעוד אותו ברגעים מרים אלה, עומד ולועג לו. האם יתכן שהידידות הייחודית הזו היתה יקרה לו לאורך השנים הרבה יותר מאשר לשני האחרים. שכם אחד נאבקו שלושתם כדי שמנורת-הנפט הישנה תמשיך לדלוך; בוקר וערב הם קראו יחד אגדות פלאיות מעולמות רחוקים; במסירות ובשקידה הכין למענם ארוחות משותפות; ומה עכשיו?
 "אתה מתכוון להסביר לי", אמר טוביה, "שהעולם לא מתחיל ומסתיים בנחמיה וברם שגילה בשטן. זוהי בוודאי דעת-הרחוב. אבל אני חשבתי לתומי שכבר מזמן הברלנו את עצמנו מן הרחוב ומן הדעה הרווחת שלו. והנה עכשיו נדמה לי שאתה מדבר אלי מתוכו - מתוך אותה רדידות רגשית. גם הם שם בחוץ", הצביע לכיוון הרחוב, "מאמנים את עצמם בלי לאות להתייחס אל הדברים כשטחיות לגלגנית. גם הם מדווחים זה לזה בקרירות מנותקת על הסבל והצער שהם רואים סביבם. לא שיערתי שהם ישמשו לך מופת לחיקוי. לא על כסיס כזה רצינו לטפח את הקשר בין שלושתנו."

עקיבא מזג לעצמו עוד קצת תה: "אינני מכין על מה אתה מדבר". אמר. "תקפה אותך מרה שחורה ואתה מורח אותה על כל מה שמצוי לידך. אני לא מחויב לספוג אותה."

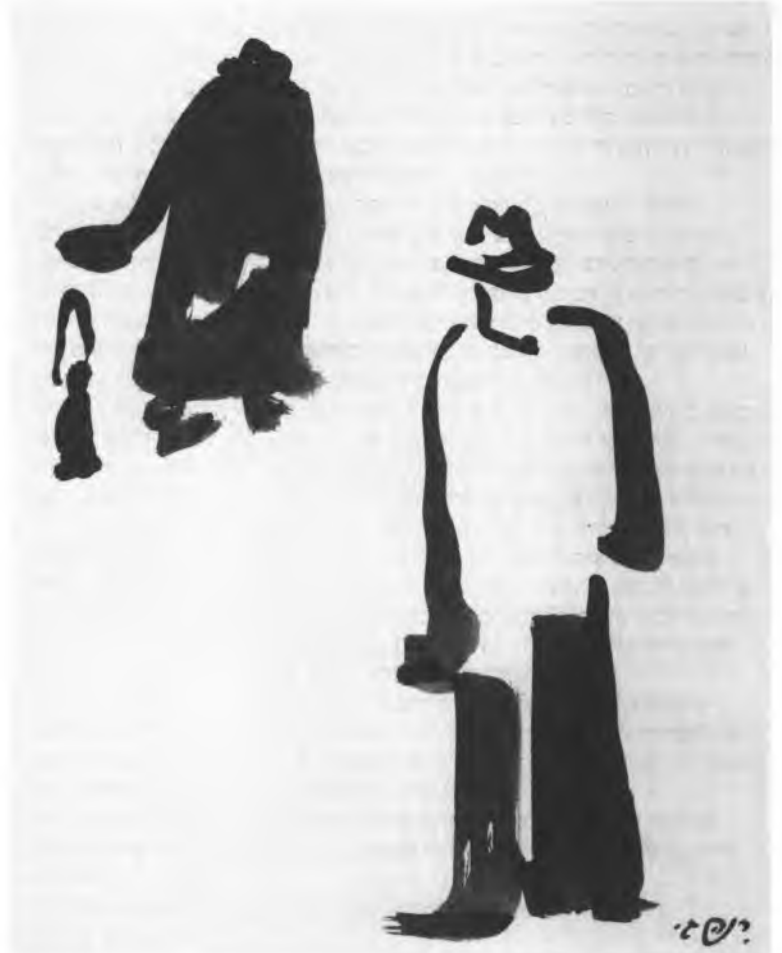
טוביה הביט במי שקריו ידו ושאל את עצמו האם יש עוד מה להציל בנייהם.
 "כרי לספק איוז נטייה חולנית שלך", הוסיף עקיבא, "אתה מצפה ממני להתאבל אתך מראש על רעה שעדיין לא התרחשה. ומשום שאני מסרב לקחת חלק בעיוות הזה - מקומי ברחוב, בין שאר חסרי-הלב."
 לא. טוביה לא ציפה ממנו להתאבל בטרם-עת. מפחד-הנפש שלו נבע מן העובדה שעקיבא עבר לסדר-היום על מחלתו של נחמיה בלי שום גילוי כן של כאב - באותה שאננות הנפוצה כל-כך בחוצות. לא רק את מנורת-הנפט ואת האגדות האפריקניות ראה עתה טוביה באור שונה, אלא גם את עקיבא עצמו. ולמען האמת האיש הזה, באורו החדש, כבר לא יגרום לו צער רב אם יחליט להסתלק בו ברגע.
 אחרי שרוקן את הספל לבש עקיבא את מעילו: "הפסקנו את הקריאה", אמר, "וברור שלא תרצה לצאת היום לחפש פתילות. אם כן, אתה בוודאי מציע לשבת כאן יחד ולקונן. אבל לי יש הצעה אחרת: נאמר שלום יפה ונישאר רחוקים זה מזה עד שנשמח להיפגש מחדש."

טוביה הינהן בראשו ובלו רצון לחזן את היד שהושטה לו.
 "אל תכרסם את עצמך לשווא". חייך אליו עקיבא לפני שיצא.
 אך נסגרה הדלת וטוביה ניגש אל מנורת-הנפט. הוא הסיר אותה מעל הקיר והניח אותה בקופסת-נעליים. את הקופסא קשר היטב ותחב לארון הבגדים. אחר-כך השתטח על מיטתו.

כל ההתרגשות הזו הבוקר, אם לא יירגע עלול גם הוא לשלם כבריאותו. מי ידאג לו אז? ובכן כך, לימלם לעצמו בשקט. בתוך שעה אחת נשארתו נקי מידידים - ידידים מעולים שבלעדיהם חיי לא היו חיים. והנה עכשיו כל אחד מאתנו פרוז מן האחרים ומנורת-הנפט, בכת-ענינו, ארוזה לה בארון. הוא כבש צחוק מר והתהפך על צדו. פרק חדש מתחיל היום בחיינו והברידות הזו לא מסייעת להתגבר על אימת-המתחר. שאלות כגון מה צפוי לו ואין יחזיק מעמד יש בהן משום הצטעצעות עקרה ותו לא. המבחן המעשי לא יתבטא ביכולת להמציא שאלות מסוגנו, אלא בעצם ההתמודדות עם הקיום היבש. רגע אחרי רגע.
 לאחר מתיחות-העצבים בא תור ההרפייה ומותו של טוביה החל להתערפל מעיפפות. ואולם הנקישות החדות על הדלת הרעידו אותו כקיתון של צוננים: "כן, רגע. מי שם."
 "משטרה", נענה.

טוביה הציץ מבעד לעינית של הדלת: אכן שוטר. מה הוא מחפש כאן, למען השם?
 "בוקר טוב", נכנס השוטר, "מותר לשבת?"
 הקשיש הגביה את ידיו בתנועה של חוסר ברירה: "שב."

"כבר שלושה ימים", השיב נחמיה, "קיוויתי שייפסקו. נו די, סיפורים לא יועילו." עקיבא הציע לו תה.
 "עזוב", הניד החולה את ידו בעצבנות.
 "היום תשתדל לנוח, להירגע", חייך אליו טוביה, "נתראה מחר."
 אבל נחמיה אמר בפסקנות שכל עוד מצב כריאותו מעורפל אין הוא מתכוון לבוא הנה. דרושה לו הסתגרות.
 עקיבא נמנע מלהצהיר באוזניו שהם יחכו לו בכיליון-נפש וטוביה שב למקומו על הספסל.
 "שלום", אמר נחמיה בלי לזוז מן הפתח.
 היה ברור לשניהם שהוא מתקשה להיפרד מהמקום בשעת בוקר זו. אחרי הימים הרבים שהורגל לשהות בחברתם. לבו נקרע בין קשר-הידידות האמין לבין הדחף העז להתבודד ביגונו. טוביה מצרו נשמר מלשדלו להיכנס, כי ידע שבכך רק יחיש את הפרידה.
 "אל תסמכו עוד על העזרה שלי בענין הפתילה", הוסיף נחמיה, "אני פורש."
 "אחרי שיתפור הענן השחור", אמר לו עקיבא, "תחזור אלינו ונמשיך יחד באותה נחישות. בינתיים כדאי להימנע ממלים גדולות על הסתגרות ופרישה."
 האולם נחמיה ביטל דברים אלה באומרו שיש לו תחושה ברורה של סוף קרוב.
 "הפעם זה לא משחק", הבהיר.

איור: רינה ג'

"לפני שתלך", ביקש ממנו טוביה, "אמור לנו איך נוכל לעזור לך בלי להפריע." כסבר לאה הסיט נחמיה את עינו מהם: "הניחו לי", אמר והסתלק.
 אחרי לכתו נשארו שני חבריו ישובים על הספסל, מכוונסים בתוך עצמם. ספליהם הריקים אחוזים בידיהם.
 "זה עזוב", אמר לבסוף עקיבא, "ולמען האמת גם התחושה הפנימית שלי לא מבשרת טובות. אבל נניח לו במשך כמה ימים. עד שיקבל את תוצאות הבדיקה. אחר-כך נמשש שוב את הדופק."
 "לא קשה להבין לרוחו", ביטא טוביה כמדבר אל עצמו. "בדמיונו הוא כבר צופה פרודורים עגומים של בית-חולים, חדרי-המתנה דחוסים בפיטופטים על תבשילים ומחלות, בדיקות מכאיבות, ניתוחים גורליים - וגם מה שמעבר לכל אלה. איך נוכל לעזור לו?"
 "טוביה", קם עקיבא מהספסל, "מוטב שנבדיל בין הרצון לבין היכולת לעזור לו. הרצון - רב; היכולת - אפסית. נחמיה הוא עכשיו אדם סגור בתוך הצער והפחד. נפשו לא פנויה כעת להעריך מחוות של עירור ותמיכה. אסור לנו לתחוב את האף כל עוד הוא דוגר על החרדות שלו."
 "אבל איך נמשיך את החיפוש בלעדיו", אמר טוביה, "אנחנו נאבד את הלהט ונרגיש חסרי-אונים עוד יותר. שניים אינם שלושה. בתוך המבוי הסתום הזה אנחנו נתנק סופית."
 "ליאוש כזה יכולנו להיתפס מזמן". השיב לו עקיבא, "לא ננצל את מחלתו של נחמיה כאמתלה לווייתור המוחלט. זה מביש."
 טוביה קם אף הוא ואמר שכבר אחרי שמונה וחצי. למרות מצב הרוח הירור, האם יקראו היום או לא יקראו.
 "בוודאי שכן", הגיב עקיבא בנימה מעוררת.

מוסיף חטא על פשע כשאתה מסרב להבהיר לי מה גורם לטינה הזו." טוביה ליכנס עיניו: ארשת חמוצה של קדוש מעונה הקדירה את פניו של נחמיה ופנים אלה לא עוררו בו עתה כי אם רתיעה והסתייגות. די, חשב, לא אניח לו להלעיט אותי כרגיל בעולם השקר שלו. השיחה איתו עלולה רק להסיט אותי שוב מדרך האמת.

"נחמיה", אמר, "אל תשבור את ראשך בטינות שאני נוטר לך. כל אחד מאיתנו יילך בדרכו בלי לחטט יותר מדי בקרביים של האחר."

"לא שיערתי שאתה מסוגל להיות אכזרי כל כך", הניע נחמיה את ראשו מתוך השתאות, "וכל זה למה? - השד יודע. אין לי ספק שהמצפון ייסר אותך באחד הימים. אבל אז יהיו כל הגשרים בינינו שרופים."

התעורר בטוביה הרצון לומר שמבחינתו כבר שרופים הגשרים עד עפר, אך כלום לא הבהיר זאת די הצורך.

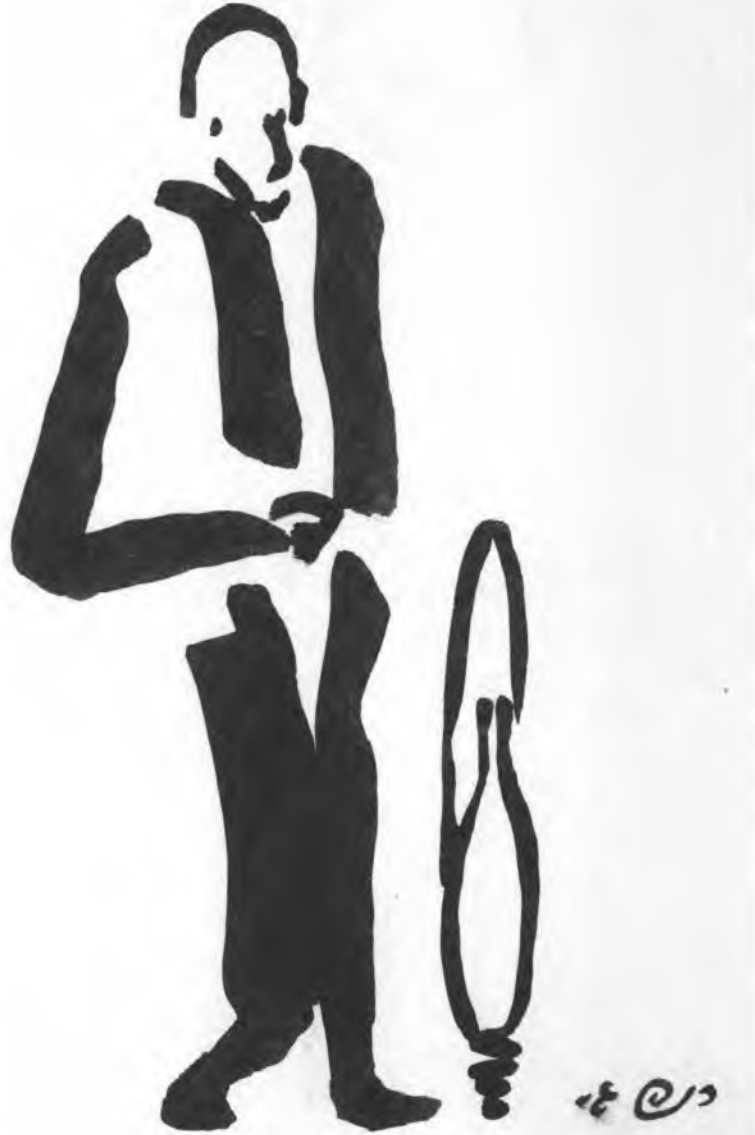
"ומה בנוגע לעקיבא?" המשיך נחמיה, "האם גם אותו טאטאת החוצה כפי שאתה משתדל לטאטא אותי? לא ברור לך שברוך בודד לחלוטין?"

"אינני בודד", אמר טוביה בקול שקט.

גבותיו של נחמיה נתכווצו בתימהון: "אתה מתכוון להכניס איזו אשה הביתה?"

שאל.

"אינני בודד", חזר טוביה על מלותיו באותה שפה מעורפלת.

איור: ריטה ג'

"לא רק מענין הפתילות", הגיב טוביה בקול חותך. "אינני מבין לאן אתה רוצה להגיע", אמר נחמיה.

"אל תדאג", חייך אליו טוביה, "כבר הגעתי."

נחמיה לא ידע עוד מה לומר. בית זה שהיה לדידו מקור-חמימות ומיקלט נוסך שלווה, הפך במחירי לזר ועוז. מלבד זאת היה נדמה לו שהכאבים שלו, אותם כאבי-בטן ארוכים, החריפו פתאום עד לבלי-נשוא. מה אני עושה כאן? - התמרמר בינו לבין עצמו, מה אני מתאמץ עוד להציל מבין עיי-החורבות הללו? "אתה נראה שלם כל-כך עם עצמך בתוך התוהו-והבוהו שיעצת כאן", אמר.

"אני מאחל לך אושר וחיים ארוכים שם בחצר בעולמם המאורגן של בני-האדם", השיב לו טוביה, "באשר לי, הגיע סוף-סוף הזמן שארשה לעצמי להרגיש בלי הפרעה ובלי פשרות את מה שהעולם הזה מעורר בי כאמת."

"ומי הפריע לך עד עכשיו?" - הגיב נחמיה בליגלוג, "מי אם לא עקיבא ואני כמוכן."

"כל השנים", אמר טוביה, "הייתם כמו חייך שהסתיר ממני את האמת. הלכתי אחרים והתפתיתי לחשוב שלא קיים בעולם אלא מה שראינו בו יחד. במלים אחרות, העסקתי את עצמי כמוכס בהבלים. חיפשנו את הגאולה בהחייאת מנורת-נפט בלה ובקראת אינספור ספרים משכילים. לא אשאל אותך מה הותירו בך כל אלה. בי נותר רק משקע מר של תפלות עלובה."

"אתה יורק בצורה מחפירה לכאר שממנה שתית מים רבים", אמר נחמיה, "ואין שום חשיבות לעובדה שכיום נחשבים בעיניך מים אלה כמעופשים. כששתית אותם בשקיקות היתה דעתך אחרת."

"מעולם לא שתיתי אותם בשקיקות", מיהר טוביה להשיב, "בלעתי אותם יום אחרי יום מתוך הרגל וחולשה."

"ואילו עכשיו", אמר נחמיה, "פתאום התמלאת כוח - כוח הרס חסר מעצורים. נכנס בך שד ואתה נעזר אותנו מעליך כאילו היינו יתושים מציקים. הוא נשם נשימה עמוקה ועיסה את כרסו בענתו את שפתיו."

"העצבנות זיקה לך", אמר לו טוביה, "לך לנות."

נחמיה פנה לפתוח את דלת היציאה אבל חזר בו: "לא", אמר, "זה לא יתכן. לא אניח לך להיפטר ממני כך בלי הסבר. הקירות הללו עוד זוכרים לי חסד-נעורים, בין שתרצה בזה ובין שלא תרצה. אני שומע אותם מתרעמים וקוראים לך להתייחס אלי במידת-הצדק, לא בכפיות טובה."

"עזוב את הקירות הללו במנוחה", אמר טוביה, "הם סבלו את ההבלים שלנו די והותר. עכשיו הם משתוקקים להתעטף בקדושה."

"להתעטף בקדושה", חזר נחמיה על המילים כאילו לא שמע כמותן מעודו, "ומה תעשה אחרי שתשליך החוצה כל מה שמוקצה מחמת מיאוס, תסתגר בכדידות על-אנושית?"

טוביה חייך לעצמו בנועם: הביטוי הזה, בדידות על-אנושית, מצא חן בעיניו - הוא ביטא בצורה קולעת שאיפה מופשטת שקיננה עמוק בקירבו, סתומה ומעורפלת.

"אתה רואה", אמר בעל הבית, "לא נחוצים לך שום הסברים מסייעים. לאט-לאט אתה מבין הכל בעצמך."

החולה התיישב בכבודת על ספסל-העץ. עלתה בו המחשבה שטוביה יצטרך לטלטל אותו החוצה בכוח, כי לא יהיה בו העוז להסתלק מרצונו. אכן, דברים רבים מרתקים אותו לכית זה ובראש ובראשונה התנהגותו המקוממת של ידידו: כל עוד לא יגלה את המניעים האמיתיים להתקשחות הפתאומית הזו, איך יוכל לעבור עליה לסדר היום.

"רמזי הדברים שאתה מאלץ אותי ללקט כאן כמו קבצן", אמר נחמיה, "מגלים לי רק את קצה הקרחון. הכמיהה שלך להתעטף בקדושה לא מפתיעה אותי. הלא גם עקיבא ואני נכספים לך לא פחות ממך. אבל בניגוד לך אנחנו..."

"כן", השיב לו טוביה, "בניגוד לי אתם נכספים לאיזו קדושה חילונית - משהו שאתם עצמכם לא יודעים מהו. משהו מזויף, בדוי מן הלב, פרי של שכנוע עצמי שקרי. אני בקיא בזה לפני ולפנים. שלושתנו קידשנו בלי היסוס דברים שאין בהם שמץ של קדושה. ועכשיו אין בי שום רצון להטיף לכם שהקדושה האמיתית מצוייה במקום אחר."

נחמיה כבר לא הוצרך לשאול היכן, כי העניין החל להתבהר לו. "אינני יודע איך היה מגיב עקיבא על כל מה שקורה פה", אמר, "לא אעסוק בניחושים. כשלעצמי, לא אוכל לוותר על הביקורים אצלך. אמשיך לבוא הנה גם אם יהיה הבית הזה שונה לחלוטין ממה שהיה עד עכשיו."

"גם אם יחדל לשמש מועדון נאור להפגת השעמום?" שאל טוביה בחיוך לעגני.

נחמיה הביט אליו בארשת כנועה: "גם אז", אמר.

"עזוב אותו", אמר עקיבא, "זה יעבור לו. הבדידות מבלבלת את מוחו ודוחפת אותו לעבר מפלטים קיקיוניים. היום זו הדתיות, מחר הוא ייגרר אחרי שיגיון אחר. תן לו להשתעשע בעבודת-הקודש שלו, בעוד זמן קצר הוא ימאס בה כמו שמאס בנו. אל תתאמץ לרבר בהגיון עם מי שנתפס לתעותועים מתוך מצוקה נפשית. בכל אופן, לא ברור לי מדוע אתה מוטרד כל-כך ממה שמתרחש בעולמו הקטן של טוביה. אני במקומך הייתי שמח בחלקי. תוצאות הבדיקות לא גילו שום דבר גרוע יותר מדלקת בשלפוחית השתן. לגביך זהו העיקר היום. כל השאר חשוב לך כקליפת-השום, האמן לי."

נחמיה ישב על כסא מרגוע בגינת ביתו של עקיבא. אמנם הכאבים לא פסקו, אבל דאגתו נמוגה כליל. מסביב - צפורים מצייצות על עצי-פרי מטוללים, האויר צונן ונקי והשקט כאן מופתי. מה עוד אפשר לבקש? שאל את עצמו. אלא שהשקט הנפשי ממנו והלאה.

עקיבא רבץ על הרשא וליטף בנחת את כלבו.

"אחרי הביקור האחרון שלי בביתו של טוביה", אמר נחמיה, "קשה לי לראות את הדברים כפי שראיתי אותם בעבר."

"נדבקת בחיידק שלו?" חייך עקיבא בלי להגביה עיניו מכלבו.

נחמיה לא מצא טעם להגיב על ההערה. "מעלות-החשיבות האנושיות", אמר, "חדלו לעניין את טוביה. עכשיו רק עלייה אחת ויחידה משמעותית בעיניו: העלייה במעלות

"אתה רשאי כמוכן להביא הנה את מי שלבך חפץ", אמר נחמיה, "אבל אין זו סיבה לבעוט בחברים קרובים שתמכו בך בנאמנות בימים קשים."

טוביה אפילו לא מצא טעם לגחך על הדברים - הם נשמעו לו כאוסף של מליצות שטוחות ורגשניות. לא יאומן, אמר בליבו, אמש ככיכול עוד אהבתי את היצור הזה אהבת-נפש. איזו בדיחה עגומה...

"מדוע כיסית את ארון-הספרים בסדין הזה", קרא אליו נחמיה בצאתו לחדר-האורחים, "אתה מתכוון לסייד את הבית?"

טוביה יצא לשם אף הוא: "המחשבות שלך", אמר, "אופייניות למי ששקוע עד צוואר כאולם הגשמי. אני מפליג לעולם האחר."

"מה, החלטת לעזוב את הארץ?" השתומם נחמיה.

"לא את הארץ אני עוזב", ענה לו טוביה, "אלא את הארציזות." הוא פנה אל חדר-השינה ובשובו הגיש לנחמיה קופסת-נעליים קשורה בחבל: "קח", אמר, "זוהי מנורת-הנפט. עשה בה כרצונך. אותי היא כבר לא מעניינת."

"כלומר אתה מושך את ירך מענין הפתילות?" שאל נחמיה כמי שאינו מאמין למשמע אוזניו.

הקדושה. פעם שמעתי ממנו דימוי יפה: הירידה הרוחנית של האדם משולה תכופות לירידה בתוך מעלית - הן בקומה העשירית והן בקומת הקרקע עומד הוא על אותה רצפת-מעלית בלי להרגיש כלל בירידה האטית שלה. אבל כשנפתחת כסוף הדלת הוא נוכח שכבר אינו נמצא בקומה הגבוהה אלא מטה-מטה, בשפל המדרגה. "והבוקר", אמר עקיבא, "אתה בא לספר לי את המשל הזה, כי התחלת להזדהות עם דעתו של טוביה, ששינוי כאן מצויים בשפל המדרגה הרוחנית בשעה שהוא מטפס לו שם במעלות-הקדושה. חשבתי שיש לך אופי יציב יותר." "כשהיציבות היא רק מסווה לחוסר רגישות", אמר נחמיה, "אני מעדיף להיחשב כהפכפך."

הכלב זינק ממקומו לדלוק אחרי חתול עובר ועקיבא קם מהדשא. "שמע ידידי", אמר, "אין לי שום כוונה לפתח וויכוח מיותר על סגולותיה של האמונה הדתית ושאר ירקות. כידוע לך, הגישה שלי פסקנית הרבה יותר. חבל לי על ביזבוז הזמן. ערימה של ספרים מעניינים מחכה לי על הכווננית."

"דבריו של עקיבא, שבעבר היו עשויים להישמע לנחמיה כמוכנים מאלהים, עוררו בו עתה חרדה טמירה. היתה בהם איזו שחצנות תוקפנית ומאיימת. דברים אלה היו ספוגים רוח יהירה של אני ואפסי עוד, שבזמן מן הזמנים אולי קסמה לנחמיה ואילו עכשיו נהפכה לו לבזויה. אשתו של עקיבא הופיעה על מפתן הבית ובהתעלמה כליל מנחמיה הודיעה לבעלה שארוחת-הבוקר מוכנה.

"אבוא מיד", השיב עקיבא במבט מלוכסן כמרמז לה שתחילה יש להיפטר מן המטרד הזה היושב כאן. והמטרד אמנם הבין וקם.

"נו", חייך אליו עקיבא, "לא נותר לי אלא לברך אותך ואת טוביה שתתחדשו בעולם הנשגב שבראתם לעצמכם. אני משער שמכאן ואילך לא נראה לעיתים קרובות, כי אינני מרבה לבקר בבתי-כנסת."

"נחמיה התבונן סביבו בגינה ולבו נצבט בחושכו שקרוב לוודאי שוב לא יראה את המקום. כמה שעות נעימות בלה כאן עם שני ידידיו! וכעת היתה לו ההרגשה הצורבת שהוא נשאר קרח מזה ומזה.

הוא הציץ בשעונו: ביך-כהרצה הגיע הזמן לחזור הביתה ולבלוע את התרופות שרשם לו הרופא. לאורך חייו, כל אימת שפקד אותו משבר קשה, נהג לשאול את עצמו אותה שאלה בסיסית, נדושה ומכרעת: האם אני רוצה להוסיף לחיות או למות? הנה כייכן, גם עכשיו רוצה הוא להחלים ככל מאודו, אף שבנסיבות הקיימות עלול היה להתמכר להרס עצמי דווקא. "חבל", אמר כמו בינו לבין עצמו לפני שעזב את הגינה.

אלא שאחרי היפרדותו מעקיבא לא הלך נחמיה ישירות הביתה, כי נתעורר בו הרצון לסור תחילה ליישיבת 'תורת-חיים' הסמוכה ולהתבונן בלומדים. אינספור פעמים עבר על-פני הישיבה ומעולם לא נמשך פנימה. הוא נהג לחלוף שם בשיווי-נפש, כדרך שחלף, על-פני עצים ואבנים של מה-בכך. הוא דמה אז לאלה המרמים את עיניהם הכבויות לשמיים רק כדי לראות מטוס עובר. קולות האברכים, שבימים עברו חדרו לאוזניו כהמולה סתמית, נשאו עכשיו משמעות שונה.

הוא נעמד כמצטנע בפתח וסקר את האולם ההומה. איש מן הנוכחים לא הסב פניו אליו. הם ישרו בזוגות ובשלישיות והתנועעו כמי שכפאם שד.

בצעדים חרישיים נכנס נחמיה לאולם והתיישב כצד צמד אברכים מתפלפלים. השניים לא נפנו לעברו, אבל היתה לו ההרגשה שנוכחותו במחיצתם נתקבלה באהדה. ובכל זאת לא הרהיב עוז לשרבב את צווארו ולהחטיף מבט על הספר הפתוח לפניו. היה נדמה לו שאם יעשה כן, תפרוץ מפיותיהם זעקה מקפאה כמחאה על חוצפתו הבלתי נסבלת. בקושי העז לחכוך בגרונו. כאילו היה בכך משום פגיעה גסה ברוח המקום.

אחד משני האברכים העלה מכיסו קופסה של טבקי-הרחה ומשהגיש אותה לחברו וריחרח בעצמו, הציע גם לנחמיה. לרגע נעץ הקשיש את מבטו בטבק החום. אחר כך נטל ממנו קמפוז. היתה זו הפעם הראשונה מעודו שתחב טבקי-הרחה לנחיריו והוא לא יכול לעצור בעד שרשרת של התעטשויות שופעות. מפה ומשם הוסכו אליו עיניים חקרניות. הוא שאל את עצמו מדוע נאות לשאוף את הטבק החרוף, והתשובה האחת שעלתה בדעתו היתה - רצונו הדוחק להיות מקובל על האברכים. הוא ביקש, איך לומר, לצעוד כאן את הצעד הראשון ברגל ימין ולהשתדל כמיטב יכולתו להתחבב עליהם. אחרי פגישתו האומללה עם עקיבא היה לו צורך בווער לזכות באיזו מחווה מלבבת, שלא תמיד מובטחת לו בשוכו הביתה. לאשתו נפש רגישה ועדינה, אין ספק, אלא שדווקא משום-כך נתונה היא תכופות במצב-רוח קדורניים. לא פעם נפרד הוא ממנה כשלוים לבכי ובחוזרו אליה מקץ כמה שעות הריהו מוצא אותה תמוצה וקוצנית ושקועה במרה שחורה.

"מה קרה לך?" הוא שואל אותה אז בדחילו ורחימו.

"שום דבר לא קרה", חומקת ממנו חנה בפנים חתומות, "תן לי מנוחה."

"נסי להסביר לי", הוא מפציר בה בנועם ואילו היא מכוונת אליו עיניים יורות גיצים: "ביקשתי ממך להניח לי. למה אתה לא מכבד את רצוני?!"

בלית-כרייה הוא כובש את זעמו ומכבד את רצונה. קיצורו-שלי-דבר, איש לא יכול להבטיח לו שימצא את חנה רגועה וקורנת כפי שעזב אותה לפני שעה קלה, לכן ישתהה עוד זמן-מה בין האברכים הללו, העשויים להעניק לו את מה שעלול הוא לחפש לשווא בביתו.

אלא שאחרי ההתעניינות הקצרה של האברכים בהתעטשויות שלו, הם המשיכו בלימוד השוטף שלהם ונחמיה הרגיש את עצמו זר ושכות. כן, אמר בליבו, הריחוק הזה שביני לבנים נובע מן היחס הסביל שלי כלפיהם. אני יושב לי כאן ומצפה כאילו בתולה חיישנית שהם יפנו אלי ויכרכו סביבי. אבל כיצד, כיצד יוכל ליצור עמם קשר אמיתי? דומה, שרק בדרך אחת ויחידה יצליח לעשות זאת: בהצטרפות ממשית לחברותא שלהם. קל לומר. הלא רחוק הוא מלימוד התורה כרחוק מזרח ממערב ולעומתם הינו כדרדק ששכח גם את המעט אשר הקנו לו כשכבר הימים. ברצון רב היה מסתגר עם האברכים הללו בלימוד הבדלני והעיקש שלהם ומפנה את גבו לכל

מה שמצוי מחוץ לאולם הזה, ובכלל זה גם אשתו - בלעדיו היא בוודאי לא תדעך מרוב צער.

בירו הליט את פניו וכרה אוזנו לקולות שהקיפוהו. הוא השתוקק להשתיק את הקולות ולהשליט כאן דומייה שתאפשר לו להשמיע כמה מלים. הוא ביקש לומר להם שלא יראו אותו כגוף זר ביניהם ושככלות הכל מה שמקרב אותו אליהם מרובה על המפריד. ואם יקשו וישאלוהו מהו המקרב, הרי שמצויות באמתחתו מלות-קסם בדוקות: הכמיהה לרוחניות, חיפוש האמת ושנאת השקר. אמנם גלוי וידוע שכל שקרן מופלג יכול לדקלם בלי קושי ביטויים כאלה. לא כן הוא, יאמינו לו - יושרו אינו מוטל בספק.

כך דיבר אליהם בדימויו בעודו שותק כדג. מבטו, אשר נע אנה ואנה, שב להתמקד בשני האברכים שלידי: הם סגרו את ספריהם ומתוך הילקוטים שלהם הוציאו כריכים ופירות. על שולחנם פרסו מפיות-נייר קמוטות משומשות ולמגינת-ליבו של נחמיה לא הזמינו אותו להצטרף לאכילתם, אם כי בוודאי היה מסרב. "בתיאבון", חייך אליהם.

השניים הנידו ראשיהם בפיות גדושים ואחד מהם אף פלט פירור יריר של לחם בהשיבו תודה. הפירור צנח על כף-ידו של נחמיה והוא מחה אותו מעליה בסתר.

אזר: רינה ג'

לא זו הדרך הנאותה להתקבל עליהם, חשב, לא כקבצן מתרפס וכעני בפתח. מן הראוי למצוא דרך מכובדת יותר לגעת ללבם. עלו בדעתו אי-אילו משפטים לומר להם או שאלות לשאול, אלא שכולם נדמו לו כמעושים. לבסוף העיר שהאולם צר מלהכיל אברכים רבים כל כך. האם אין כוונה להרחיב את המקום? "סלח לנו", השיב לו אחד משני האברכים, "אנחנו לא נוהגים לדבר בשעת האכילה. אם תרצה, נוכל לשוחח מעט אחרי שנסיים."

נחמיה הביט בשעונו והינהן בראשו: אמנם כבר מאחר הוא כשעה תמימה בשתיית התרופה ואין לזלזל בדבר. אבל בעוד שסם-המרפא אמור להבריא את גופו, מקנת בו ההרגשה ששהייתו כאן מבריאה את נפשו מתחלואים סמויים. התרופה חשובה, הרישאות כאן - חשובה יותר.

הוא החליט להתאזר בסבלנות עד לגמר סעודתם של השניים וכינתיים יצא אל החצר להתענג על על השמש החורפית. ובעצם, מה הוא מבקש לומר לשני אלה? שהמקום הזה מסמל בעיניו את ההצלחה היחידה בתוך עולם שפשט את הרגל? וכי זקוקים הם לחידוש כזה מפיו. הלא כל הווייתם סובכת סביב הידיעה הזו.

לקרכת כסאו של טוביה. ואולם הפעם כרע ברך לפניו. "למה... למה אתה מתנכר בקשיחות כזו לעבר המשותף שלנו?" הטיח כלפיו, "באיזו זכות?... מה פתאום נהפכת ליצור עליון שמרשה לעצמו לבזו ולהשפיל?... עכשיו אתה נראה שלם כל-כך עם עצמך, אבל מחר מחרתיים תבוא לבקש ממני מחילה ואז אשלח אותך אל הקדוש-ברוך-הוא, שבשמו אתה פונה לי עורף."

טוביה השיב את ספר-הקריאה למקומו ועיווה את פניו ככובש תחושת סלידה. "קום על רגליך", אמר, "אתה יודע שאינני אוהב הצגות רגשניות."

נחמיה לטש בו עיניים זעופות והודקף: "אתה לא תגזול ממני את הבית הזה", זעק, "הוא לא שייך לך בלבד. הוא שייך גם לי ולכל השנים שעברו עלי כאן. ואם תמשיך להתכחש לזה, לא יהיה טוב לשנינו."

טוביה נעמד אף הוא. "נחמיה", אמר בקול רועד, "זה מספיק. אני מבקש ממך לצאת." "לא אצא!" צעק נחמיה ביתר שאת, ובתנועה נחרצת נעל את דלת-היציאה בכריח הכבד שלה. מבעו היה מבעית.

"מוטב שתוהר", אמר לו טוביה, "אתה כולא אדם בניגוד לרצוננו. על מעשה פלילי כזה משלמים מחיר יקר."

"ואתה חושב שעוד יש לי מה להפסיד?" - החזיר לו נחמיה בלעג.

"איזו טובה תצמח לך מן ההתנהגות הפרועה הזו?" - דיבר אליו טוביה בתקיפות, "היא רק תסתום סופית את הגולל על ה..."

"עליך!" זרח נחמיה ללא מעצורים, "עליך ועל האכזריות המפלצתית שלך."

טוביה חמק בזיזויות לעבר הדלת ושלח ידו לפתוח את הכריח, אבל נחמיה אחז בכתפו ומשך אותו בחזרה.

"אתה מטורף... עזוב אותי כבר... עזוב..." התחבט טוביה כחיה מוכה אחרי שלפת נחמיה את צווארו.

"אתה לא תגזול ממני את הבית הזה", הוסיף נחמיה ללפות ולטלטל אותו בחזקה, "אין לך הזכות לגזול ממני את העבר שלי כאן. הפכת למפלצת!..."

אלא שכעבור רגעים אחדים הוא נתקף חלחלה, משום שטוביה השתק כליל, ראשו נשמט לפנים ומגרוננו נפלטו חירחורים קטועים. לבסוף, משנעזב לנפשו, קרס בעל-הבית כדחליל על הרצפה. מבטו היה כבוי ובוהה.

"טוביה", רכן אליו נחמיה, "קום, אני מתחנן לפניך. לא לזה נתכוונתי. גם אני סולד מאלימות." קולו היה כבייני, אבל עיניו נשארו יבשות. "בוא... אעזור לך לקום ונשוחח בנחת."

עתה שכב טוביה אפרקדן בין הדלת והקרח המאולתר, פניו החווירו מאד ושפתיו הכחילו. החירחורים פסקו ומבטו הזגוגי היה קבוע בתקרה.

"זה לא יתכן... לא יתכן...", המשיך נחמיה לכיין ואין אל המטבח. בשובו לטרקלין שפך על בעל-הבית דלי מים שלא שינה דבר. לרגע היתה הנטייה הטבעית שלו להימלט ואולם ידע שבמוקדם או במאוחר ייתפס. ומלבד זאת הוא לא ימצא מנוחה לנפשו בשום מקום. אם כן, מה. שמה יסגיר את עצמו בידי שומרי-החוק המשחרים לטרף. או אולי יחפש תער אשר יגאל אותו מן הצפוי לו. הוא התבונן בבית זה שחשש כל כך לאבד ואילו עכשיו נהפך לו לכלל מעיק. הוא לא יילך להזעיק רופא.

לא. הוא ניח לטוביה למות, כשם שמכאן ואילך יניח לעצמו לגווע - באדישות ממושבת, בהתרסה כלפי החיים אשר הסכו אליו את האחוריים שלהם. רק מזכרת אחת יבקש לקחת אתו לבית-הסוהר: את מנורת-הנפט הכבויה שתמחיש לו שם את דעיכתו שלו.

הוא החשיך את הטרקלין לכל יופרע על-ידי מראה הגוף השרוע והתישב על דרגש סמוך למקום שבו עמד בעבר ספסל-העץ התלת-מושבי. הנה, זה מה שנותר לו: לא האמונה הדתית וגם לא ברייה קרובה להיתמך בה - אלא זכרונות מימים שבהם שלטה כאן אשליית-אחוזה בין שלושה אנשים. ימים שבעת ובעונה אחת נוגעים ללב ומרגיזים בתמימותם. וכעת יכול הוא רק לחמול על עצמו שלאורך שנים התפתה לבקש את קרבתם של טוביה ועקיבא, במקום לרחוק גם מהם. זוהי התוצאה של הכמיהה לקשרים יפים, חשב בהביטו אל צלליה של הדמות השכובה, זה מה שקורה כשמשתתים להאמין שהיפוי האמיתי קיים מחוץ לדמיון.

נחמיה קם מהדרגש ויצא אל חצר-הבית, בלי להעלות אור בטרקלין הוא גרר פנימה את ספסל-העץ המאובק שהפקיר טוביה בחנין. הוא העמיד את הספסל התלת-מושבי במקומו הישן, בדחוקו לחדר השינה את הקרש המאולתר עם ספרי-הקודש. ברגעים אחרונים אלה שנותרו לו לשהות כאן, בטרם יחדל להיות בן-חורין, הוא רוצה להשיב למקום את חזותו הקודמת, כדי שיוכל לשאת אותה בזכרונו כשיילקח למעצר. לפני שיכבלו את ידיו באזיקים עוד משתוקק הוא, ולו רק לשעה, לעשות בין הקירות האהובים הללו כבתוך שלו. הוא לא יהפוך כאן עולמות, אלא יסתפק בשינויים סמליים בלבד. כך למשל הוא יסיר מעל הקיר את תמונתה של בעלת-הבית המנוחה המחייכת אליו במתיקות מכעד לאפלולית, כי החיוך הטוב הזה מגרה את עצביו. חיוכה המלבב התאים לזמנים אחרים, אבל עכשיו כל שמץ של רוך מקומם אותו - ורוח צריכה להיות קודרת ונוקשה בתכלית, מוכנה לקראת הבאות.

הוא נעמד בצד הגוף המוטל, ובקצה נעלו הניע קלות את הראש הדומם. הוא לא הופתע כלל לראות שהראש שב לתנוחתו הקודמת בלי שום תגובה. ככלות הכל התכוון רק לוודא שהענין אבוד באמת. בנעצו עיניו באיש המת הוא לא יכול לעכל את המחשבה שייאלץ להיענש בגלל גוש-בשר זה המעורר בו דחייה בלבד. יסלחו לו בעלי-הלבבות האנושיים, אין בלבו שלו רחמים, צער או חרטה - אלא טינה כלפי השמיים אשר נפלו עליו בשעה שחיפש בהם את התום.

דחף מסעיר הקפיץ אותו מעבר לדלת. הוא חש את עצמו רדוף על-ידי נוכחות מאיימת, מצמררת. בולמוס-ההימלטות אחז אותו בכל עת. איזו השפלה היא זו, להמ-תין בחיבוק-ידיים לטוהרים מגושמים שיטלטלו אותו מפה לשם כמו שק אשפה? אחרי שפתח את דלת היציאה עמד על המפתן והסב פניו פנימה: "שלום לך בית", ביטא בקול ונמנע מלהביט בגופתו של טוביה. לשווא השתדל למצוא משפט חם ולבכי יותר לומר לכתלים הללו, משפט אשר ימצא את מלוא עוצמת רגשותיו; מוחו היה סחוט ומדודלל. בלית ברירה יסתפק במבט-פרידה מקיף וממושך שייחרת בזכרונו. היה נדמה לו שכל עוד ילווה אותו זכרו החי של הבית הזה, יעמוד בו הכוח להימלט מפני רודפיו. רק כאן, חשב, רק כאן ארצה להיקבר.

יהודה ניב

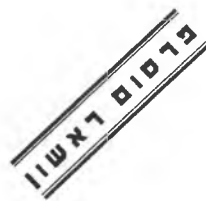
זוהי עונת היחום

לאבו, לזכרו

זוהי עונת היחום. הפלכים השוטים חגים סביב זנבם כמו משגעים. עצר נעזב, אל תתן לנביחות הרפות שלהם לרפות את דידך. קח את המסלול הימני, לך בו, לך עד הסוף, תראה איך הרמזורים מאדימים בלי-כח בפרשות-הדרכים. הנפשות הפועלות מתפוצצות עכשו. הנשים, אתה יודע, מחפשות רק את עיני. כן, לך עכשו, לך חפש את עקבות תשוקותי הנובלות בחלונות הראנה הסומים. בכלל, המעמד הזה מחזיר לי במהירות את הרגע בו חזרתי הבייתה מן הצבא באמצע הלילה, ועל הקירות כמו תער חד המודעות הלקנות השחורות של פטירת אבי

אזכרה לאביך

אזכרה לאביך, ואתה מרים אבן ועוד אבן ושם על אבני-מצבתו. הרבה המתנת לשעה הזאת אתה כמו שתי רכבות חלודות שדוהרות זו מול זו רק את שריקתן התדה אתה שומע. שלום, אבא אני מהנהן לך שלום בראשי הפנימי. בחוץ לא רואים עליך כלום, לא דמעה, לא קאב חיצוני אתה חלק כמו אבן, שעיע כמו שיש. פסקי התהלים לא יכולים לגרש את המחשבות הרעות. תראה, המים בעצין על מצבתך התאדו מן החום איזה פנבוז יקר של מים!

הבחור מן השגרירות הצרפתית

רחל גיל

היה כלא-היה ולא נשבעה שכל אימת שיקרה לה דבר מצער, תיזכר ב"דרגה" ותדע שנפח חשיבותם של הדברים משתנה עם הזמן. אורי אמר שנפח הדברים נקבע לפי נפח כבואת ליבו של המסתכל. וכשאמר, הסתכלה בו לאה ואמרה בלבה "כבואת הלב-בועה. סבון ומים חוברים יחדיו להלבין דבר מה שאפלה זרקה בו". ובקול רם הוסיפה "הכל עניין של מרחק". עד ששבה לביתה, תיכננה את שיחתה עם אורי לפרטיה, אבל כשדיברה איתו, פרחה לה השיחה המתוכננת מראשה. היא סיפה לו על הספרים שקראה ואמרה "עלי לשאול אותך כמה שאלות, אבל לא עכשיו. כשניפגש". המילה "כשניפגש" שימחה אותה כי למרות סיפור "הדרגה" וה"צופים" עדיין היתה מתעצבת אל ליבה בגללו. אחר-כך סיפרה לו על האיש מן השגרירות הצרפתית והוא שאל "מצאת לך תחליף?" בחמש וחצי הוא אמר לה - "טוב הולצמן". הוא קרא לה בשם המשפחה שלה. לאה ניפרדה ממנו לשלום והניחה את האפרוסט על כנה. זמן-מה היא עוד הוסיפה להיות הולצמן פנה לה התחילה קוראת. היא קראה סיפור על בחור אחד יוסי. בחור אמריקאי שבארץ מולדתו קראו לו ג'ו. יוסי, לשעבר ג'ו, עלה ארצה כי רצה להתגייס לצבא. הוא ניסה לשרש משפתו כל מבטא אמריקאי וסיגל לעצמו ביטויי סלנג רבים ככל האפשר. כיוון שרוב ביטויי הסלנג בעברית לקוחים מן האנגלית, לא עלה בידו להיראות קיבוצניק וכולם ידעו מאיין הוא בא. גם כשאמר "אללה" לא שלחו אותו לרפת אלא שאלו אותו "בברוקלין כבר היית?" המישפט על ברוקלין לא היה כתוב בסיפור. זו היתה התוספת הקטנה והפרטית של לאה. מאז שהיתה קטנה, נהגה לאה לשנות את הסיפורים ולהוסיף להם תוספות קטנות. בסיפור הזה, למשל, יוסי התחיל עובד בשגרירות הצרפתית, ויום אחד ניסתה בחורה להחנות את רכבה בחניית השגרירות והוא הורה לה לצאת משם ואחר-כך הזמין אותה לשתות עמו קפה. הבחורה סירבה, יוסי, כיוון שהבחורה מצאה חן בעיניו, התעצב ואמר בליבו "החיים בארץ הזאת, הכל זיפת אחד גדול". כשאמר דברים בליבו, לא שמעו את המיבטא האמריקאי שלו, ומי שמקשיב לדברים שבלב חשב אולי שיוסי הוא באמת קיבוצניק מן הרפת. לאה קראה על יוסי שחייבו בארץ הזאת היו מדרכים למדי וחשבה על השמחות שמזומנות לה בחיים ועל עגמות הנפש וחיפשה שיטה כיצד להאדיר את חלקן של השמחות ולהקטין את העצב. כמו רוניטה, אמרה בליבה. רוניטה היתה חברה של לאה, וכל אימת שלא היתה עסוקה במחשבות על חיים שלווים ללא תעצומות-נפש מיותרות היתה רוניטה באה אל מחשבותיה ומתיישבת במלוא הדרה על כסא קטן, והשלווה היתה מפכה ממנה בזרמים קטנים, ולאה היתה נאנחת ושואלת אותה על השיטה. ואולם - רוניטה לא ידעה להסביר, ואם ידעה, לאה לא הבינה, ואם הבינה לא ידעה לישם את השיטה בחייה שלה. אולי זו שיטה לרוניות בלבד, חשבה בלבה ועל הלאות להמציא להן שיטה משלהן. אחר כך בא יוסי והתיישב ליד רוניטה, ואורי בא גם הוא והתיישב ליד יוסי ולאה שהיתה עייפה מכל האורחים כולם הלכה ומזגה לה כוס של יין לכן סמי דרין ופתחה את הטלוויזיה. הבחורה שעתידה להשיעין את ראשה על חזהו של הבחור עוד לא השעינה אותו לא ידעה אפילו שהוא ימות. היא אמרה לו "נמאס לי ממך. נמאס לי ממצבי-הרוח המחורבנים שלך". כך היה כתוב בתרגום - "מחורבנים". כבר אז התחילה לאה נותנת דעתה על התרגום. ובעוד הבחורה צועקת על הבחור ומטיחה בו דברים קשים, הוא התקרב אליה ושם את ידו על כתפה והיא השעינה את ראשה על חזהו ונאנחה ולאה נאנחה גם.

"זה כואב שמי שאוהבים אותו לא אוהב אותך יותר" אמרה הנערה בטלוויזיה בצרפתית והבליעה את ה"נון" כמו שרק הצרפתים יודעים, והשעינה את ראשה על חזהו של הבחור ונאנחה. ולאה השעינה את ראשה על הכר ונאנחה גם היא וחשבה - איזה תרגום. אחר-כך עצמה את עיניה והקשיבה לשפה המתנגנת והיתה בוודאי עוצמת אותן שעה ארוכה לולא קול הירייה. היא פקחה אותן והספיקה לראות את ראשו של הבחור מוטל לאחוריו אבל את הרצח לא ראתה. היא אפילו לא ידעה אם שאר הצופים, שלא עצמו את עיניהם, ראו אותו. היא כיבתה את המכשיר, הלכה אל מיטתה וחשבה על הבחור מן השגרירות הצרפתית שהאיר את פניו אליה בבוקר. היה לו שפם או לא היה לו, תהתה. צרפתית הוא לא ידע, אבל ידע לומר בעברית "איי-אפשר לחנות כאן?". הוא לא טרח לפרש את דבריו כי הבחין שלאה ראתה את סמל השגרירות ליד מקום החנייה. לאה החנתה את האוטו במקום אחר ושבה ועברה על פניו והוא אמר "לכל מקום יש תחליף". גם לאנשים יש תחליף?" שאלה אותו. "כן, גם לאנשים", השיב לה. "גם לאוריי?" התעקשה. "כן, גם לו". ומיד גמלה בליבה החלטה לצלצל בערב לאורי. היא לא נענתה לבקשתו של הבחור לשתות איתו קפה ופנתה לסיים את מעשיה בתל-אביב. כשהיתה קטנה, הלכה לצופים. אחרי שנה שהיתה בצופים, היה עליה להיבחן כדי לקבל "דרגה". ביום הבחינה, שיננה בליבה את דיברות הצופה ותירגלה שלושה קשרים ופנתה שמחה וטובת-לב אל ה"קן". את ה"דרגה" היא לא קיבלה משום שהמדריך סרב לבחון אותה בעוון חוצפתה. כך הוא אמר לה: "הצופה שכמותך. לכי תיבחי לך אצל מישהו אחר". היא לא ידעה איך תוכל להראות את פניה ברבים. צערה היה רב כל כך שיומיים תמימים לא בא כל דבר מאכל אל פיה. חודשים רבים אחרי הבחינה שלא היתה, עדיין היה הצער הנורא מאיים להשביח כל שמחה ולו הקטנה ביותר - שהתגנבה ללכה. עברו שנים והצער

רחל גיל

בְּהַבֵּל פֶּה
עֲלִים שְׁקוֹשֶׁשֶׁה בְּדֵי עֵמָל
נִתְפָּזֵרוּ לָהֶם
נִתָּן לומר לְכָל רוּחַ
לוֹלֵי בְּעֵלִים מְדַבֵּר
וּבְהַבֵּל פֶּה
שְׁאִין מְקוּרוּ בְּאַנְחָה
אַלָּא בְּחֵלוֹם לֹא לוֹ
אַבֵּל אַחַר כֵּךְ נִחְסְפָה נְשִׁימָתוֹ
וְקוֹל חֲרִישֵׁי שֶׁל בְּכִי דָק עָלָה
מִמֶּנָּה

מִים רַבִּים סוֹגְרִים
עַל אִיזָה רֶךְ שְׁמֹזְמֵן לוֹ
בְּתוֹכָהּ
דְּפָנוֹת שְׁלֵה מַעֲשֵׂה חוֹשֵׁב
צִעֲקָה שֶׁנִּבְלָעָה בְּתוֹכָן
חֲצָא לָהּ
וּכְלוּם אִין בְּכַח אֲצַבְעוֹתַי
לְהַצְמֵד אֲצַבֵּעַ אֶל רְעוּתָהּ
וּלְחוֹרוֹת
מִים לִימִין וּמִים לְשִׁמְאֵל
וְאִין אֲנַחָה בְּאֵה בְּהֶם
אַלָּא בְּחֶרְבָהּ

מֵה לִי כִי אֵלִין
דְּבָרִים בְּרַבּוֹנוֹת אֲמַרְתִּי
בִּינֵי לְבִינֵי
נְגָהוֹת
שְׁלֹא תֵאמְרוּ שְׁלֹא נְסִיתִי
נְחִילִים שֶׁל רֶךְ סִכְרָתִי
לִימִים קָשִׁים
שֶׁרַבְּכַתִּי אֶת שְׁפָתִי
נִתָּן לֵאמֹר סֶחֶם חֲדִיקִים
מִפֶּה לְפֶה
מִפְּלַת קְטָנָה שֶׁל רִיר
אִישׁ צִעִיר יַעֲצֵם אֶת עֵינָיו
אַבֵּל אֲנִי
אֲנִי אֲשֶׁמֵר אֶת שְׁפָתִי לְעֲצָמִי
וּלְאֵלֵהִי
מְעוֹלָם לֹא הָיָה לִי אַחַד מְשָׁלִי
וְגַם בְּזֶה הַקִּים
לֹא הִשְׁתַּמְשַׁחִי
וְאֶךְ-עַל-פִּי-כֵן חֲשַׁבְתִּי נְגָהוֹת
וּכְשֶׁתֵּמֹר
מֵאִין לִי תְּפִלָּה
לֹא הִנְעַמְתִּי אוֹתָן
לֹא נִשְׁמַתִּי עוֹד שְׁפָתַי אֶל תּוֹכִי
רַק אֲמַרְתִּי
דְּבָרִים בְּרַבּוֹנוֹת אֲמַרְתִּי
בִּינֵי לְבִינֵי

לובה אליאב: יש עם פלסטיני

"ניצים", אבל ביחס לדברים המשמעותיים, העקרוניים האלה, קיימת אחידות דעות ברורה. **ובין עמדות אלה לבין דעותיו של הליכוד המדבר על ארץ-ישראל השלמה ועל החלת החוק הישראלי על יהודה, שומרון וחבל עזה (בלשוני - סיפוח הגדה והרצועה), רובצת תהום אידאולוגית.** גם בהתייחסות לנושא השני, יש להבחין הבחנה ברורה וחדה בין גישתה של מפלגת העבודה לבין זו של הליכוד. מפלגת העבודה מייצגת את כל המפעל ההסתדרותי שהוא יציר כפיה במשך ארבעה דורות. ואני מדגיש זאת בכוונה ובגאווה, למרות שרבים כיום המשמיצים ומקנטרים. מפעל נדרש אמנם להרבה תיקונים, שינויים, ובמקומות מסוימים גם לגיזום כבד; אבל, עם כל אלה - עלינו העול ולנו הכבוד על יצירתו על כל מצוקותיה ועל כל נקודות האור שבה - יישובים, צרכניות, סניפי קופ"ח ועוד ועוד.

הליכוד אינו מסתיר שהוא מעוניין להרוס את כל אלה. להחניק את המפעל ההסתדרותי. לכבות אותו. אנחנו רוצים לתקן.

מסר קשה

שני נושאים עקרוניים אלה אתם אנו באים כיום אל הבוחר, קשיה להסבר ולהעברה לרבדי האוכלוסיה השונים שבתוכנו. קשה להסביר את הנושא של שטחים תמורת שלום. קשה להעביר את אהרצון שלנו לשלטו במליון וחצי ערבים פלסטיניים. כדי לשכנע בגישתנו לעניינים אלה, יש להפעיל אצל הבוחר חשיבה ראינואלית, אינטלקט המשוחרר מהפרעות רגשיות.

מול זה עומדות הסיסמאות הקליטות של הליכוד, של - "העולם כולו נגדנו". של - "כל הערבים רוצחים". של - "תמיד נחיה על חרבנו. כך נגזר עלינו". "הערבי הטוב הוא הערבי המת". וברקע מהדהד רעיון הטרנספר. "טיעונים" אלה קל להעביר, משום שהם פונים אל מרתפי האישיות. ואילו אנחנו מנסים "לסחוב" את שומעינו אל הגג, להראות להם אופק חדש.

למרתפים אין אופק. הפער העצום בין עמדותינו בנושא זה לבין אלה של הליכוד, קשה להעברה גם בגלל 20 שנות הכיבוש שאנו גוררים אחרינו, גם משום היותנו בתוך אינתיפדה בשל העובדה שגם בתוך העם הפלסטיני ישנם פלגים ומרכיבים לא קלים.

המסר שלנו מסובך לכן בקליטה. מסובך אבל לא בלתי אפשרי. השאלה אם נצליח להעביר אותו עוד לפני הבחירות הנוכחיות לקבוצת אוכלוסיה גדולה במידה מספקת. אנחנו זקוקים לעוד 100,000 קולות כדי להגיע לניצחון בעל משמעות אלקטורלית ברורה.

אין לי ספק שנגיע לכך בטווח זמן ארוך יותר, משום שכוחנו הולך ומתחזק בעקבות החינוך אצל חלק גדול מבני הדור הצעיר שצמח בארץ. סימניה הראשונים של השפעה חינוכית זו נראים כבר בשטח. אנשים כמו אמיר פרץ, אלי דיין, זוילי, הם הוכחה לכך שהתהליך קיים, מתהווה. תהליך שראשיתו סלידה מהתפקיד שהטיל הליכוד על דורם במשך 20 השנים האחרונות - לעמוד בכירות ולצעוק - קודם - "בגין מלך ישראל" ואח"כ - "אריק מלך ישראל".

מילואים חוזרים

האינתיפדה אכן מקצינה אצל צעירים רבים בגיל הצבא את עמדותיהם הימניות. אבל לעומת זאת ניכרת גישה הפוכה אצל משרתי המילואים בעלי המשפחות הצעירות, שנפשם נוקעת מקריאות המילואים החוזרות שלהם אל הגדה והרצועה, ומהתפקידים המוזעזעים המוטלים עליהם שם. זו אמנם איננה אידאולוגיה עדיין, אבל זה מאגר תחושות שעל-סף אידאולוגיה המוליך בלי-משים גם למסקנות אידאולוגיות עקרוניות. אינני יודע אם כל אלה יספיקו לנו. אני רק יודע שאנחנו חייבים לצאת מהקפאון שיצר את ממשלת האחדות הלאומית, מהתיקו העומד כמו עופרת כבדה בגרונו. מוכרחים להגיע למצב בו יהיה ברור לנשיא המדינה למי הוא קורא כדי להטיל עליו הקמת ממשלה חדשה. עלינו לעשות הכל כדי לפתוח מרווח של 5-6 מנדטים בינינו לבין הליכוד, מרווח שעל בסיסו ניתן יהיה ללכת לקואליציה עם ר"צ ומפ"ס שמשמאלנו ועם המרכז הליברלי ומימד שמיימינו.

אבל ראשית חייב להצטבר סביבנו כוח אלקטורלי מרכזי שיאפשר להעמיד על-שהו תוריד מהאפקט של המסה הקריטית, ואם ייגע **מפלגת כלשהו, מוכרחים להגיע למצב בו יהיה ברור לנשיא המדינה למי הוא קורא כדי להטיל עליו הקמת ממשלה חדשה.** עלינו לעשות הכל כדי לפתוח מרווח של 5-6 מנדטים בינינו לבין הליכוד, מרווח שעל בסיסו ניתן יהיה ללכת לקואליציה עם ר"צ ומפ"ס שמשמאלנו ועם המרכז הליברלי ומימד שמיימינו.

אבל ראשית חייב להצטבר סביבנו כוח אלקטורלי מרכזי שיאפשר להעמיד על-שהו תוריד מהאפקט של המסה הקריטית, ואם ייגע **מפלגת כלשהו, מוכרחים להגיע למצב בו יהיה ברור לנשיא המדינה למי הוא קורא כדי להטיל עליו הקמת ממשלה חדשה.** עלינו לעשות הכל כדי לפתוח מרווח של 5-6 מנדטים בינינו לבין הליכוד, מרווח שעל בסיסו ניתן יהיה ללכת לקואליציה עם ר"צ ומפ"ס שמשמאלנו ועם המרכז הליברלי ומימד שמיימינו.

מאז שאני זוכר את עצמי כאיש פוליטי במדינה, אומרים שהבחירות הבאות תהיינה גורליות ומכריעות. כך היה משך ארבעה "מחזורי" הכנסת בהם השתתפתי. מלים אלה הפכו, לפיכך, למשומשות עד-כדי כך שאינני יודע איך עשויים מושגים כמו - "גורלי", "מכריע", להעניק לקוראי העתון את התחושה הנכונה לפני הבחירות הנוכחיות.

את מדינת ישראל לא הקימה הכנסת הראשונה, אלא מועצת-העם הזמנית, בה' באייר תשי"ח, ה-15 במאי 1948, במוזיאון הקטן והישן בת"א. ודוד בן-גוריון לא קרא את מגילת העצמאות בפני חברי כנסת, אלא בפני מועצת העם הזמנית, שמת"מטט ממנה עדיין חיים בתוכנו. הכנסת הבאה עשויה להיות חשובה כמו מועצת-העם הזמנית. הכנסת הראשונה היתה חשובה מאד. גם הכנסת שאירחה את סאדאת היתה חשובה מאד. אבל הכנסת ה-12 עשויה להביא את ישראל - את כל חייה, הווייתה, נשמתה, רוחה, גופה, דמותה, לרגע של אמת. להכרעה של - לכאן או לכאן.

אני רק יודע שאנחנו חייבים לצאת מהקפאון שיצר את ממשלת האחדות הלאומית, מהתיקו העומד כמו עופרת כבדה בגרונו. מוכרחים להגיע למצב בו יהיה ברור לנשיא המדינה למי הוא קורא כדי להטיל עליו הקמת ממשלה חדשה.

זאת הסיבה שהחלטתי לעזוב את כפר-הנוער בניצנה ולחזור לחיים הפוליטיים. לאחר מספר שנים של חיים אישיים ב"מדבר" פוליטי, עקבתי אחרי תהליך ההתקרבות האיטית שחל בין דעותי לבין גישותיה העקרוניות של מפלגת העבודה - ביחס לבעייה הפלסטינית, ביחס לאי-הרצון לשלוט בעם אחר ועוד. תהליך זה הביא אותי לרצון לחזור למפלגה עוד לפני ארבע שנים, אלא שאז לא עלה הדבר ביד, ורק בבחירות הפנימיות האחרונות (ללא ועדה מסדרת) נבחרתי שוב (בסיבוב הראשון - למקום השני, ובסיבוב השני, גם כן למקום גבוה).

במה אנחנו הולכים אל הציבור בבחירות אלה? ראשית, בנושא המדיני-בטחוני, שהוא הנושא הקיומי, לטעמי, ושנית - בנושא החברתי-כלכלי, שבעצם אין להפריד ביניהם אלא לצורך הדיון. בראשון אומרת מפלגת העבודה שני דברים יסודיים המשותפים לכל פלגיה:

- א. יש עם פלסטיני ואנחנו מוכנים לעשות אתו שלום תמורת שטחים.
- ב. אין אנו רוצים, בשום-פנים, לשלוט במליון וחצי ערבים פלסטיניים. מעבר לשתי אמירות אלה, ישנם וריאנטים רבים. יש "יונים" ויש

אנו, אמנים וסופרים תומכים בשמעון פרס לראשות הממשלה

יוסי ידין

אני מאמין שאם נצביע מערך נעלה על דרך המלך ונחזור לדמותנו האמיתית. אני מאמין כי אמנם יתכן אחדות. אני מאמין שה-1 בנובמבר יהווה תחילתה של בשורה חדשה.

פרופ' מנחם פרי

שמעון פרס הוא המנהיג המוכשר ביותר והיוצר ביותר מבין מנהיגי המפלגות המתמודדות בבחירות הנוכחיות. מי שהנשיא יטיל עליו ראשון להרכיב ממשלה יסחף אליו אותן מפלגות המוכנות להרויח מהצטרפות לכל ממשלה שהיא. לשם כך יש צורך לא רק בגוש ציוני-שפוי חזק אלא במפלגת עבודה גדולה ומובילה. על ויחה רוורלוו וצריע אמת.

מיקי גביראלוב

עוד לא מאוחר. עוד לא אחרנו את השעה. צריך לעשות הכל כדי לחמוק בתהליך השלום - בשמעון פרס ובמפלגת העבודה.

נחום היימן

מנקודת מבט של "עבר" פולטי צריך הייתה להצביע מפ"ם - אבל... אני רוצה "מערך" שיכריע בבחירות מבלי לבזבז יום במשא ומתן אפילו לא עם מפ"ם, ולכן הפעם אני מצביע מערך.

יעקב אורלנד

כל ימי היו ערכי תנועת העבודה נר לרגלי, אף כי אינני ומעולם לא הייתי איש מפלגה. בשעת מבחן קשה זו, אני רוצה להאמין כי נסיינה ותבונה המדינית של תנועת העבודה, על כל פלגיה, יתנו הפעם מענה נחרץ וחד משמעי, לפתרון בעיית השלום ולשאר הבעיות הכואבות הניצבות בפנינו.

שלמה בר שביט

רק הליכוד יכול לשכנע אותי להצביע "מערך".

סשה אראוב

למען השלום - הפעם יותר מתמיד, יש צורך בחיזוק המערך. רק מפלגת העבודה ושמעון פרס בראשה, מסוגלים לעשות זאת.

אמנון שמוש

המערך עלול להפסיד בבחירות. אולי זה מגיע לך, אבל אז יעלה הליכוד לשלטון - וזה לא מגיע לנו. חישבו על זה. אל תענישו את עצמכם. הקול שלך יכול לשנות את הכל.

רינה שיינפלד

יונת סנד

לא בלב קל. לא לממשלת אחדות לאומית כביכול. בין רתיעה מפני ערפול המרכז לבין חשד כלפי קצוות חדים. כבר גם התקיינו וגם נחתכנו. בהיצמדות אל הקו המחבר דוחב-דעת עם סרוב לסייט הנמשך.

אלכסנדר סנד

בין הרצוי, השפוי והחזוי - לדעתי המפתח נמצא עדיין ושוב בידי מפלגת העבודה. לזרקה יפתח את הדלתות הנכונות למעשים צלולים ולא לרטרוריקה עכורה, בעיניים גלויות ולא מוכות סנוורים.

יהודית הנדל

"נדמה לי שזה עוד לא מאוחר, ואם עוד לא אחרנו את השעה - צריך לעשות הכל, כי אחרת נעמד מול מציאות חמורה מאוד..." (נאמר בעצרת אמנים וסופרים בככר מוזיאון תל-אביב (21.6.81-2).

האנציקלופדיה העברית בספרית פועלים - מח' ההספקה.

האנציקלופדיה העברית במהדורה
מהודרת ב-17 כרכים כפולים ובה כל 34
הספרים, על נייר משובח ומיוחד,
המיועד לאנציקלופדיות בעולם,
ובתוספת האינדקס (המפתח).

המכירה

במח' ההספקה, ספרית פועלים,
אלנבי 73, ת"א

האנציקלופדיה חיונית לכל בית.
שימושית לכל תלמיד.